

SALLING, FUR OG MORS

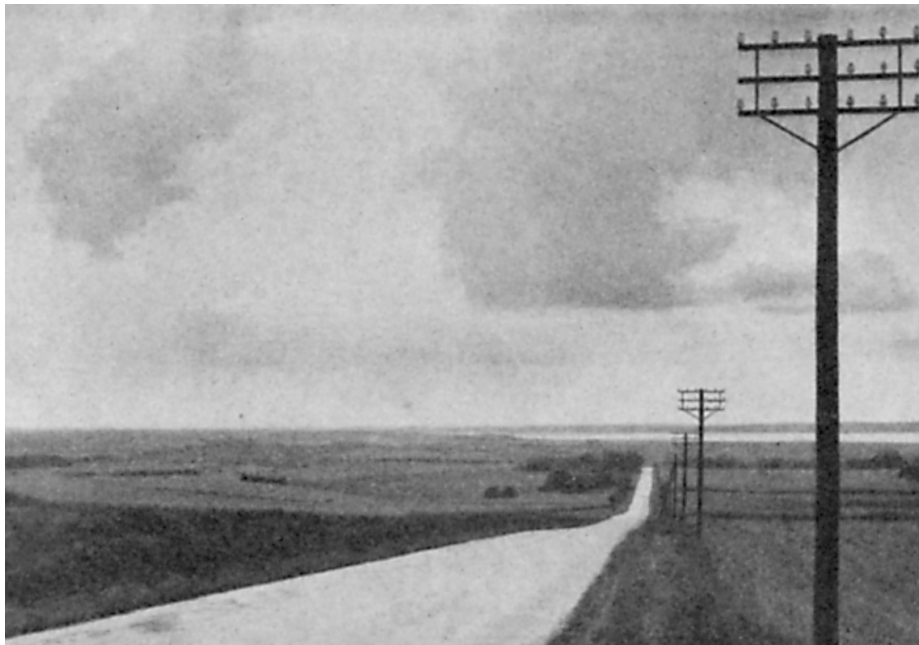
TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

AARBOG 1944

SALLING, FUR OG MORS

Indholdsfortegnelse

Vandringsmanden -	3
Farvandene omkring Salling, Fur og Mors -	13
Land og Folk - i Salling -	26
Bakkebyen Skive -	43
Hjerl Hede -	52
Jeppe Aakjær og Jenle -	71
Færgerne i Limfjorden -	79
Morsø og dens Hovedstad -	93
Broer, man venter på -	108
Østersfiskeriet i Limfjorden -	112
Fur -	126
Om Sallingsyssels Oldtid -	146
Kirker og Herregaarde i Fjends Herred, Salling og Mors -	160

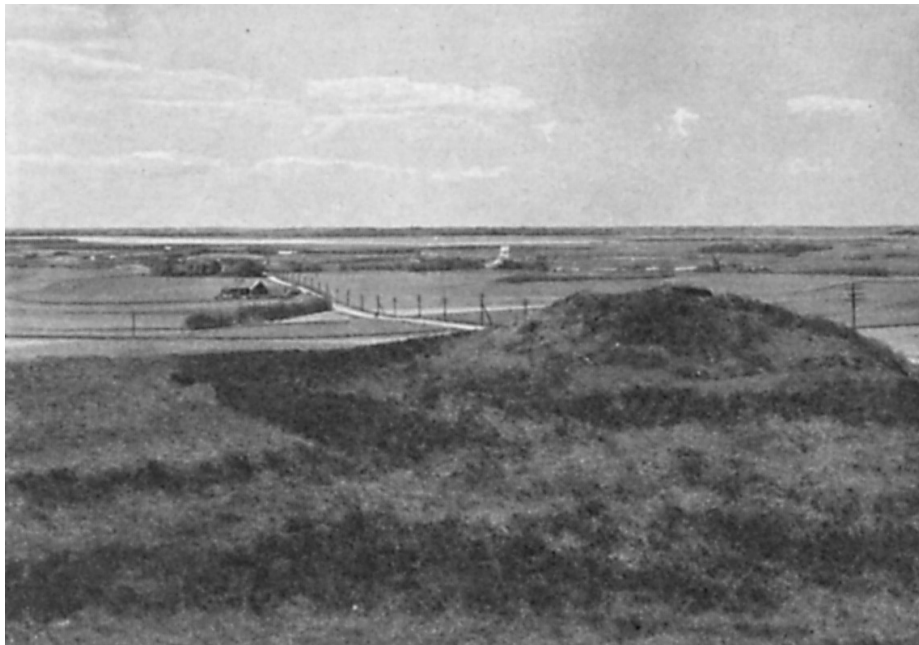

*Vejen fra Hald
mod Højslev Kirkeby.
Foto: Georg Pe.*

Vi trodser Møjen og bestiger Bruddal Bavnehøj. Fra den 68 Meter høje Top ser vi ud over Fjends Herred. Mod Nord skraaner Landskabet stærkt ned mod lave Engdrag, bag hvilke igen Lundø-Landet rejser sig og strækker sin Spydstage mod Nord. Efter en lille Travetur gennem de lyngklædte Bruddalshøje fortsætter vi paa Cykle ad Landevejen og passerer dybe Slugter, der strækker sig ud mod Kystlandet. Vi passerer Højslev Kirke og sætter ad en Bivej Kurs mod Staarupgaard, en gammel, beskeden Herregaard næsten skjult i et helt Vildnis og omgivet af tilgroede Voldgrave, ret en gammel Røverrede at se til.

Fra Krat og Vildnis kører vi ned over Dommerby Aa. Tage og Kirkespir i Skive kommer pludselig tilsyne, men Udsigten lukkes atter af Dommerby Bakker, der ligger som store Skanser for at spærre Fjorden Vej ind imod Karup dalen. Ad Skives sydlige Strandvej kommer vi omsider ind i Byen, og endnu er Dagen ikke mere fremskreden, end at vi forbi Museum og Stadion kan naa ud til den skønne Kystskov ved Krabbesholm, i hvis skyggefulde Park Aftenen møder os.

Næste Dag begynder vi med en rask lille Byrundtur. Vi besøger det ny, usædvanlig smukke og velordnede Museum, hvor de store Karfund fra den yngre Stenalder fortæller om den rige Kultur, der allerede dengang har udfoldet sig langs Lim-

*Udsigt fra Bruddals Høje.
Foto: Sign. Werner.*

fjordens Kyster. Siden gaar vi gennem de gamle hyggelige Gader til Skive Kirke, hvis lave Hvælvinger med de smukke Kalkmalerier fra Slutningen af den katolske Tid giver Rummet en egen Stemning. Paa Kirkebakken nyder vi det enestaaende Udsyn over Karup Aa og dens grønne, græssvulmende Dal, og vi hilser paa “Aakjærpigen”, som Skive By nylig har placeret paa Bakkehældet.

Fra Udsigtstaarnet vinker vi Farvel til Skive By, til Karupdalen og til Fjends Herred, og Turen gaar videre ad Fjordvejen ud i Sallingland. Medens vi aser op ad Bakken til Resen Kirke, ser vi Skives røde Tage under en ny Vinkel, og saa gaar det nedad Landevejen forbi Hagens Vandmølle. For at komme ud til Ø. Lyby Strand forlader vi Landevejen, og Kysten herude indbyder til herlige Strejfture. Stranden ved Grønning Øre er et værdigt Maal for Turen, og vi kan langs Kysten trave op til Jenle og Sundsøre.

Vælger vi i Stedet at holde os til Landevejen, vil bugnende Kornmarker fortælle om fede, muldrige Jorder og give os Forklaring paa, at der i et enkelt Sogn alene findes fem Herregaarde. Paa Cykle krydser vi os gennem Landskabet for at opsøge dem.

Forinden passerer vi de to beskedne Sten, der “viser Vej til Jenle Goer”, og med Udsigt til Lovnslandets hvide Klinter naar vi ad Biveje først Nørgaard og siden

*Ørslev Kloster.
Foto: Sign. Werner.*

Astrup. Denne Gaard, hvis Storhedstid nu ligger langt tilbage, virker helt forladt, og den smukke, gamle Park i fransk Stil er næsten tilgroet.

Vi fortsætter ad Vejen mod Grindelevkloster, og her møder vi ude i Ensomheden et gammelt Mindesmærke, et lille, raat tilhugget Stenkors paa en græsklædt Høj, Astrupkorset. Desværre er Klosterets Bygninger forlængst forsvundne, og kun faa Oplysninger er bevaret om Augustinermunkene, der grundlagde dette Kloster, men Kirkens smukke Apsis med de fint tilhuggede Kvadre fortæller om vore Forfædres Dygtighed og Flid, og Klosternavnet er bevaret i den gamle Herregaard paa Stedet.

Langesgaard er vort næste Maal, og kort efter, at den er passeret, har vi naaet den sidste af Gaardene, vi søgte: Eskær. Eskær Skov, der rækker helt ud imod Strandklitterne, er et Eventyr af Skønhed, der naar et Højdepunkt i Skovslugten ved Tise Bæk.

Landevejen fører os igen østerud, hvor vi fra Bakkerne ved Hvalpsund ser Kysten svinge sig i store Linjer ind imod Skive, Lundø og Hjarbæk Fjord. Fra Tise gennem Grettrup og Junged følger vi Bivejen langs Strandvoldene til Jungedgaard. En herlig Skovsti langs Vildnis og Græsmarker fører ind i de lyngklædte Junged Bakker, hvorover Urhøje knejser. Kun 53 Meter hæver Punktet sig over Fjorden, men trods Landskabets beskedne Højde synes vi at færdes i et Højland, idet hver Bakkeknude giver Udsigt over Land og Fjord.

Skive Kirkebakke.

Foto: Georg Pe.

Øen Fur - Maalet for Dagens Færd - svømmer paa den blaa Fjord, og med Øen for Øje forude gaar det mod Færgestedet ved Branden. Pyntelige Smaahaver fanger Øjet, saa snart vi er i Land, allerede her fornemmer vi Ønaturen, og de nærmeste Landsbyer, Nederby og Madsbad, rummer andre Mindelser om de mildere Ølande i andre Egne af Danmark. Inden Aften naar vi dog at fornemme ogsaa den mere dystre Side af Øens Natur oppe i Højlandet, hvor vi fra Toppen af Stendalshøje mod Øst ser ud over Himmerlands Kyster. Øjet følger Synsranden mod Nord forbi Løgstør op til Hannæs, Blikket strejfer Livøs skovkronede Profil, og vender vi os

Tise Bakker, Syd for Sundsøre.

mod Vest, har vi Mors landets Storhed for Øje.

Næste Dag sparer vi Cykledækkene og gennemtraver den nordlige Del af den 4000 Tdr. Land store Ø. Fra Knudshoved gaar vi over Knuden forbi Rødstenen nedenfor Bette Jens' Høj til Svenskerhulen. Gennem prægtige Lyngbakker naar vi over Færkør Hede til Molerværket, hvor - vi holder det sidste Rast, inden vi atter vender tilbage til Salling landet.

Rundt om Seldevig, ned forbi Krabbernes gamle Borg, Østergaard, hvis firfløjede Anlæg stammer fra 1516 og som nævntes allerede paa Dronning Margrethes Tid, gaar Turen gennem Durup mod Harrevig, hvor man i 1851 fandt den Østersbanke, der gav Stødet til Nutidens Østersfangst i Limfjorden. Fra Harrevig følger vi den slagne Landevej til Færgestedet ved Sallingsund, hvor "Pinen" og "Plagen" er den korte Sejlturs Udgangs- og Ankomstpunkter.

Danmarks skønneste Plantage, Legind Bjerge, byder os Velkommen til Mors, men først gaar Turen et Par Kilometer langs Sundet sydpaa med Udsigt til de nøgne, stejle Klinter paa Langøje Odde ned til Mors' eneste Slot, Højris. Hovedbygningen ligger omgivet af Voldgrave midt i tætte Skove, og i Haven har man i Nutiden fremdraget en gammel Turneringsplads.

*Udsigt fra Gammelørs Bæk i
Legind Bjerge.
Foto: Türck.*

Fra Sallingsund Kro fører Vejen os næste Dag gennem Legind Bjerge. Forbi Kongehøjene og gamle Kæmpehøje vandrer vi til Bavn, hvorfra vi faar Udsigt over det skønne Bakkeland, som fik sin Form af Fortidens Isbræer. Naaletræsplantninger veksler med Bøge- og Birkeskov, og gennem stride Lyngstrækninger og kratbevoksede Dalstrøg naar vi frem til Udsigtspunktet, hvor vi nyder Hvilen paa en Bæk, der bærer Navnet paa en Morsingbo, som ude i det fremmede aldrig glemte sin Fødeø. Legind Bjerges Herligheder fastholder os saa længe, at vi først hen under Aften cykler ind i Nykøbing.

To Visitter, en i Nutiden og en i Fortiden, er den følgende Dags første Maal. Østerskompagniet i Nykøbing faar andet Sted i denne Bog et Kapitel for sig, og ingen kommer til Nykøbing uden at maatte se de store, interessante Anlæg, som er Basis for Limfjordsøstersens Verdensry. Nykøbings Fortid kommer os i Møde paa Dueholm Kloster, et gammelt Johanniterkloster, der stammer fra det 14. Aarhundrede, Efter Reformationen var her Latinskole, nu har Mors indrettet sit Museum i de interessante, middelalderlige Bygninger.

Men Nordlandet lokker, og efter Formiddagens Visitter suser vi nordover. Frodigt Agerland afløses efterhaanden af brede Engdrag, der følger os langs Draaby

*Hedelandskab ved Flyndersø.
Foto: Grotg Pe.*

Vig. Ude i Bredningen knejser Fur, og forude Øjnes Draaby Kirke, hvis sjældne Inventar fra 1590 er vel værd at bese. Langs lave Enge fortsætter vi over Jørsby ad smalle Markveje op langs Livø Bredning med Udsigt under en ny Synsvinkel til Fur og Livø. Forbi Ø. Hunderup naar vi op til Ejerslev Molerværk, hvor Klinerne i fantastiske Slyngninger blotter de stærkt farvede Baand af Molerets forskellige Aske lag. Det gaar videre ad Biveje over Ejerslev. Feggeklit, et mægtigt Forbjerg, dukker op forude, og vi mindes Stedets Tilknytning til et af de dunkle Hamletsagn. Oppe paa den fæstningsagtige Vold er der Udsigt over Tisted Bredning, og Blikket følger mod Syd Morslandets storslaaede Kystlinje.

Det store Industriforetagende, Skarrehage Molerværk, er næste Dag vort første Maal. Ingen kan undgaa at blive imponeret af denne Industri, der af Moleret skaber Bygge og Isolationsmateriale, der hævder sig Verden over.

Fra den moderne Storindustri vender vi tilbage til Bondelandet, følger Landevejen gennem Sejerslev By, men slaar atter ind paa Biveje gennem Nr. Draaby, og fra de lave Kyststrækninger ved Hanstholm begynder Opstigningen til Højlandet, som kulminerer i Salgerhøj, hvis 89 Meter over Havet er Øens højeste Punkt. Udsigten over Tylandets Kystlinje, der bugter sig ned imod Højderne ved Vilsund,

*Kroen paa Hjerl Hede.
Foto: Otto Friis.*

er imponerende. Man ser ud over hele Mors og det halve Ty. De frugtbare Marker ligger under os som Felter paa et Skakbrædt. Ned mod Kysten skraaner Højen brat, klædt i en laadden Dragt af Gran, Lyng og Enebærbuske.

Ad stenede Veje gaar det nedad mod Gullerup, hvorfra vi gør en Afstikker til Morsingboernes Nationalpark, Han klit, som i 1934 købtes for Bidrag fra Morsingboer i Alverdens Hjørner og frededes. Imod Vestenvinden gaar Vejen videre til Sundby, hvor vi fra en Bakketop ser Vilsundbroens Staalbaand strække sig fra Kyst til Kyst. Landet falder herfra ned imod Dragstrup Vig, og vi standser et Øjeblik ved Dragstrup Kirke, hvor man i Kirkens Mur ser de spedalskes Lydhul.

En Strimmel Plantage skjuler et Stykke Vej Udsigten til Limfjorden, men snart dukker denne vor trofaste Ledsager atter frem. I blide Strøg bugter Sejlløbet sig her gennem Landskabet, der med Vige og Bredninger favner Fjorden. Frodigt og lavt er Landet ind til Tæbring og Ørndrup, men langs endnu lavere Bredninger, hvor Kær og Engstrækninger møder Øjet saa langt Synet rækker, naar vi over Karby ned til Næssund, hvor store Sten ved Kysten bærer Mærker af Fingre fra dengang, Morslandets Karle og Tylandets Kæmper morede sig med at kaste Sten fra Kyst til Kyst. Fra Karby drejer vi paa Tilbagevejen sydpaa mod Agerøs Marskenge, og saa gaar det over Glomstrupvig mod V. Assels ud til Morslandets Sydspids, Hester-

odde. Paa dette ensomme Sted, hvor Ejeren af Herregaarden Lund i 1770 anlagde en Fajancefabrik, der dog kun levede i 30 Aar, har vi Udsigt til Jegindø, der i Middelalderen kunde høre Kirkeklokkerne ringe i tre Bispedømmer: Viborg, Børglum og Ribe.

Det gamle Voldsted ved Lund er vor sidste Rastplads, før vi i Ø. Assels slutter en Dag, der har bragt os fra Nordlandets storslaaede Bakker til Sydlandets blide, frugtbare Jorder.

Fra Færgestedet ved Sillerslevøre sætter vi næste Morgen over til Salling, hvis første Hilsen til os er den magre, ensomme Strækning fra Nymølle til Spøttrup.

Ren Middelalder aander os i Møde fra Borgen, der hører til vort Lands ældste og som under Grevefejden modstod Skipper Clements Angreb. Nær var den bukket under for nyere Tids Vanrøgt, men efter Restaureringen afspejler Spøttrup ude og inde 400 Aars Historie paa magtfuld Vis. Fra Vejen til Kaas skuer vi ud over den udtørrede Spøttrup Søs græsgrønne Flader, og vi naar Kaas, en lille, forblæst Herregaard midt i et Landskab af en egen, storladen Stemning. Det lønner sig at parkere Cyklen her, og gennem uberørte Hedestrækninger med dystre Kæmpehøje runder vi Kaas Hoved. Det er et Stykke dansk Urnatur, der aabenbarer sig for os herude, baade i Heden og i den ældgamle Egeskov, hvis vindblæste Pur dækker Skrænterne ned mod Kaas Sø. Særpræget og storslaaet er Naturen heroppe, mindre berørt af Menneskets Indgriben end de fleste andre Steder i vort Land.

Lime og Lem er Stadier paa Vejen, der nu fører os øst paa, men snart drejer vi mod Syd langs Sønderlem Vig, der kranses af et Sivhav, Tilholdssted for et rigt og sjældent Fugleliv. Fra Vejen langs Venø Bugt ser vi over mod Venøs langstrakte Krop med Udløbere som et Par kloagtige Fangarme. Sært at denne Ø med sin herlige Natur - og med Landets mindste Kirke - ikke indfanger flere Turister - eller maaske er det godt det samme.

Gennem Ejsing søger vi over mod det forjættede Land omkring Flyndersø, men først gaar det mod Syd til det slotsagtige Herresæde Rydhave og til Ryde Bavnehøj. Fra Bavnens Top ser vi, hvorledes Agrene umætteligt har ædt sig ind i Heden, og ovre mod Øst trækker Stubbergaard og Flyndersø deres sølvglinsende Baand en lang Stribe fra Syd til Nord. Over Djeld søger vi ned til Stubbergaard Sø til Ruinen af et fordums Nonnekloster tæt ved Søens Bred, hvor Bulmeurt og Vortemælk maaske er Minder om Nonnernes Urtehave. Gennem Sevel kommer vi til Sale, hvis Kirke rummer et af Verdens 17 gyldne Altre. Nord om Skallesø, i Kanten af Havris Hede, kommer vi ind i Estvadgaards Plantage, der skjuler Mørke søs dunkle Dyb i et af Istidens Jordfaldshuller, og tæt herved finder vi et af vort Lands skønneste Sø- og Hedelandskaber: Flyndersø og Hjerl Hede, hvor Naturen

*Kaas Hoved.
Foto: Otto Friis.*

og nænsomt Menneskeværk indgaar i en sjælden Harmoni. Frilandsmuseet, som er skabt i en Udkant af Hjerl Hede, er en Tilgift til Naturens Herligheder, som selv Turister, der ellers afskyr Museer, vil mindes som en Oplevelse.

Hede, Ager og Plantage strides om Herredømmet i det Land, vi finder, efter at vi fra Sevel er slaaet ind paa Vejen, der skal føre os til vor Rejses Afslutning, men henimod Karup Aa genoplever vi Frodigheden, og hvor den blanke Aa i store Sving bugter sig gennem Landskabet, fornemmer vi i Duften af Græs og Hø en Smule af den Stemning, Jeppe Aakjær har skildret i Rugens Sange. Ved Randen af Kaas Hoved. Aadalen ligger Aakjær, Digterens Fødegård, som vi passerer paa Vejen til Fly Høje, hvorfra vi igen søger ud paa den slagne Landevej og gennem opdyrkede Hedeflader gennem Keldbjerg og Sjøstrup stævner mod Dagbjærg Daas, hvis mærkelige Profil mørk og tung hæver sig over Fladerne. Paa dette Sted siger vi Farvel til nogle uforglemmelige Sommerdages Oplevelser.

Limfjordens blaa Vande, Kirker, Klostre og Borge har bragt Bud om vore Forfædres Liv, Flora og Fauna har foldet sig ud for vort Øje, Heden har vi set, hvor den staar endnu som i Oldtids Dage, og vi har set, hvor den har maattet vige for Plov og Plantespade. Bymands og Bondes Virke har mødt os paa vor Vej. Vidsyn og Fred har vi hentet.

Lystsejlad under Ørodde.

Farvandene omkring Salling, Fur og Mors

Af AKSEL DAHLERUP

LIMFJORDEN er Danmarks dejligste Farvand til Lystsejlad. Her er nok til en hel Sommerferie, og her er saa mange gode Overnatnings-Steder, passende fordelt langs hele Ruten, at man nemt kan dele Sejladsen op i lutter Ture paa een Dags Længde. Hver Dag vil byde paa ny Naturskønheder, anderledes end dem, man glædede sig over den foregaaende Dag, men ikke ringere.

Den eneste Vanskelighed ligger i Planlægningen. De kønne Limfjordsbyer med deres hyggelige Havne og ofte aldeles idylliske Omgivelser, frembyder saa store Fristelser til et Par Døgn's Fred og Hvile med Tid til smaa Udflugter i Omegnen, at det vistnok endnu ikke er lykkedes for een Farvandene omkring Salling, Fur og Mors eneste udenfjords Lystsejler at gennemføre Limfjordsturen paa den forud

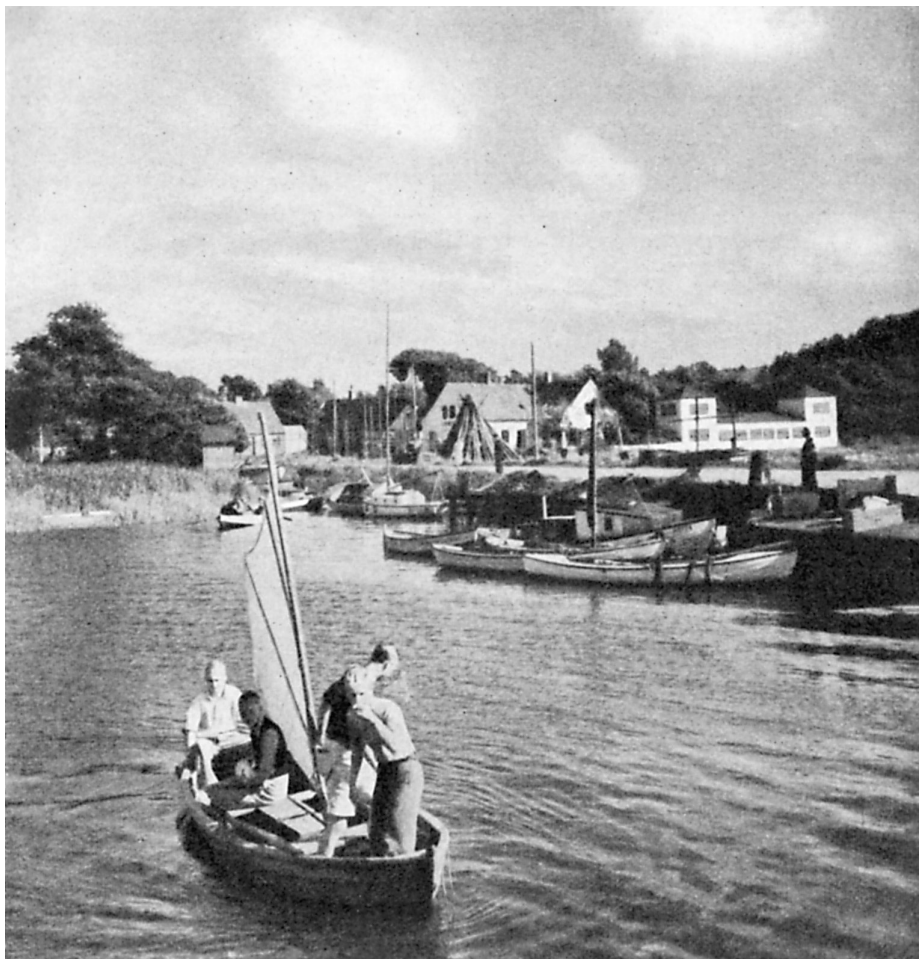
planlagte Tid.

Disse knap tre Hundrede Sømil, som Sejlturen gennem Limfjorden fra Hals i Øst til Tyborøn i Vest og tilbage igen kan beløbe sig til - med rigelig Margin til Afstikkere ind i de dejlige Bredninger, Fjorde og Vige - danner virkelig Danmarks dejligste Sejlstur. Men mærkværdig faa har endnu ladet sig friste af den.

Det undrer alle jyske Sejlsportsfolk ved Limfjorden, at de i saa høj Grad faar Lov at være ene om at nyde al Naturens Dejlighed paa og ved disse Vande. Gæstfrit fortæller de vidt og bredt om Herlighederne og siger til alle: kom dog og del det med os. I er velkomne; her er Plads til saa mange, det skal være. Prøv en Gang; det viser sig altid, at de ikke-stedkendte slipper bedst igennem!

Det er selvfølgelig ikke det rene Barnemad at manøvrere sin Baad gennem alle de 3 Hundrede Sømil. Farvandet er vekslende, nogle Steder fuldt af Grunde og med en snoet, smal Sejlrende; men det hjælpes man igennem paa bedste Maade ved de mange Koste. Allerede midtvejs mellem det høje, kampestensmurede Hals Fyr - ude ved Barren - og Limfjordens Munding begynder den dobbelte Koste række, som leder Sejleren over Grundene ind i Limfjorden. Løbet er ganske vist smalt; men der kan godt krydses op, selv naar den udgaende Strøm er haard. Er man lidt sent paa det, er der allerede her gode Ankerpladser, dels paa den sydlige Side ved »Vejdbybet« - en udmærket Plads, beskyttet af Grunde - og dels i den lille Havn, der hører til Byen Hals. Den er altid smækfyldt med Fiskerbaade; men naar det kniber, kan der altid skaffes Plads til en Lystsejler. Og saa har man den Chance om Morgen at opleve denne lille, venlige By. Der er Græsplæne paa næsten hele det store Torv midt i Byen, og Skomagerens Bænk er i bogstaveligste Forstand Byens Midtpunkt. Her mødes man og drøfter Døgnet Begivenheder. Og den lille By's 1500 Mennesker har haft store Ting at drøfte paa Bænkene i de senere Aar. Her snakkes ikke Rygter, men facts

Klitgaards Hus dominerer Torvet og hele Bybilledet med sin Indgangsportal, som dannes af to vældige Hvalkæber. Det er et Minde om en fjern Tid, da Anløbspladsen Bløden, lige her ved, var Ud- og Indskibningssted for Grønlands farten. - Ved Mov Bro, et Stykke Vest for Hals, slaar Fjorden et Knæk, og derfra til Bredhage ved Aalborg er Farvandet aldeles lige. Det Stykke hedder Langerak. Sejlløbet er bredt, saa det er ikke slemt at skulle krydse her; men man skal have Øjnene med sig, for Mærker er her ikke særlig mange af. Af Vandets Farve og Overfladens Krusning ses det dog let, hvor Grundene begynder. Man skal bare lade være at tage de sidste 20 Meter med i Krydsene, men vende i god Tid, saa gaar det nemt. Og, som sagt, Erfaringen viser, at den fremmede Sejler, som slet ikke kender Farvandene her, men kun ved, at han skal passe paa, altid klarer sig - hvorimod de hjemmevan-

*Hjarbæk Havn.
Foto: Jonals Co.*

te Limfjordssejlere ikke saa sjældent »solder« i Krydsene og gaar paa Grund. Det er nu ingen alvorlig Ting, for Bunden er blød Sandbund, og der er alle vegne Hjælp at faa fra Skippere og Fiskere paa Fjorden.

Skulde man mod Sædvane have haft det strengt paa Turen gennem Langerak, er der altid Trøst at hente hos Folkene i Aalborgs Lystbaadehavn. Der er Fortøjnings-pæle parat til Gæster, der er Spule-Vandhane ved hver enkelt Baads Liggeplads, og der er Klubhus med alt, hvad en Sejler kan trænge til. Før man naar Lystbaadehavnen, har man passeret baade den store Trafikbro og Jernbanebroen; og Ruten vi-

dere vestpaa gaar nu Syd om Øen Egholm. Ved Øens vestlige Ende bøjer Sejllobet mod Nord paa en Strækning af et Par Sømil, derefter igen mod Vest - og saa har man den Oplevelse, at komme ud i den første af Limfjordens Bredninger, hvor der er Vand nok, Plads nok og Vind nok - en Slags Havsejlads, som bliver endnu mere udpræget længere vestpaa.

Til Nibe kan kun mindre Baade gaa ind. Havnen er sandet til og Kostene fjernet; men kan man komme derind, skal man gøre det. Nibes Lillebyidyl vil overvælde selv ikke-sentimentale Sjæle. - Udfor Nibe passerer man gennem Draget, en smal, men velafmærket Sejlrende af 1 Sømils Længde. Endnu to Indsnævringer har man at passere, først ved Trolldholme og dernæst det 4 Sømil lange Bejstrup Løb lige inden Agersundbroen. De er velafmærkede, men naar det kuler af Vest, og Strømmen er haard, kan det være et Taalmodighedsarbejde - og et haardt Job - at krydse de 4 Sømil op til Broen. Jeg kender en Sejlsportsmand, som maatte vende 37 Gange paa det Stykke.

Agersundbroen tager sig pragtfuld ud, i ganske særlig Grad set fra denne Side, hvor dens vældige Staalbuer løfter sig op over de flade Kær-Strækninger, der danner Kyst mod Nord og Syd i Landskabet Øst for Broen. Bliv ikke forskrækket over

*Resen Strand.
Foto: Jonals Co.*

den Strøm, der gaar under Broen. Nu ved De, den er der - og trøst Dem med, at det er lykkedes for alle andre at forcere ogsaa denne Hindring.

Saa meget mere mærker man Befrielsen ved at sejle ud i Løgstør Bredning, Limfjordens største Indhav, hvor alle Limfjordens Herligheder ligger forude som Belønning for de overstaaede Anstrengelser. (Dermed være langt fra sagt, at Limfjordsegnene Øst for Løgstør ingen Herligheder rummer; men Land-Herlighederne paa de Kanter er beskrevet i sidste Aarbog - 1943). Nu er vi paa Vandene omlormg Mors.

*

Kuler det stærkt af Vest - saadan at der ikke er til at være om Bord, undtagen naar man har Olietøjet eller Badedragten paa, er det mest fristende at søge Syd paa, mod Hvalpsund og Skive Fjord. Paa den Rute passerer vi Livø, en eventyrlig dejlig Ø, der er kendt af faa, - og de fleste af dem, der kender den, holder ikke af at tale om Bekendtskabet.

Paa Kortet ligner Livø en stor Rokke; den lange, tynde Hale gaar i en Bue mod Sydøst; navnlig paa Søkortet er Ligheden slaaende, for der fortsætter Halen i et langt, undersøisk Rev, hvis yderste Ende er markeret ved en Kost, almindeligt kaldet »Livtappen«. Her er det højest uheldigt ikke at lyde den store Bojgens Raad og »gaa udenom«. Hvis man da Ønsker at komme forbi Livø. Men da et Besøg her nu er en Glæde, som de fleste maa give Afkald paa, er der maaske netop Grund til at lægge ind i Øens lille Havn paa Østsiden og gaa i Land - for at kunne fortælle om dette mærkeligt uberørte Land.

Øen hørte i gammel Tid under Bjørnsholm og Vitskøl Kloster. Den sidste Godsejer, der herskede over Livø, var Baron Rosenkrantz til Rosenholm. Nu er det De Kellerske Aandsvageanstalter, der er Ejer, og al udøvende Magt i dette lille Samfund er lagt i Hænderne paa Inspektør Viggo Jensen. Han modtager os i Havnen staaende paa Dækket af Motorbaaden Livø, dette Samfunds eneste Forbindelsesmiddel til Omverdenen. Der er altid Vagt ved denne Baad; og de to Pramme, den tager paa Slæb, naar der skal transporteres Varer, er omhyggeligt laaset inde i en Kassemat, der er bygget henover Slæbestedet. Laasetøjet er lavet efter et særligt System; de er ligefrem sat i Pengeskab. Gaardens Vognporte er ogsaa laaset, og i det hele taget bliver der passet vældig godt paa alt, hvad der kan flyde; for i dette lille Samfund af Mænd er der mange, der tænker paa Flugt; enkelte Gange er Tanken ogsaa blevet realiseret; Mændene ender dog altid paa Øen igen for pænt at blive der, indtil Tiden er inde, da de paa lovformelig Vis kan sendes væk om Bord paa »Livø«.

De kaldes Elever, Mændene, som bor i de pæne, hvide Rækker af Huse, samlet

Mogenstrup Strand.

Foto: Otto Friis.

omkring den store Avlsgaard. De er ikke aandssvage, men mange af dem er daarligt begavede; og alle har de paa en eller anden drastisk Maade udvist moralske Brist ... af alle Slags.

Her paa Livø skal de først og fremmest beskæftiges. Det bliver de bl. a. ved Øens store Landbrug. Her er 600 Tdr. Land, hvoraf 250 Tdr. er dyrket, - 170 Tdr. deraf stadig under Plov, Resten Græs. Og saa er der den herligste Skov op over den bakkede Del af Øen. En Vrimmel af vekslende Træer - og oppe paa Nordsiden de gamle, lavbullede Ege, som er yderst sjældne i Danmark nu. De giver med deres skønne, af vekslende Former en Forestilling om, hvilken Pragt Fortidens Egeskov har frembudt.

Her i Livøs Skove hersker Ensomhedens fuldstændige Ro. Og det hele afsluttes ligefrem dramatisk oppe paa Nordvestsides Højdedrag, hvor Skoven afløses af et tæt, uigennemtrængeligt Enebærkrat, og hvor vældige Slugter med blomstrende Lyng paa de stejle Skrænter aabner en storslaet Udsigt over Vandet til Morsland og Feggeklit.

I denne dejlige Natur lever de Mænd, som Samfundet har forvist til Livø. Hvad opfatter de mon af Naturens Pragt? Man ved det ikke; men der er Grund til at tro,

at Skønhed langsomt og sikkert maa øve god Indflydelse, selv paa det haardeste Sind. Af og til flygter en Mand ud i den vilde, ensomme Skov; saa tror han, han er borte fra Anstalten - ude i Verden paa egen Haand. Man lader ham blive der et Par Dage og Nætter; naar han er sulten, kommer han hjem, ganske af sig selv.

De ser skikkelige og rare ud, de fleste af disse Folk. Og de er det saamænd ogsaa - kun ikke altid, altsaa. Vi saa dem ved Arbejdet, ved Tæppevæven og i Børstebinderiet, ved Tærskemaskinen og i Marken. Nogle sløve, andre med Barnets aabenlyse Iver efter at opfatte Ordren og udføre den korrekt.

En stor, nervøst tjenstivrig Mand fik af Inspektøren Besked paa at bringe to Kokosmaatter fra Anstaltens Varelager ned om Bord i vor Baad. Skipperen stak ham i al Hemmelighed en Pakke Cigaretter - for Ulejligheden. Da vi kom ned til Havnen, stod Manden der; hans Øjne lyste af en indestængt Hemmelighed. Og saa snart han kunde faa Lejlighed til det, hviskede han Skipperen i Øret: »Jeg har lagt fem Maatter ned i Baaden.«

Vort Besøg paa Livø havde altsaa ikke baaret synderlig Frugt i momalsk Henseende. Men Inspektøren bliver ikke vred, selvom det lille Overgreb mod Anstaltens Lager af Kokosmaatter hermed røbes; for han kender sine Mænd og viser en grænseløs Forstaaelse over for deres Svaghed - en virkelig storsindet Overbærenhed. Ved Afskeden sagde han: »Ja, jeg har nu været her i 28 Aar, længere end nogen af de andre. Og jeg er maaske selv den største Psykopat.«

Efter Sejladsen i Bredningernes store Indhav kommer Afvekslingen: Fjordsejladsen ind til Skive. Mens vi med Kikkerten for Øjnene beundrer Skrænter, Skove, Bakker og de dejlige gamle Kirker, der findes i saa stor Mængde langs alle Limfjordenes Vande, staar Skipperen og kigger efter Koste. Vi sejler stadig efter en Kost; her er fuldt af Grunde og Koste. Men der er heldigvis ogsaa Kyster at se paa. Turen langs Salling-Land er dejlig; den tager man ikke bare for at naa frem til Skive.

Skive er ikke saa lidt af en Storby, baade i Syn og Væsen. Butiksgaderne virker forbavsende rige - saa rige, som man kan og maa nuomstunder. Musæet, der blev skabt under Medvirken af Leif Hendils Energi og store Skive Begejstring og indviet med Radio-Udsendelse, viser sig at være endnu langt bedre end sit Rygte. Det er virkelig overraskende at finde en saadan Bygning her - og saa er den tilmed skønt beliggende. Paa et Højdedrag ud mod den dejlige Fjord ligger Musæet og lyser mellem grønne Træer: Det er ikke bygget i Højden, alt ligger ved Jorden, Lysforholdene i de forskellige Rum er helt blevet til efter Udstillings-Krav. Det er vist det eneste rigtige Musæum paa disse Kanter, der er bygget helt til sit Formaal.

Jeg vil ogsaa nævne, at Hotellet virkede storstadsmæssigt paa mig - imponerende. Men i Skrivemappen paa Værelset fandt jeg en lille, trykt Seddel: »Sidste Post

*Lystsejlere staar ud af
Nykøbing Havn.*

afgaar Kl. 18,45« ... som en Paamindelse om, at det stor stadsmæssige alligevel er holdt indenfor nogenlunde rimelige Grænser.

Paa Vejen ud af Skive Fjord skal man runde Jelse Odde og sejle mod Øst ind i den store, næsten lukkede Vig, Lovns Bredning. Der faar man i Solskin den dejligste Sejltur, som tænkes kan, mellem stejle Skrænter, der viser de geologiske Lagdannelser saa malerisk og klart, at man synes, man her ser lige ind i Danmarks Sjæl. Her er lyngklædte Bakker, vekslende med Krat, - her er hele Vejen maleriske Kirketaarne som Vejleder for Sejladsen.

Virksund hedder Indsnævringen ved Sundstrup, mellem Lovns Bredning og Hjarbæk Fjord. Her havde vi saa travlt med at kigge efter Taarup Kirke, at vi slet ikke fik set ned i Vandet - og pludselig stod Baaden haardt paa Grund. Færgemanden her er tillige Kromand; han gik ud og hentede os ind til sin Kro, medens en Trawler trak Baaden af Grund. Der gik en Time med det; men det var en dejlig Time i den hyggelige Kro ved Færgestedet.

Og saa fulgte en dejlig Sejltur ind gennem Hjarbæk Fjord, som ender i en stor, bred Bugt med meget lidt Vand. Men den bugtede Rende, der fører til Hjarbæk Havn, er dyb nok; det er temmelig store Skibe, der har fundet Vej ind til Havne-

kajen i Hjarbæk.

Omkring Kroen samler sig et Fiskerlejes lave Huse; det er den rene Idyl. Men ude omkring i Bakkerne ligger Viborgfolkenes Sommerhuse. Dette er Viborgs mondæne Badestrand - og Viborgs Havneby. Endnu gaar Fiskerne flittigt ud med deres smaa Baade og bringer Fangst hjem til Fiskeeksportøren. Men det ender nok her som i Nordsjælland med, at Fiskerne slaar sig til Ro som Værtsfolk for Sommergæster.

At Storbyen Viborg har sat sit Præg paa Stedet, faar man et tydeligt Indtryk af, naar man møder Fisker Jens Chr. Bjerregaard med Politikasket paa. Han har faaet det Hverv at føre Opsyn paa Badestranden - vaage over Sømmelighed og Orden; og derfor bærer han Viborgs Byvaaben i den guldtressede Kasket.

Man bliver ikke træt af Sejladsen paa Hjarbæk Fjord og Lovns Bredning. Det er kun et Plus, at man faar hele Turen igen for at komme tilbage til Limfjorden ud for Fur. I et Vand, der lyste af Mor-Ild, lagde vi ind til Fur - ved Færgestedet over for Branden. Der er Plads nok ved Molen, naar man bare ikke forlanger hver sin. Vi lægger til uden for Skonnerten »Sophi« og Jagten »Gerda Christine« og faar et hyggeligt Indblik i Hjemmelivet der om Bord, hver Gang vi passerer dem paa Vej til og fra Land.

Man vil jo gerne se saadan en dejlig lille Ø, naar man nu er der. Men det er ikke saa nemt - for der er ingen Personbiler paa Fur mere. Det var der heller ikke, da Kongen og Dronningen besøgte Øen for 20 Aar siden. Den Begivenhed tales der endnu om paa Fur. Jeg bliver ført sammen med begge de Vognmænd, der dengang stillede deres Bil med Lad til Raadighed for Majestæterne under det korte Besøg. De kom ikke mageligt af Sted, kan jeg forstaa; men rundt paa Øen kom de. De kom baade til Rødsten og til Stendal Høje, hvorfra man ser »det hele«.

Jeg var nu saa heldig, at Færgen »Fuursund« netop bragte en Persoribil til Øen - og den medbragte to Herrer fra den store, nye Fabrik, Dansk Moler Industri har anlagt ved Færkør Vig - paa Færkør Odde. Paa det Sted, hvor Fuur Kloster laa, som Thit Jensen omtaler i sin Bog Stygge Krumpen.

Her er opført et nyt Værk, hvor der laves Molersten, som foruden Molerets isolerende Evne er gjort modstandsdygtig over for Vand - og altsaa over for Frostsprængning. Der laves ogsaa Tagsten af det nye Molermateriale. Der er opført en stor, moderne Roter-Ovn. Og vi kørte, staaende udenpaa Lokomotivet, med Moler-Tog ud i Brud Lejerne.

Det er aldeles pragtfulde Skrænter, der fremkommer i saadan en Moler-Kløft. Lagene er stærkt foldede, vekslende mellem ganske lyse Lerlag og mørkere Lag af vulkansk Aske. Indhuggede Trin - der fremkommer under Arbejdet - slynger sig

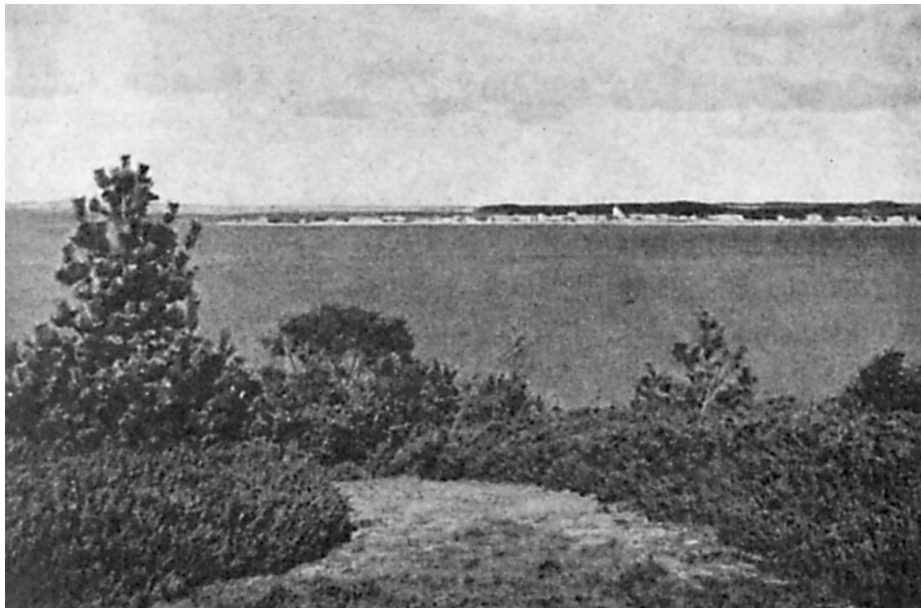
*Venø Bugt i Sommerblæst.
Foto: Otto Friis.*

i fantastiske Mønstre. Set fra Kløftens Bund er det Indgangen til Aladdins Hule, udført større og mere fantasifuldt end nogen Teaterdekoration.

Efter alt dette, maa man ikke glemme et Besøg paa »Bette Jens' Høj«, en dejlig, lyngbevokset Bakketop, hvor fra man ser ud over hele Øen og al dens Herlighed - vidt ud over Vandene paa alle Sider - og ind over Sallingsund.

Naar man fra Sallingsund sejler mod Syd og har passeret Indløbet ved Lysen Bredning mod Øst og er kommet forbi Mors' sydøstlige Hjørne, Sillerslev, kommer man ud i Kaas Bredning, hvor der godt kan gaa en krap Sø, og hvor man maa liste sig frem mellem Bundgarnspælene. Mod Øst Øjnes Spøttrup, og er Vinden østen, eller skulde der undtagelsesvis være lidt af den, kan man ankre op ved Klinten udfor denne gamle Gaard og gaa i Land i Jollen. Bortset fra, at man skal gennem nogle Moser og over en Aa, om hvilken en af Beboerne sagde, at der ingen Bro var, at den var for bred til at springe over og for Resten bundløs (man kan springe over den) er det kun et Par km, det drejer sig om, og Spøttrup, den gamle Bispeborg, er vel værd at aflægge et Besøg.

Forbi Kaas' Hoved (med de stejle Skrænter) ser vi Nordenden af Venø. I Øens Nordende er en lille Vig, hvor der er udplantet Østers. Vi gaar Vest om Øen og

*Udsigt fra Legind Bjerge
mod Glyngøre.
Foto: Chr. Bang.*

sydpaa langs denne, passerer dens smukke Skrænter med en Spejder Koloni, hvor Spejderne med hvide Sten har »skrevet« Venøhus i Klinten. Havnen er hverken stor eller særlig dyb, men selv store Lyst- og Fiskerbaade kan nu nemt gaa derind. Venø er noget af det dejligste, der findes i Limfjorden. Der er Lyngbakker fulde af Revlingeris, der er Skov og, i alt Fald for en Ikke-Landmand, yppige Agre. Og nær ved Havnen findes et (ganske vist Afholds-)Hotel, hvor man er sikker paa en god Modtagelse.

Fra Venø er der ikke langt til Struer eller, som dens officielle Navn er, Holstebro-Struer Havn.

Det er en køn Tur fra Venø til Struer gennem det smalle Sund, der skiller Venø fra Ty.

Vi gaar atter mod Nord, op til Oddesundbroen.

Gaar man fra Oddesund Vest om Mors, ser man noget af det smukkeste, vi har i vort Land. Først passerer Jegindø. Er der Lavvande i Fjorden, er det ikke nemt at gaa ind i Havnen. Som en Fisker sagde til mig, da jeg sad paa Grund der i Sommer: »Der rester no' Kost ...«, og det havde han saa inderligt Ret i.

Den eneste »Kost«, der viste os Vej ind til Havnen, var en Kæp med en Klud paa. Naa, Fiskerne og Fjordskipperne i Jegindø er herlige Folk, der ikke er bange

for at »give en Ende«, og Havnen selv er udmærket.

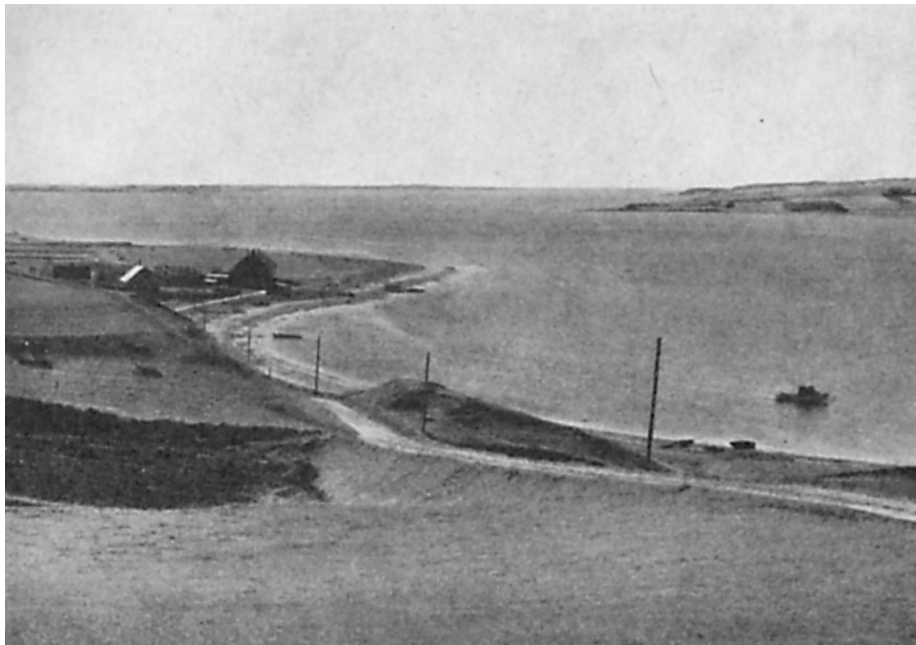
Vi gaar forbi Resterodde og holder paa Agerø Kirke. Paa Højde med Skibsted Fjord drejer vi mod Vest, men gaar ikke ind i denne, da den ender blindt og forøvrigt ikke har noget afmærket Løb. Det var gennem denne Fjord, en af de gamle Vikinge-Konger førte sine Skibe og lod dem trække over den smalle Tange ud til Nisum Bredning og derved pudsede sin Fjende.

Vi sejler langs med grønne Enge, forbi Øer, Næs og Holme, til vi faar Øje paa et 3-4 Etagers Pakhus, som ganske umotiveret ligger der midt ude paa Landet. Det ligger ved det gamle Købmandssted Doverodde, hvor der er en Anløbsbro, hvor i sin Tid selv Dampere lagde til. Doverodde er den mest henrivende lille Torneroseby, man kan tænke sig. Der er et udmærket Afholdshotel med en elskværdig Vært, og derfra kan man foretage Udflugter ind i Landet, f. Eks. til Danmarks ældste Kirkegaard, som man kalder Kæmpehøjene. Vi gaar derfra videre mod Nord, op gennem det smukke Næs Sund. Paa dettes Nordende er der Færgeforbindelse fra Mors over til Ty. Paa Grund af Tidernes Ugunst er den store Motorfærge afløst af en beskeden Motorbaad. Ved Næssund er der en gammel Færgekro, der skal være noget af det mest Desværre har jeg aldrig selv opnaaet at komme der.

Fra Næssund gaar vi op gennem Visby Bredning, hvor vi ser Karby og Hvidbjærg Kirker inde paa Mors, og op gennem Dragstrup Vig - i dens nordvestlige Hjørne ligger Gudum Ladeplads, der vist ikke har nogen større Betydning mere, og op i det skønne Vil-Sund, over hvis Nordende en af Professor Anker Engelunds Broer slynger sine smukke Buer. Her, ved Vilsund Kro, afholdes der hvert Aar i Pinsen et stort Hestemarked - eller er det et Grise marked? Passeret Broen kommer vi ud i Tisted Bredning og aflægger et Besøg i Tisted, p.t. Danmarks Klondyke, hvor enhver kan faa Arbejde til 200 Kroner ugentlig.

Derfra sejler vi mod Øst, faar mod Nord den skovklædte Malle Hage og Sennels Hage, der ligger lidt Øst for Kirken og Præstegaarden af samme Navn. Ved Sennels Hage gaar Hovsør Vig ind mod Nord - et henrivende Sted, hvorfra man kan se Hanstholm Fyr en lille Snes km mod Nordvest. Overfor Malle Hage, mod Syd, paa Nordsiden af Mors, ser vi Salger Høj. Morsingboernes elskede Udflugtssted, med sit dominerende Udsigtstaarn.

Fra Hovsør gaar vi op gennem det smallere Feggesund, op til Feggeklit, hvorfra der er Færgeforbindelse med Nord-Ty. Der ligger en meget bekendt Kro, berømt for sine stegte Aal. Kromanden har Færgeriet og er tillige Postmester. Vi gaar i Land og besøger Kong Fegges Grav og gaar en Tur rundt paa den høje Feggeklit, hvorfra der er en vidunderlig Udsigt til Tisted Bredning, til Ty, til Livø og Fur, og paa Feggeklits Sydskraaning, ud mod Løgstør Bredning, er der en yppig Vegetati-

*Vilsund.
Foto: H. Pors.*

on. I Forlængelse af Fegge Klit har vi Fegge Røn, hvortil Kvæget kan vade over, og hvor Kromanden i Feggesund samler i Tusindvis af Maageæg om Foraaret.

Paa Vejen fra Feggeklit til Løgstør, tværs over Bredningen, har vi mod Nord 5-6 Kirker - og de for deres Andejagter saa berømte Vestløs og Bygholm Vejler.

*

Ja, saa har vi endda paa denne Tur ikke taget Nisum Bredning med. Vi snød os selv for Lemvig, den idylliske Krik Vig ved Ager-Tangen - og for Tyborøn, hvor al Befolkningens Tale og Tanke for Tiden drejer sig om de formodede frygtelige Følger for Natur og Mennesker af en Lukning af Tyborøn Kanal.

Limfjorden er paa mange Maader Danmarks dejligste Sejlvand. Hvorfor kendes det af saa faa? Og hvorfor skal det være forbeholdt de forholdsvis faa, der har Sejlbaad? Her er sikkert om Sommeren de bedste Chancer for en Turist-Fjordsejlad med nogenlunde store, bekvemme Baade. Og Arrangementet lettes betydeligt af den Omstændighed, at man ikke behøver at regne med Overnatningsmulighed om Bord. - En saadan Limfjords-Sejlads maa være et af de første Ønsker, vi faar opfyldt - saa snart Tiden igen er til Opfyldelse af Ønsker og skønne Drømme.

*Gengivelse af
Christen Dalsgaards Maleri:
Hos en fattig Bødker
paa Landet foretages
en Udpantningsforretning.
Tilhører:
Statens Museum for Kunst.*

Land og Folk - i Salling

Af ELIN HANSEN

Var Salling hed,
som den er fed,
saa fandtes ej bedre
Land i Kristenhed.

SAALEDES siger et gammelt Rim om vor lille Halvø - og noget er der om det.

I Salling findes gammel Bondejord med metertykt Muldlag, saa rigt, at der kun gaar 6-8 Tdr. Land paa en Td. Hartkorn, men for 100 Aar siden havde dog hver Landsby sit Overdrev og næsten hver Gaard - selv i det fede Salling - sin Hedelod ude paa de udyrkede Marker mellem Landsbyerne.

Trangen til Jord og Teknikens Hjælpedidler har siden da faaet Sallingboen til at dyrke Udmarken op. Skellet mellem Landsbyerne er næsten slettet. Ræv, Hare og andet Vildt er blevet hjemløst - ja, selv Mennesket, der jo ogsaa har Brug for at

søge Ensomhed engang imellem, kan have vanskeligt ved at finde sig et Skjulested, hvor Korn, Kartofler, Roer og Kløver og alle disse særdeles nyttige Vækster ikke breder sig - man fristes til at sige: over alle Grænser, som Vidnesbyrd om Menneskers travle Færden.

Jo, Salling er fed, og Sallings Jord er intensivt dyrket af en Bondestand, der har stærkt Blik for de reale Værdier i Tilværelsen. Der skal avles noget. En Lyngbakke kan jo være meget nydelig - især i August, naar den er violet - men hvis den samme Bakke kan give mig Foder til 10 Fedestude om Aaret, saa er det dog faktisk bedre, - og Lyng, - det kan man jo tage til Flyndersø at se paa, hvis det endelig skal være! Nej, lad os faa Lyngen væk og sat Kartofler i Stykket, -»Richters Imperator« skal være de bedste, - ja, der er nu ogsaa nogle, der holder paa »Up to date«

Saadan har Sallingboen ræsonneret i en Menneskealder, og Resulatat er en Egn, hvor hver Plet Jord, som Plov og Harve overhovedet kan faa fat i, er taget »under Kultur«, som det hedder i de landbrugsfaglige Tidsskrifter.

Og dog - selv i dette Salling er der hist og her blevet smalle Striber tilbage, der kan lade os ane, hvorledes Landet var, da Vorherre gav det til vore Fædre.

Op langs Halvøens Østkyst ud mod den smalle, smilende Skive Fjord, der skiller Sallingboer fra Himmerboer og forøvrigt danner et skarpt Sprogskel, har nogle Klatter af fordums rige Skove bjerget sig for Landbrugsteknikens Efterstræbelser, - simpelthen fordi de staar paa praktisk talt udyrkelige Skrænter ned mod Fjorden.

Det gælder Krabbesholm Skov, Knud Skov Nord for Jeppe Aakjærs Jenle og Jungedgaard Krat, - i mindre Grad Eskær Skov, hvor det vist er selve Herregaardens Bevarelse, der ogsaa har reddet Skoven.

Knud Skov er den mest uberørte af de nævnte. Den er vanskelig tilgængelig og maaske derfor saa dejlig ufriseret, - men sig det ikke til alt for mange, for saa bliver den velsagtens ogsaa taget under Tugt og Pleje.

Men ogsaa andet end Skov byder Sallings Østkyst paa. Nøgne, gule Lerskrænter vidner om, at Fjorden endnu ikke er ophørt med at gnave af Sallinglandets bløde Sider, - andre Steder er Skrænterne grønne som stedsevarende Græsmarker, og det siger os, at her er Balancen mellem Land og Vand naaet. Her gaar de »blankhornede Hoveder« lige ud til Strandkanten og svaler paa hede Sommerdage deres Klove i Fjordens Vande.

I det tidlige Foraar kan man enkelte Steder se blomstrende Æblegrene hænge ud over en Skrænt, der kun ved den smalle Forstrand er skilt fra Fjorden, og ved Eskær er det et helt Ødansk Landskab, der møder Strandvandreren, lukket af brede, venlige Bøge omkring en rislende Møllebæk.

Men det er kun paa Østkysten af Salling, man støder paa den Slags Idyller. Vest-

*Gengivelse af Maleri af
Christen Dalsgaard:*

*»En ung jysk Bondepige s
kriver Vennens Navn paa
den duggede Rude«.*

Tilhører:

Statens Museum for Kunst.

*Hestene holder Hviledag
paa Engene ved Søby..
Foto: Otto Friis.*

kysten er Vestjylland, - helt og fuldt, Bølgerne slaar haardere, Blæsten, - den evige Blæst, - smager mere salt, ingen Træer spærrer for Udsigten, Fjordbakkerne falder stejlere, ligesom mere ubarmhjertigt ned mod Stranden.

De udyrkede Striber er ogsaa bredere her end paa Østsiden. Fra Glyngøre og sydpaa langs Sallingsund er der veritable Hedebakker.

Desværre er nogle af dem tilplantet med Hedeselskabets pikkelhuelignende Naaletræer, der forfusker Landskabets Karakter, - men som jo dog efter en Menne-skealders Forløb kan give lidt Kvas til Kakkelovnen.

Her paa Vestsiden af Salling ligger ogsaa den herlige Langør Odde, der ved Lysen Bredning strækker sig ud mellem Sallingsund og Indløbet til Harrevig. Odden er helt tilgroet med Siv og Græs. Der findes en lille navnløs Strandsø herude, og saa er der et Fugleliv saa rigt og uforstyrret som i noget Reservat.

Fuglene forstyrres kun af den Mand, der passer et lille Fyrtaarn herude, og han har jo slet ikke været her i de sidste fire Aar, for Fyret skal naturligvis være slukket i Krigstid, saa Fuglene betragter principielt enhver ensom Vandrer som en Ven, eller i hvert Fald som et andet Kreatur, der ikke gaar med Bøsse eller kaster med Sten.

Og endelig er der paa Vestkysten af Salling den vidunderlige Kaas Skov, der til

*Udkanten af Krabbesholm
ved Skive.
Foto: otto Friis.*

Sallingboernes Skam for Tiden ejes af en Københavner. Det er Jyllands vestligste Egeskov, en hengemt Rest af de ældgamle Skove, der engang dækkede det meste af Jylland. Lidt forblæst er den ud mod Fjorden, men faar man Ejerens Tilladelse til at færdes i den - og det faar man gerne, naar man spørger om det - saa er det en hel Troldeskov med knudrede Stammer og Grene, der i Sol - eller endnu bedre i Maanelys kaster de mærkeligste Skygger hen over Jordbundens rige Vegetation. Og uden for Skoven strækker Heden sig over Høje og Moser lige ud til Fjorden, hvor Bølgeskvulpet mod Strandens Rullesten synger den samme Vise som for Tusind Aar siden

En islandsk Student vendte engang hjem til Fødeøen efter flere Aars Studieophold hernede. Straks efter Ankomsten til Reykjavik skyndte han sig ud paa et Øde Næs udenfor Byen, hvor der kun var Klipper og Bølger. Her sad han længe tavs, men saa sagde han til sin Ven: »Nej, - dette er dog noget andet end al den forbandede danske Frodighed.«

Man forstaar hans Følelse, hvis man en Aftenstund sætter sig paa Stranden under Kaas Hoved og tænker paa Sallings bugnende Roemarker!

Vi kan ikke undvære Roerne - bevares.

Men vi kan pinedød - heller ikke undvære Kaas Hoved, selv om den kun giver

*Udsigt fra Bruddals Høje
i Nord Fjends.*

Foto: Otto Friis.

haandgribelig Næring til en halv Snæs Faar og Lam.

*

Sallings Naboland mod Øst og Syd er en helt anden Natur. Det kommer af, at Isbræens Fod i Aarhundreder stod paa Skive Kirkebakke og skyllede sit Smeltevand og Sand udover Landet mod Syd, der derved jævnedes ud til et Sletteland i Mod-sætning til Sallings Bakker og Dale, der tillige beholdt Morænenes Ler. Det nordligste Fjends er dog et stærkt kuperet Land; Morænen har dog her mere indeholdt Sand og Ler, saa Markerne taaler ikke Storm og Tørke saa godt, som Sallings klæbrige Agre gør det. Men Nordfjends er et skønt Land. Intetsteds udfolder Limfjorden sig med al sin afvekslende Ynde som set fra Bruddals Høje ovenfor Højslev Kirke. Vi ser den brede sig ud i Lovns Bredning, snævre sig sammen til Hvalpsund, slynge sig favnende om Landets grønne Banker, som Skive Fjord gør det om Resen Strand og Krabbesholm Skov, flige sig ind i Landet som Baadsgaard Vig eller skære sig løs af de gule, bratte Skrænter nedenfor Herregaarden Hesel paa Himmerland.

Det er Limfjorden !

Og det er denne Fjord, der giver Egnen sit landskabelige Præg. Overalt i Salling og Fjends, hvor vi kommer paa et højt Punkt, glimter det blaa frem i Synsranden

et eller andet Sted - intet Vand ved Danmarks Kyster er saa blaat som vor Limfjord i dens Bredninger og Snævringer - ja, selve den lyse Juninat faar heroppe en blaalig Tone fra Fjorden, en Tone, der ganske bjergtager det stemnings-modtagelige Sind, saa man - i hvert Fald i de unge Aar - vilde føle det som en Forbrydelse at snorksove bort fra en saadan Sommernat.

*

Det sydlige Fjends Herred og hele Ginding Herred det nordøstlige Hjørne af Hardsyssel, der strækker sig lige ind til Skive By - er derimod Hedens og Mosens Land. Fjends og Ginding Herreder er skilt ved Karup Aa - egentlig hedder den Skive Aa fra Hagebro til Fjorden, men Jeppe Aakjær har sunget saa dejligt om den tungt henskridende Karup Aa, at selv de mest fanatiske Bypatrioter i Skive er ved at opgive at faa Byens Navn knyttet til Aaen.

Men herude - paa begge Sider af den bugtede Strøm - ligger et Land, der vidt adskiller sig fra Salling. Her er den Dag i Dag mange uopdyrkede Arealer; her kan man endnu finde Lyngen og Ensomheden, selv om Agerbrugskulturen i den sidste Menneskealder har skaaret sine brede Bælter af grønne Agre ind i den sorte Hede - ogsaa her.

Endnu for 25 Aar siden domineredes Udsigten fra Daugbjerg Daas i det sydlige Fjends af den sorte Hede, men i Dag er dette samme Landskab snarere domineret af et stort Tal af hvidkalkede, teglhængte smukke Husmandshjem, hvor trofaste Slidere gennem et livslangt Arbejde omskaber en Hedelod til et Landbrug, der kan give det næste Slægtled gode Levevilkår. Uden at blive »politisk« kan man vel udtale en stille Forundring over, at Udstykningsbevægelsen ikke har faaet Lov at skabe de nye Brug paa bedre Jord end her paa den golde Hede, der kræver et helt Livs umenneskelige Anstrengelser, før Jorden bliver i Stand til at betale Sveden med et anstændigt Udkomme.

Omkring Kongenshus og Sjørup, mellem Vridsted, Hagebro og Vest for Aaen næsten helt oppe fra Skive og til Sevel ligger stadig store Hedearealer, hvor man kan vente at møde Efterkommere af Linka Smælem, Peiter Benløs og Blichers andre Tatere eller i hvert Fald af Abraham sønnerne, der havde deres Hjemsted netop her paa Heden omkring Rønbjærg. Det skyldes dem, at man stadig taler om »de Kisum-Kjæltringer« og »de Rønbjærg-Rakkere«. De er udmærket skildrede af Pastor Lidegaard, Kragelund, der som Barn har kendt de sidste virkelige Rønbjærg Rakkere.

Omkring Rønbjærg Stationsby og Hvide-Mose Holdeplads ligger ogsaa vidtstrakte Mosearealer, hvorfra der i den nuværende Krigstid er hentet Millioner af Tørv. Men her har været gravet Tørv i Aarhundreder og drevet Tørveindustri i et

*Daugbjerg Daas.
Foto: Jonals Co.*

halvt Aarhundrede. Resultatet heraf er, at vidtstrakte Omraader ligger hen som hel- og halvaftgravede Moser, en Labyrint for den ensomme Vandrer, der helst vil undgaa at falde i alt for dybe Tørvegrave, et Eldorado for Vildt og Fugle af alle i Danmark forekommende Arter med Nattergalen som eneste. Undtagelse.

Disse Moseomraader grænser op til Hederne omkring Flyndersø og Mørksø, der nu er fredede af Hjerl-Fonden, saaledes at de tilsammen udgør et af de største sammen hængende Omraader i Landet med saa faa faste Menneskeboliger, som der findes her. Herude er der Plads, her er vidt til Væggene, her kan man spytte ligeud og se langt uden at Øjet støder paa Vindmotorer, Højspændingsledninger, Bliktage eller andre af den moderne Kulturs Forposter.

*

Skive By blev tidligt det naturlige Centrum for Salling, Fjends og Ginding Herreder. Her var det store Vadested over Aaen - senere en Bro. Her kunde den nødtørftige Handel ske, og her boede Haandværkerne. Derfor, - og kun derfor - søgte man Byen.

Først i vor Tid er Byen blevet et Centrum i mere udvidet Forstand, og derfor fremkom Udtrykket Skiveegnen, der altsaa dækker over de to vidtforskellige Land-

*Gengivelse af
Christen Dalsgaards Maleri:
Snedkeren bringer Ligkisten
til det døde Barn.*

*Tilhører:
Statens Museum for Kunst.*

skabstyper: det fede og frugtbare Salling med tunge, lerede Bakker, hvor Kornet »skyder en Alen« og hvor »Græsset staar højt om min skæggede Hest« og Slettelandet mod Syd og Øst, hvor Strimler af Heden og Strykker af Mosen endnu faar Lov at ligge udyrket hen omkring mørke og ensomme Hedesøer.

Og ind imellem det altsammen lyser Limfjordens Fjorde og Vige og giver Landskabet, - saavel det fede Salling som de magre Heder - et Strejf af Lys og Charme, af Sol og Glæde.

*

Sallingboerne har Ry for at være et stridigt Folkefærd.

Avislæsere vil i denne Forbindelse tænke paa de mange Injurieprocesser, der unægtelig har været ført for Skive Ret i Tidernes Løb - retfærdigvis bør dog tilføjes, at de mest omtalte af dem har været anlagt af »indvandrede«. Men noget er der sikkert om dette med Stridigheden - ogsaa paa Juraens Omraade. Skive skal saaledes være den By, der i Forhold til sit Indbyggerantal har flest Sagførere, - og de har allesammen nok at bestille.

Ogsaa i politiske Kampe og Avisfejder viser Sallingboerne en Ligefremhed i Ordvalget, der kan forfærde dem, der behager sig i sleben Tale.

Vi lever her efter Folmer Sangers Opskrift i det hæderkronede Digt »Hjortens Flugt«:

Se naar jeg Narren mødte,
da kaldte jeg ham Nar,
og Slyngelen jeg vejede
og tog for hvad han var;
og gode Ord og onde
fik på sselige Svar.

Folmer Sanger følger ganske vist til:

Men sligt oprigtigt Hjerte tit
mig bitre Frugter bar.

Den Mulighed synes man overhovedet ikke at ænse i Salling. Her finder man en vis Tilfredsstillelse alene i dette at have sagt sin uforgribelige Mening - og sagt den på en aldeles utvetydig Maade, - og venter saa med Ligevægt i sit Sind Betaling i samme Mønt.

Denne Opfattelse havde ogsaa en Sallingbo, der havde tabt sin Sag for Skive Ret. Han udskældte på Stedet, - det vil sige i Retssalen, hvor han lige havde faaet Dommen oplæst for sig - baade Rigsdagen, der gav saadanne forbandede Love, og Dommeren, der dømte efter dem, - og han gjorde det usminket, jævnt og bramfrit.

Da sagde Dommer Lemming - en Københavner, der virkelig lærte at forstå Sallingboerne - til ham: Min gode Mand, en dømt maa have Lov at skælde sin Dommer ud i tre Dage - men saa skal han ogsaa holde op!

Se det er en Retsregel, vi kan goutere i Salling.

Som en Modvægt mod Frimodigheden i Tale trøster Sallingboen sig ofte med Ordsproget: Ord bider ej i Skind, og i Salling kan man føje til, at de ej heller bider i Sind.

Der er ingen ægte Sallingbo, der bliver sur, selv om han faar et Stød i Hjertekulen af den Slags Talen her er om. Man ser ofte, at Folk, der i een Uge har regaleret hinanden efter alle Kunstens Regler i Aviser og på Møder, i den næste staar sammen om at rejse en Højskole, en Bank eller et Dampskibsselskab, der skal realisere Egnens gamle Drøm om en direkte Eksportroute Skive-England.

Karup Aa ved Skive.

Foto: Jonals Co.

Ak ja, - Drømmen!

Hver By og hver Egn har vel sine Drømme. Skive danner ingen Undtagelse. Og den skønneste Drøm er vel nok den, der vil gøre Skive, Sallings Hovedstad, til en Havnestad i Rang med Jyllands største. Vi har derfor dannet vort Slogan: Skive - Havnebyen midt i Jylland.

Og hvis man ser paa Kortet er det faktisk rigtigt, at Skive Havn ligger Jyllands Centrum meget nær. Derfor kan Tanken om at lukke Tyborøn Kanal ogsaa faa det til at løbe koldt ned ad Ryggen paa enhver, der drømmer om Vækst i Egnens Erhvervsliv ad den Vej, der gaar over det sortladne Hav. Men bortset fra den Fantasi, der er nødvendig for at kunne skabe noget, er Sallingboen mere anlagt for det ironiske og skeptiske end for det fantasifulde. Møder han en Blære, vender han gerne en Syl mod den. Den bedste Underholdning ved sallingske Gilder er den, der bestaar i »at skære hinanden ned«. Jeg overværede en gang et saadant Gilde til Ære for en Præst, der havde forladt Egnen. Ved Bordet skildrede han i overstrømmende og vistnok ogsaa lidt for højtflyvende Vendinger sin nye Præstegaard. Alt var stort

og herligt der. Fra Studereværelset skuede han ud over en Eng, bort mod fjerne Skove, - og gennem Engen snoede der sig den vidunderligste Aa

»A kjenner æ wal,« sagde en tilstedeværende gammel Sallingbonde med en Stemme saa tør, som et stormfejjet Logulv, »mæ Forlov aa spør -bowr do saa vejsten de her bette Bæk«?

Forskellen mellem Præstens »vidunderlige Aa« og Bondens »bette Bæk» sagde os andre alt.

Det er noget af den samme Ironi, der finder sit Udtryk i en af Aakjærs Lovprisninger af vor Landsdel:

Salling, dine hvide Stude
lyser langs din Kyst,
dine trinde, rige Brude
er en Bejlers Lyst,
Hvilken Rus, ja hvilken Lykke
til et mandigt Bryst at trykke
sammen med en elsket Kone
Tredve Tusind Krone!

Det er Fjandboen Jeppe Aakjær, der siger saadan om de nære Naboer i Salling. Og Modsætningen mellem de to Landsdeles Beboere er ogsaa et Træk i Egnens Folkeliv. De har Lyst til at drille hinanden. Derfor taler man om, at Fjandboen kommer i Træsko til Skive for at sætte Penge i Sparekassen, - de Penge, som Sallingboen kommer i Lædersko for at laane.

Og der er en virkelig Forskel i Temperamentet mellem de to Folk. Der er ikke den samme Aand ved Sallings Gilder som ved Komsammen i Fjends Herred. Det er som om Fjandboens Sind er lettere og lysere end Sallingboens, der ofte kan synes tynget af det meget Hartkorn.

Baade Jeppe Aakjær og Marie Bregendahl var Fjandboer, mens der vist ingen Kunstnere er udgaet af den sallingske Bondestand. De store Malere fra Egnen Hans Smidth og Chr. Dalsgaard var heller ikke af sallingsk Rod. Hans Smidths Far var tilfældigvis Byfoged i Skive i 70-erne, og han har givet os en Række vidunderlige Billeder af sallingsk Bondeliv i hin Tid, men det er givet, at de reale Sallingbønder har været fyldt af Medlidenhed med deres Byfoged, fordi han havde en saa mislykket Søn, der bare gik rundt og malede, og Chr. Dalsgaard var nok født paa Krabbesholm, men af indvandrede Forældre. Ogsaa han har givet os prægtige Billeder af hin Tids Sallingboer og Fjandboer, men om dem begge gælder det, at

*En af Sallings fede
Bøndergaarde.
Foto: Georg Pe.*

de var lidet kendte i Salling, før man i Forbindelse med det helt nye Skive Museum søgte at skabe en Malerisamling væsentligst baseret paa disse to Kunstners Billeder.

De to Folketyper, Sallingboen og Fjandboen, supplerer paa udmærket Maade hinanden, - trods alle Forskelligheder og Drillerier. Min Bedstefader, en bred Sallingbonde, tog sig til Hustru en væver Fjandbopige, - og det blev et særdeles lykkeligt Ægteskab, hvor Kontrasterne kun mødtes for at udfylde hinanden.

*

Sallingboen finder udmærket Livets Melodi i det daglige Arbejde hjemme paa Fædres Jord, - selv om det kan være strengt og træls nok. Chr. Svenningsen i Lime, der døde som en gammel Mand for faa Aar siden, sagde engang til mig: I mine unge Dage var der særligt tre Ting, der morede mig. Det var

1. At brække Hede op.
2. At køre Mælk i Knog, - og
3. At vænne Plage til.

Jeg tør nok sige, at dette er Idrætter for Mandfolk. Det er ikke noget med Husflid og Hjemmestrikkeri. Det er Vikinge-Aanden, der stadig levede i denne gamle Knark. En saadan Morskab stiller de største Krav til sin Udøver. Men det gav hans

Liv sit Indhold, og det er tillige Udtryk for Sallingboens Lyst til at gaa sine egne Veje og tumle med store Opgaver.

Sallingboen har ogsaa en god Portion Selvtillid og en ganske urokkelig Tro til sin egen Dømmekraft. Det kan maaske forveksles med Vigtighed, men det er det slet ikke. Det er bare dette, at Sallingboen har sine Meningers Mod og bryder sig Pokker om de Mennesker, der bare gaar i Flok!

Da hele Landet i 1848 bad Frederik den Syvende om en fri Forfatning, indsendte 300 Sallingbønder en Petition til Majestæten om at lade være med den Slags nymodens Kunster. Vi maa meget hellere - sagde de gæve Sallingbønder - faa nogle Bondehøjskoler, saa vi kan faa lært at styre Land og Rige, før vi faar det Ansvar, der følger med Valgretten.

Det er vistnok det eneste kendte Eksempel paa Beskedenhed i Sallingboens nyere Historie.

Men da Landet saa først havde faaet den frie Forfatning - trods Sallings Advarsel - saa brugte man den uden Beskedenhed. Sallingbønderne valgte en Bonde af - deres Midte, endskøndt man havde sendt dem en høj Embedsmand fra Stiftsbyen Viborg at stemme paa. Og ved Rigsdagsvalg i Salling betyder det stedse meget, om man er runden af Sallings Jord eller bare indkaldt og opstillet af et Parti. Sallings Rigsdagsmænd skal nemlig tillige være Salling bøndernes Talsmand overfor »Den røde Bygning«, som man her betragter som en Institution, Herren har oprettet i sin Vrede for at genere Godtfolk, der hellere vil rette sig efter Loven i deres Hjerter end efter den, der staar paa Juristens Hylder. Derfor skal en Rigsdagsmand i Salling kunne skaffe de fornødne Dispensationer, hvor Lovens Regler gaar alt for stærkt paa tværs af den sunde Fornuft!

I 1725 fødtes der paa en Bondegaard i Rybjærg i Salling et Drengbarn, der fik Navnet Niels. Som stor Dreng var han hos en Morbroder, der boede ved Fursund og drev en Del ulovlig Handel - dengang havde Byerne nemlig Monopol paa Handel. Her lærte han Handelens Charme nær mere at kende.

Da Niels blev voksen, vilde Herremanden lade ham springe Soldat, men han flygtede til en Morbroder i Aalborg, der var Storkøbmand. Denne købte Niels fri fra Soldatertjenesten og lærte ham den virkelige Handels Grundsætninger saa godt, at Niels 25 Aar gammel startede sit eget Firma i København. Han havde taget Navn efter sin Fødeby, og han blev i det følgende halve Hundred Aar en dominerende Skikkelse i dansk Forretningsliv. Han købte tidligt i sin Karriere en stor Gaard i Salling til sine Forældre, og hans Bondesind fornægtede sig ikke, - heller ikke da han købte Gaardene »Østbjerggaard« og »Frederiksgave« paa Fyn, hvor han afskaffede Hoveriet og udskiftede Jorderne, hjalp Bønderne til Selveje og opflam-

Vej over Hjelm Hede.

Foto: Otto Friis.

mede dem til Havedyrkning, byggede Skoler og selv lønnede en Distriktslæge og en Jordemoder for hvert af Godserne.

Han var den førende Kraft i Det Østasiatiske Kompagni, der alene i Aarene 1779-84 under hans Ledelse udsendte 31 Skibe til Kina og 26 til Indien.

Se det var en Sallingbo!

Det var Handelsblodet i den sallingske Oprindelse, der her slog igennem. Enhver Sallingbo har noget af det i sig, men for de fleste kommer det jo kun til at give sig Udslag i Handel med Stude og Heste.

Studehandelen fra Salling er en hel Historie for sig. Nis Nissen, der for 100 Aar siden sad som Herre paa Spøttrup, var Studehandelens ukronede Konge i sin Tid. Han kunde vurdere Studene blot ved et Blik op over Rækkerne. Ingen har vel naaet ham i Betydning, men en Sallingbo, der ikke har forsøgt sig lidt i Handelen, bliver ikke anset for at være helt voksen.

Sallingbønderne tager deres Sønner med til Markeder rundt i Jylland, før de bliver konfirmerede, saa de tidligt kan følge Priserne og lære at vurdere Dyrene.

Til Studehandel hører ogsaa Kortspil, og Toppunktet af sallingsk Grandessa er det at spille Firkort om Stude. Der gaar adskillige Historier om saadant Spil, og navnlig om den Nonchalance, hvormed Spilleren taber det ene Kobbelt efter det

*“Studekøretøj paa Hjerl Hede”.
Foto: Otto Friis.*

andet, indtil til sidst selve Gaarden er »sat paa Kortene«. Man skal være en god Taber for at begaa sig i det Spil.

Handelen maa aldrig staa stille, saa hellere sælge med Tab! siger Sallingboerne, og Sallingdrengene handler med Knive, før de kommer i Skole, og med Lommeure, før de bliver konfirmerede. Dette er maaske i nogen Grad Leg, men en af Landets største Fiskeeksportører Priess i Glyngøre begyndte faktisk at opkøbe Fisk og videresælge dem, allerede før han var konfirmeret, og Fætrene Chr. Madsen Ladefoged og Laust Nielsen Ladefoged, stiftede i en meget ung Alder hver sit store Firma for Salg af danske Landbrugsprodukter henholdsvis i Hamborg og London. De vendte begge paa deres ældre Dage hjem til Salling og købte sig store Gaarde. Det samme gjorde Chr. Lauritzen, der startede i Livet som Fattigmandsbarn et steds i Salling, men efter at have drevet Handel i Hamborg i mange Aar vendte ogsaa han hjem til Salling og købte sig en af Hjemlandets Herregaarde.

Dette Træk, at saa mange af disse Handelsmænd vendte »hjem til Salling«, er Udslag af en Hjemstavnsfølelse, der ikke er knyttet til en bestemt Landsby, men til hele Halvøen.

Sallingboen føler sig hjemme, naar Toget østfra ruller ned ad Dommerby Bak-

Gamle Folk fra Sevel (Flyndersø-Egnen) forsamlede ved Danmarks ældste Bondegård i "Den gamle Landsby" paa Hjerl Hede under Festen "En Dag i Landsbyen for 100 Aar siden".

Foto: H. P. Hansen.

ke, og han fra Kupevinduet kan se langt op ad Skive Fjord til Krabbesholm Skov og Fjordbakkerne ved Resen, - saa kender han Luften, saa ved han, at Limfjordens Vande stadig ruller mod en græsklædt Strandbred, saa har han paany og paany følt sig i den samme Stemning, som Egnens store Sanger saa gribende har udtrykt i Ordene:

Hvad var vel i Verden det fattige Liv
med al dets fortærende Tant,
om ikke en Plet med en Dal og lidt Siv
vort Hjerte i Skælvinger bandt,
om ikke vi drog fra det yderste Hav
for bøjet og rynket at staa
og høre de Kluk, de Mindernes Suk,
fra Bækken, vi kyssed som smaa.

Ja, Sallingboen kan fare vidt, handle stærkt, tumle med materielle Ting, - Hjemts favnskærligheden slipper dog aldrig sit Tag i ham.

*Skive, set fra Holstebrovej.
Foto: Otto Friis.*

Bakkebyen Skive

Af JOHANNE BUCHARDT

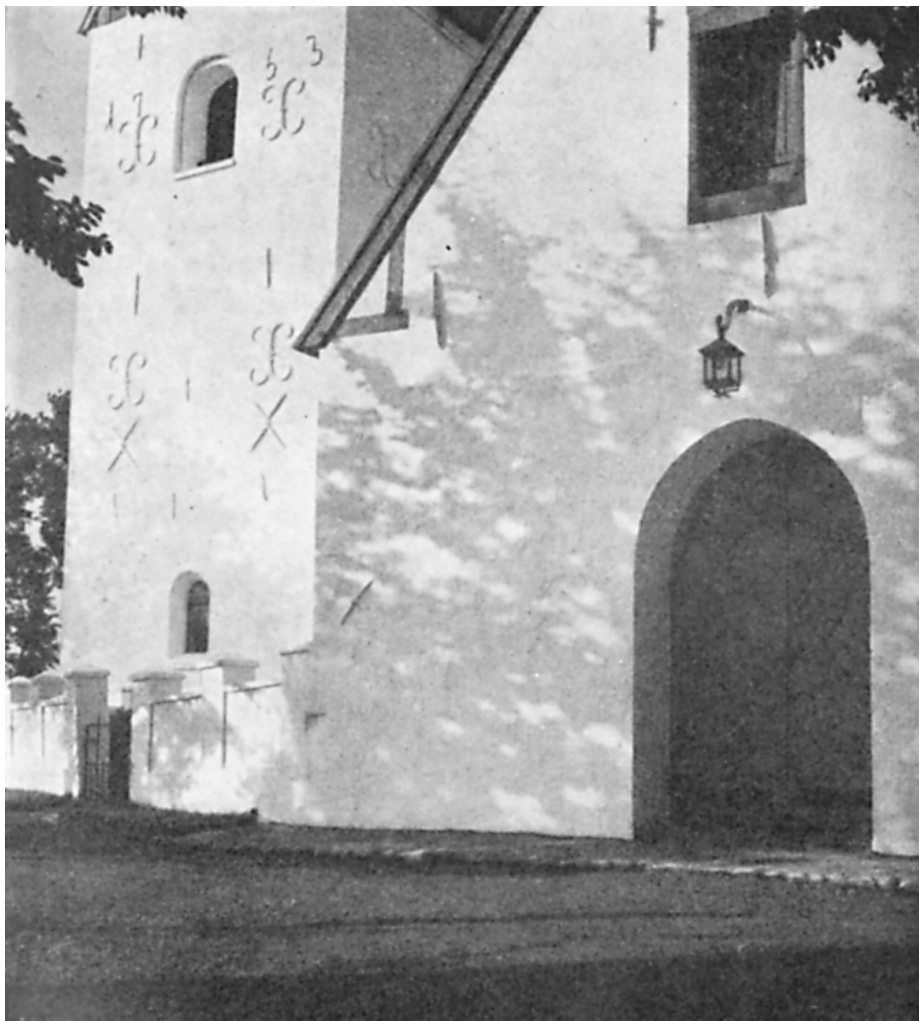
SKIVE skal helst ses fra Dommerby Bakke. Og smukkeste er den maaske, naar Solen synker bag den, saa Byen hæver sig paa den anden Side den dybe Dal slugt som en mørk, kuplet Silhuete mod den ildfunklende Vesthimmel, hvis Glød spejles i Fjordvandet og lægger Bro fra Krabbesholm Skov til Bruddals Høje i Nord-Fjends. Et spidst, sort Spir løfter sig op i Solflimmeren. Det er den »nye Kirke«, som den kaldes, til Adskillelse fra den gamle Mariakirke med de smukke Kalkmalerier. Denne »gamle Kirke«, som Byens Folk kalder den, skal efter Sag net være bygget af en Jomfru, som blev reddet fra et Skibbrud - paa det Sted, hvor hun blev bjerget i Land, rejste hun som Takoff er et Gudshus. Dersom der ligger nogen Sandhed til Grund for Sagnet, skulde Fjorden altsaa i sin Tid have strakt en Arm ind, hvor nu de lave, sumpede Enge langs Karup Aa breder sig. Det er i Virkeligheden heller

ikke usandsynligt, at hele dette Areal i Oldtiden har dannet en lavvandet Vig, og det er naturligt, at Egnens første kristne Menighed netop har valgt denne høje, frie Banke, som Blikket milevidt fra søger henimod som til et Hvilepunkt, til deres Samlingssted. Det har været en beskeden Træbygning, denne første Kirke, der saa senere, rimeligvis i Slutningen af det tolvte Aarhundrede, er blevet afløst af den lille, solide kampestensmurede Bygning, den nuværende »Gammelkirke«. Stilen er den romanske, i hvert Fald til at begynde med. I den indre Struktur, i Loftets Hvælvinger med de ottedelte Kapper eller Felter, træder Sengotiken os imøde. Denne blandede Byggemaade viser hen imod, at det er udført under Svend Estrids-søns Sønner eller under den første Valdemar. De nævnte Hvælvinger er alle, fra Koret i Øst til Taarnet i Vest, dækkede med Kalkmalerier.

Selve Kirken skiller sig ikke i nogen Henseende fra de Landsbykirker, der stammer fra samme Periode. Udvendig kan man endnu se Sporene af en Udvidelse, der temmelig sikkert er blevet foretaget saa tidligt som i det trettende Aarhundrede. Man har da forlænget Kirken ved at tilbygge et nyt Lavhus (Kor), og ved samme Lejlighed er det sikkert ogsaa, at der er kommet et Taarn og en Korsarm til. Vil man studere Kalkmalerierne, gør man bedst i at begynde ved Alteret i Øst for derfra at følge Billederne i deres Udvikling til Taarnhvælvingen i Vest. Kun paa den Maade faar man det rigtige Indtryk af Kompositionen. Billederne gaar »med Solen«, fra den opstigende Guddom i Øst breder den kristne Menighed og dens Kirke sig ud over Jorden. Det er Tanken med det Kunstværk, som en Fortidens Mester her har efterladt sig. En Ide, kæmpende og lidende, men sejrende, det er det, denne Mester har villet sige os.

Trin for Trin kan vi følge Kirkens Udvikling fra den smerttyngede, torne-kro-nede Kristus, som med Solopgangen bag sig giver sig til Kende for sin Menighed, til det gryende »hellige Fyrstendømme«, Præstekongevældet, i Vest. Det er Kirke-historie i Billeder. - Men skønt disse Billeder er malede paa et Tidspunkt, da den katolske Kirke i Norden allerede stod for Fald, bærer de dog intet Præg af den Tidsalder, som har været i Fremmarch. Der er intet af Renaissanceen i dem. Det er Munketiden og Munkeidealet, det er Sjæleprøvelsen, Askesen, Personlighedens Kasten sig ud i det store fælles Ideformaal, der taler til Nutiden fra disse Buer.

Figurerne her har imidlertid lidt en Del af Tidens Tand. I det hele taget er Male-rierne blevet en Del medtaget af den Overkalkning, som Reformationen førte med sig, og som først blev fjernet ca. 1888. Billederne bærer Aarstallet 1522. Denne Tidsangivelse maa, tør man gaa ud fra, regnes for Arbejdets Afslutning. Naar man tænker paa, hvor tæt denne Tid ligger op ad den lutherske Læres Gennembrud i Danmark, vil man forstaa, at Kunstværkernes synlige Tilstedeværelse i Kirken ikke

*Skive gamle Kirke.
Foto: Georg Pe.*

har rakt over saa forfærdelig mange Aar. Maaske en 15 a 20 Aar fra 1522 - og saa igen fra 1888 til vor Tid. I over tre Aarhundreder har de levet deres skjulte Liv bag det dækkende Kalklag.

Man gaar ud fra, at det har været daværende Lensmand paa Skivehus, Niels Pederssøn Høg til Eskær i Østsalling, som har bekostet Maleriernes Udførelse.

Gaar man de faa Skridt omkring den »nye Kirke« til det lille Anlæg paa Skræn-

*Skive Kirkebakke.
Foto: Georg Pe.*

ten, finder man i en lille, halvrund Lysning, aaben ud mod Aadalen, det Mindesmærke, som i 1942 rejstes for Digterhøvdingen fra Jenle. Det var et Aars Tid efter Aakjærs Død i 1930, at den Tanke at sætte ham et saadant Minde netop her, opstod hos en Kreds af hans Venner. Og man kunde vel ogsaa næppe have fundet et mere velegnet Sted end denne bratte, stejle Bakke med Udsigt over den Aa, der flyder gennem hans Barndoms egn, den Aa, hvis Rislen har vævet sig ind i hans Sang. Det var Lærer Bjerregaard, Skive, Landsarkivar Saxild, Viborg, samt Aakjærs

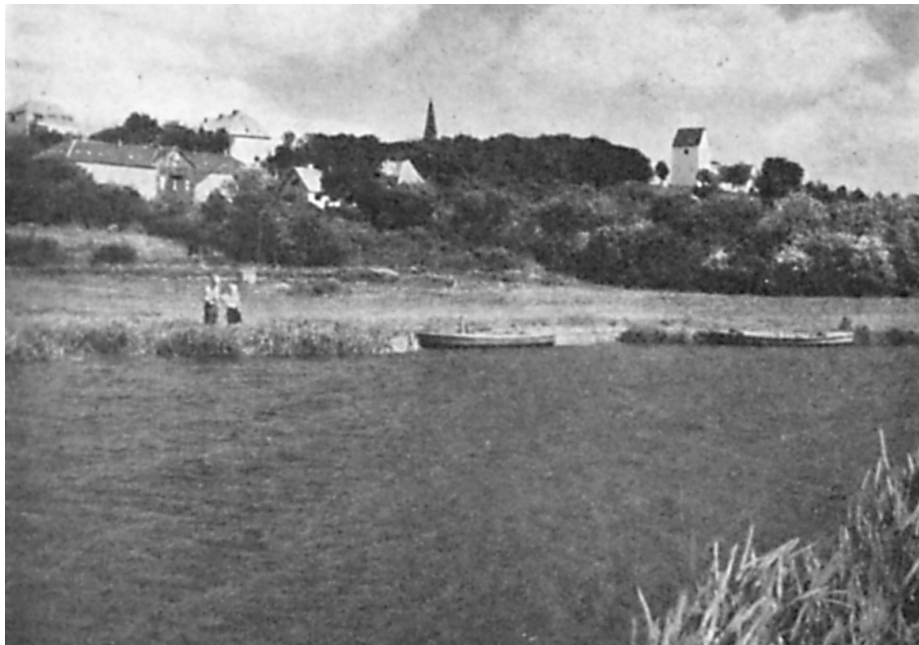
*Skive Museum.
Foto: Otto Friis.*

nære Ven, Mejeribestyrer Esper Andersen, som tog Initiativet. Pengene skaffedes til Veje ved en Indsamling gennem Husmandsforeningerne. Da de indkomne Midler ikke helt strakte til, traadte Carlsbergfondet generøst til og ydede Resten. Opgaven blev over draget Billedhuggeren Anker Hoffmann. Og her, midt i det danske Landskab, under den lyse nordiske Himmel, blunder nu hans »Høstpige« - med Stroferne af Rugens Sange:

“Jeg lægger mig i Læet her ved Storrugens Rod.
Jeg lytter og jeg lytter, til det synger i mit Blod.”

En tung, moden Pige krop, hvilende udstrakt, som en rytmisk Fortsættelse af Jorden, hun er udsprungen af, med Hovedet - lyttende og higende, løftet mod Kornet, der duver mod hendes Øre, Muldkvinden, henført i en Drøm - saadan har Kunstneren indfanget i Stenen Digterens Syn.

Skive er Blæstens By. Mere end noget andet er det den vilde Vind, der præger Egnen og Byen. Ude fra Havet kommer den strygende, kaster sig over det flade,

Karup Aa ved Skive.

Foto: Otto Friis.

forsvarsløse Salling og løber Storm mod Bybakken som mod en Skanse. Den jager ind og ud af Porte, danser hvirvlende om Husgavlene og slaar Kraftspring ned ad de stejle Gader. Man irriteres paa den, skælder ud over den - og ender med at forelske sig i den.

Blæsten er ældre end noget andet i Byen, i sin Vildskab og Styrke bærer den Bud til Nutiden om noget stærkt og primitivt, som altid har haft hjemme her paa denne Plads.

Folk med Tilbøjelighed til at gaa til Bunds i Tingene, har spekuleret en Del over Oprindelsen til Navnet Skive. Nogle har ment at kunne henhøre det til Byens Beliggenhed paa en Skrænt (paa Skæve). Dette har ingen Sandsynlighed for sig, da det helt gamle Skive, Oldtidens og den tidlige Middelalders By, rimeligvis har ligget, ikke paa Bakkens Side, men paa den flade Top, der hvor Kirken blev bygget, og hvor der frembød sig gode Forsvarsmuligheder. Hvad Betydning Navnet end har, saa fortaber den sig i Dunkelheden.

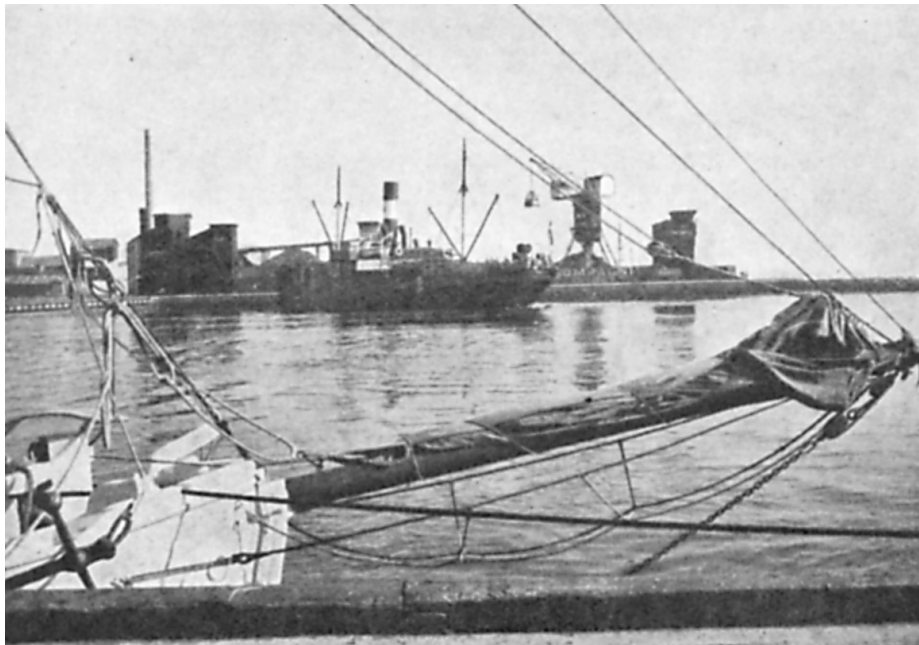
Men eet er sikkert: At der lige fra de allerældste Tider har rørt sig et kraftigt Liv her ved Karup-Aaens Udløb i Fjorden. Ikke alene de talrige Fund af Hovedskaller, Vaaben og forskellige Slags Brugsgenstande, antyder det, men ogsaa de Rester af

*Fra Engene Vest for Skive.
Foto: Otto Friis.*

Køkkenmøddinger, man har draget frem langs Aabredden og Randen af Fjorden, viser det med al Tydelighed. Det er særlig paa det Areal, der ligger mellem Hovedgaarden Krabbesholm Skov i Nordøst, over Nordbanens Terræn til det nuværende Østertorv, at disse Fund er blevet gjort. Ting fra Stenalder og Bronzealder i broget Blanding. Saaledes maa, allerede paa Vikingetiden, Stedet have været gammelt som Boplads. Og med Kristendommen og Kirken træder det ind i en ny Fase. Det kan godt paa den Tid have været en Søkonges Vintersæde; hvad der er ældst, Kirken eller Borgen, lader sig ikke med Sikkerhed afgøre. Men Borgen har uden Tvivl ligget paa det øverste af Bakken, ikke nede ved Aaen, hvor senere Lensgaarden byggedes. Maaske har Kirke og Borg oprindelig dannet en Enhed, idet der uden om Kirkehuset kan have været en Jordvold, som Befolkningen kunde søge Beskyttelse bag. I hvert Fald: Borg og Kirke er den Kærne, Byen er vokset op omkring.

I Skive Byvaaben staar en Bro. Det er Broen - og føØr dens Tilblivelse Vadestedet -, som har givet Købstad en Berettigelse. Folk fra Salling, Mors og de vestlige Limfjordsegne er her mødtes med den modgaaende Strøm øst fra. Af Oldtidens tilfældigt sammenskyllede Bygd har der rejst sig en Bondeby. Af Bondens By er Borgens fremstaet. Den samme Udvikling som andre Steder. Og alligevel forskel-

*Skive Havn.
Foto: Otto Friss.*

ligt, noget specielt, noget af Jord- og Vejrforhold betinget, som gør, at den ene By aldrig helt ligner den anden. En Aa kan skille saa fuldstændigt, at de to Landsdele, den berører, tilsyneladende ligger milevidt fra hinanden. Salling og Fjendsherred har forskellig Slags Sind. Og Skive er et Barn af dem begge. Dens muntre røde Tage er ægte Udtryk for det livsglade Fjends. Det mere muldtunge Salling har sat sig Spor i noget vist gedigent over Bygningernes Facader. Det kan maaske siges, at der relativt set er faa virkelig smukke Huse i Skive, til Gengæld er der endnu færre, som med Rette kan kaldes grimme. Skivenserne er i høj Grad Kompromis'ets Folk, de holder af at gaa den midterste - og bredeste Vej.

Om det er Blæsten, eller det er den stærke, salte Luft fra Fjorden, der gør det, ved jeg ikke, men der er et Præg af Renskurethed over det hele. Rødt, smilende og sæbevasket, saadan møder Byens Ansigt den fremmede. En frodig, jævn og usnobbet Værtinde, der gerne vil hygge om de Mennesker, som befinder sig paa hendes Enemærker. Saadan er Skive i Dag.

Det tyvende Aarhundrede har fundet Skive som en vaagen og driftig By, den opadgaende Linie er stadig blevet fulgt. Af Omsorgen for det materielle, af den rent legemlige Sans for Sundhed og Velvære, er Trangen til Skønhed spiret op. Der

plantet i Skive. Overalt, hvor et Træ eller en Blomst kan faa Plads, i Haverne, der kryber op og ned ad Skrænterne, i smaa Smøger mellem Husene - og ikke mindst i Vindueskarmen, inde bag det obligate Gadespejl.

Den store merkantile Fremgang illustreres bedst ved nogle Tal. I 1801 var Skives Indbyggerantal kun 520 Sjæle. I 1855: 1424. - 1880: 2521. - 1901: 4591. - 1916: 5716. - 1930: 9031. - 1943: 11.965.

Som man ser, er det ikke et ubetydeligt Opsving, disse Tal angiver. Men selv om det ogsaa indrømmes, at dette naturligvis i første Række skyldes Adgangen til den store Fællesvej, som Fjorden og Havet er, og de Muligheder, der herved er fremkommet, saa er Skive dog i lige saa høj Grad som forhen Byen ved Bro og Landevej. I normale Tider er den nemlig Knudepunkt for en livlig Rutebiltrafik, der sætter den i Forbindelse med Nabobyerne Viborg, Silkeborg, Holstebro og Struer foruden med de forskellige Overfartssteder til Limfjordsøerne.

Den gamle Rimsmed Chr. Larsen Tychonius, Sognepræst i Skive, skrev i Aaret 1702 et Hyldestdigt til Danmarks Konge, der havde gæstet Byen. Der staar bl. a.:

Saa længe Lime-Fjord ved Skive sig indstiller
og spraglet Ørreter i Skive Aa omspiller,
skal denne Æredag dig ej af Minde gaa,
da du Kong Frederik den fjerde hos dig saa.

Men Munterheden og Gæstfriheden vil vise sig at være af længere Varighed end de »spraglede Ørreder«, - den er endnu den samme som i salig Tychonius' Dage. Thi den er i Pagt med Stedets Natur.

*Flyndersø.
Foto: Jonals Co.*

Hjerl Hede

Af FINN HJERL-HANSEN

»Et Øde Land«.
Et herligt Land
med Lokesæd og Hedebrand,
i Byger døbt,
i Storme svøbt,
i egne store Former støbt!
(Jeppe Aakjær.)

Fredningen og Frilandsmuseet ved Flyndersø

SAA vor Rejse gennem Sallings frodige Land naar vi længst mod Syd til det øde og fattige, men paa særpræget Naturskønhed saa rige Omraade omkring Danmarks største Hedesø - den 8 km lange Flyndersø.

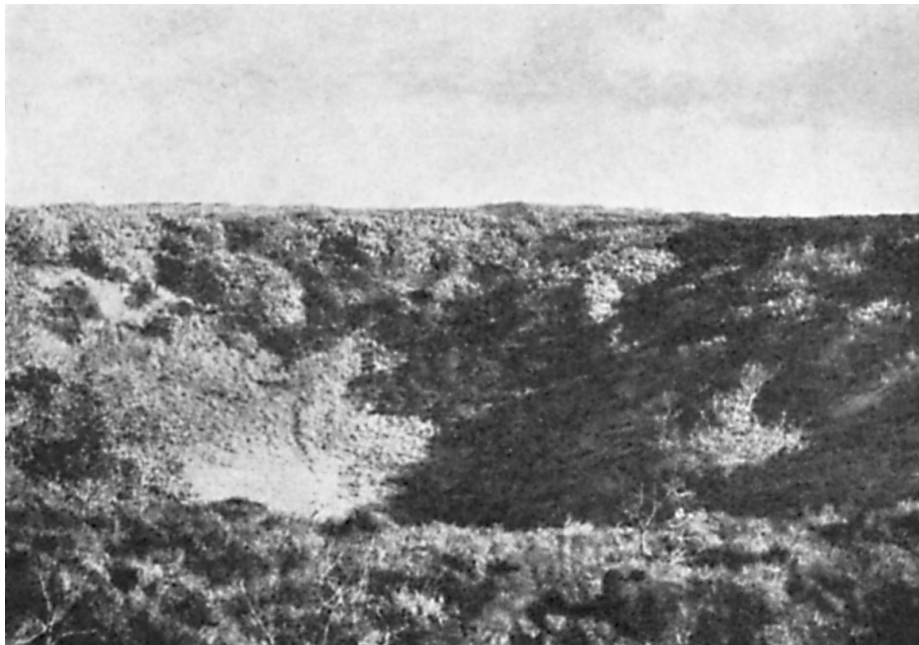
For blot 50 Aar tilbage i Tiden var de unge Piger paa Flyndersø-Eggen - saaledes som den 94-aarige Kirsten Melchiorson har berettet det - angst for at gaa forbi den lille Høj, hvor nu »Den gamle Landsby« ligger, thi man havde set, at der brændte Lys paa Bakken, og det betød, at der vil ske sære Ting paa dette Sted. - Spaadommen gik i Opfyldelse. Omkring 1930 flyttedes Danmarks ældste Bondegaard fra Vinkel ved Viborg ud til Hjerl Hede, og hermed var Grunden lagt til den kulturhistoriske Bygningssamling, der i det følgende Tiaar rejste sig her i Udkanten af den 2000 Td. Land store Naturpark, som i 1934 frededes og dermed sikredes urørt for de kommende Generationer. Angsten for dette Sted er nu afløst af en aarlig Invasion af Danmarks store Turisthær, der hver Sommer trænger frem i disse Egne, som før 1930 kun benyttedes som Søndagsudflugtssted for de nærmeste Købstæder, Skive og Holstebro. Den megen Trafik har nu gjort Vejene faste og farbare, hvor tidligere Vognene sank dybt i Sandet, og al Bilkørsel maatte standse ved Sahl (Kirken med det berømte gyldne Alter), 3 km fra Rejsens Maal.

I Tidsrummet fra Istidens Rasen til Fredningen i Dag har der været kæmpet heftigt om Retten til dette saa særprægede Stykke Danmark, - en Brydningens Tid med Naturkræfternes og Menneskekræfternes vekslende Indgreb. Lad os derfor til en Begyndelse beskæftige os med disse forskellige Faser i Flyndersøomraadets barske Tilblivelse og omskiftelige Skæbne for tilsidst at begive os ud paa en stille Aftenvandring gennem »Den gamle Landsby« og der for en Stund leve os ind i vore Forfædres Liv og Færden.

Istiden former Flyndersøomraadet.

Landskabet bærer tydeligt Præg af det stærke og frie Spil, Naturkræfterne her har drevet igennem Tiderne, og det fremtræder som et af de mest udprægede Istidsland-. skaber i vort Land. De saakaldte Jordfaldshuller, der er det mest karakteristiske Træk i dette Landskab, gør i Kraft af deres store Antal og Velbevarethed Terrænet til noget i geologisk Henseende enestaaende. Jordfaldshullerne er opstaaet derved, at hele Terrænet var isdækket, kort før Smeltevandsfloderne satte ind og aflejrede den flade Sandslette. Paa sine Steder var Isen endnu ikke helt bortsmeltet, og adskillige Isblokke begravdes under Sandet. Ved deres endelige Bortsmeltning sank Sandoverfladen ind, og Hullerne i Terrænet dannedes. Hele Flyndersø udgøres formentlig af en Række saadanne Jordfaldshuller, hvorfor Dybdeforholdene i Søen er stærkt varierende.

Ude paa Heden paa den Østlige Side af Søen brydes Horisontlinien af en Række Høje, »Grimmer Bakker«. Disse er Jordfaldshullernes Kontrast, Flyvesandsklitter fra Istiden, og som saadanne hørende til de ældste Klitrækker i vort Land,

*Jordfaldshul.
Foto: Berthelsen.*

blæst sammen af den stride Vind, der havde frit Spil i det dengang vegetationsløse, sandede Land.

Man forstaar, at dette Landskab, der udgjorde en Del af Aakjærs Barndoms-land, som han elskede saa højt, kunde inspirere ham til det skønne Vers i Digtet »Paa Hedens Høje«:

Spar denne Rest af hærdet Urtidsjord,
den Solfaldsbro, den Blæstens brune Bane,
hvor Oldtids Sti sig dulgt i Lyngen snor,
og Luftens Syn slaar ud sin lyse Fane.
Lad ikke haant om Hedens »golde« Gave:
Det Land er fattigt, som er idel Have.

Aakjær nævner et Sted: »Dette Landskab havde jeg i kraftigt Minde, da jeg i 1906 skrev dette Vers, thi om faa Dele af det jyske Land kan dette siges med større Ret, her er vi virkelig paa »Urtidsjord«.«

Aadalen, Hjerl Hede.

Foto: Berthelsen.

Natur og Teknik i Kamp.

Da Landskabet efter Istidens Rasen havde antaget sin endelige Form, henlaa det i Aartusinder i Fred og Ubemærkethed, før den næste Kampfase satte ind - denne Gang er det Menneskekræfterne, drevet af Initiativ og Nyttiggørelsestrang, der rustet til et stort anlagt Angreb paa Naturen her. Den 800 Td. Land store Flyndersø skal udtørres, lød det i 1873 paa et Tidspunkt, hvor Bevægelsen for søudtørringer herhjemme greb om sig med rivende Hast. En stor Arbejdsstyrke sattes ind, en Kanal blev gravet omkring hele Søen, Tipvognsspor blev ført ned til dens Bredder, og Vandet pumpedes i Søens nordlige Del igennem Kanalen ud i Karup Aa. Men bedst som Angrebet skulde føres i Dybden, brød hele Offensiven sammen i det uimodstaaelige Modangreb, som Søen satte ind fra sine Kilders Dyb. Vandmasserne vældede frem med forunderlig Kraft og forpurrede Udtørningsplanen. Lykkeligvis forstod Søen selv at værne om sin Ret til Livet. Naturen sejrede denne Gang over Mennesket og dets Teknik, - en velgørende Tanke for os, der lever i en Tid, der præges saa stærkt af det modsatte. Saa sent som i 1942 har det atter været forsøgt at forstyrre Flyndersøens Fred. I en Periode, hvor Vandstandssænkninger overalt søges gennemført, ogsaa af beskæftigelsesmæssige Grunde, modtog Statens

Landvindingsudvalg et Forslag om Sænkningen af Vandstanden i Flyndersø. Det jyske Landvindingsudvalg, der havde Forslaget til Behandling, svarede Ministeriet: »Denne Sag ønsker man ikke at rejse eller støtte under Hensyn til de store Naturfredningsinteresser, der knytter sig til den fredede Hjerl Hede og Flyndersø. Man anser en Sag som den foreslaede for ganske uigennemførlig overfor den velbegrundede Modstand, den vil møde først og fremmest fra »Danmarks Naturfredningsforening«.« Landbrugsministeriet meddelte derefter Naturfredningsforeningen, at Statens Landvindingsudvalg havde henlagt Sagen. Denne Gang behøvede Søen ikke selv at tage Kampen op - mod Nutidens tekniske Hjælpemidler havde den ogsaa været forgæves. Ovennævnte Svar er et slaaende og glædeligt Vidnesbyrd om Naturfredningstankens sejrige Gennembrud, hvor de æstetiske og videnskabelige Hensyn er de tungt vejende.

Det allermørkeste Jylland.

Hvem opdagede egentlig først denne Plet af det »aller mørkeste« Jylland, vil man vel spørge. Litteraturen giver kun sparsomme Efterretninger herom; bortset fra Aakjærs skønne Hededigte, hvoraf flere som »Paa Hedens Høje«, »Lyngens Klage« og »Mellem to mørke Høje« er inspireret af dette hans Barndoms Lykkeland, hører vi kun om Flyndersøegnens Mystik i et Par Anekdoter af Thomas Lange i Afsnittet »Om nogle jyske Søer« i Bogen »Skitser og Eventyr«. I Skolernes Geografiundervisning blev denne Egn højt op i Aarene forbigaaet som en Slags uopdaget, endnu ikke kortlagt Danmark. Ja, end ikke Flyndersø, der med sine 8 km's Længde er Hovedlandets fjerdestørste Indsø, blev værdiget Omtale, et i Sandhed slaaende Bevis paa, hvor upaaagtet dette Landskab helt op til vore Dage har henligget.

Først i Aaret 1910 stødte Hedeselskabet paa en af sine Opdagelsesrejser efter nye Opdyrkningsarealer frem til Egnen omkring Flyndersø. Det lykkedes at faa startet A/S Plantagen Ludvig Schrøder, som erhvervede de sydøstlige Partier ved Flyndersø, ca. 540 Td. Land. Samme Aars Efteraar var det, at den 40-aarige Forretningsmand H. P. Hjerl Hansen, der fra sin tidligste Ungdom havde Ønsket at deltage i Hedeplantningssagens Arbejde med det Formaal at virke til »indadtil at vinde, hvad udadtil tabtes«, af Hedeselskabets Kommitterede, Skovrider Chr. Dalgas, fik Opmærksomheden henledt paa Hederne ved Flyndersø.

Til en Begyndelse erhvervedes 800 Td. Land af Jattrup og Hjelm Heder fra 35-40 forskellige Lodsejere. Forslag om og Tilsyn med Beplantningen af Arealet blev foretaget af Hedeselskabet, dog saaledes at Ejeren fra Begyndelsen var klar over, at de mere karakteristiske Partier af Landskabet, derunder alle Bakkerne og Skrænterne ud imod Flyndersø, skulde henligge i Naturtilstand. Ejeren gav Ejendommen

*Stubberaa, som forener
Stubbersø med Flyndersø.
Foto: Berthelsen.*

Navnet »Hjerl Hedeplantage« (først efter Fredningen 1934 ændredes det til Hjerl Hede). Navnet stammer saaledes ikke fra Egnen, som man paa Forhaand kunde være tilbøjelig til at tro, men det glider ved sin djærve jyske Klang naturligt ind i Rækken af andre af Egnens Stednavne, saasom Hjerm, Hjerl, Hjelm m. fl.

Plantningsarbejdet.

Da Ejeren i 1911 gennemgik de første foretagne Afdelingsindpløjninger med Plantøren, fik denne til sin store Forbavselse Ordre til at foretage en Del Ændringer i det udførte Arbejde. Plantningsarealerne var indpløjet med lange, lige Linier i de sædvanlige kvadratiske Afdelinger, som uomstrideligt i praktisk og Økonomisk Henseende er det mest fordelagtige, men som til Gengæld berøver Landskabet saa meget af dets naturlige Form og Linier, lige som det udsletter de gamle Veje, Hjulspor og Stier, jfr. Aakjær i Verset:

Ja, I som stykker Lyngens Rester ud
i husmand skarrige smaa Firkantsbidder,
som bytter mod Plantagers Bjærgfyrsklud
hin høje Alvor i de vilde Vidder.

Et Areal, som allerede var opløjet, lod man efter Ejerens Ønske atter gaa i Lyng, og Plantningen blev derefter anlagt efter Kurver med Bevarelse af de gamle Veje og Hjulspor som Afdelingsveje. Det var vistnok første Gang i den danske Hedeplantningshistorie, at en saadan Plantningsmaade blev gennemført. At den ikke kunde anvendes paa de almindelige store jydske Hedeblade er ganske naturligt, da den i sig selv rummer adskillige uøkonomiske Konsekvenser, og Omkostnings-spørgsmaalet ved Anlæg af Naaletræsplantager spiller en betydelig Rolle; men her, hvor Hensynet til Helhedsindtrykket maatte gøre sig stærkt gældende, var denne ændrede Plantningsmaade naturlig eller rettere nødvendig, for at Plantningerne kunde glide naturligt ind i Landskabsbilledet.

Under sidste Verdenskrig blev der i Anledning af Vanskelighederne ved at skaffe tilstrækkelig Arbejdskraft til det oprindelige store Plantningsprogram efter Overenskomst med Fængelsvæsenet oprettet en Fangekoloni »Flyndersø«. Midt ude paa Hjelm Hede blev der rejst en Bygning med rødt Tegltag, og et Hold paa 20 Straffefanger fra Horsens Straffeanstalt under Opsyn af 3 Betjente arbejdede her ca. 2 Maaneder hvert Aar fra Grundlæggelsen af Kolonien og til Plantningsarbejdets Afbrydelse omkring 1930. Ejeren af Hjerl Hede frygtede efterhaanden for at den stærkt voksende Beplantning af de jydske Hedearealer skulde føre til, at alle samlede Arealer af Lyngheder vilde forsvinde af det danske Landskab, og standsede derfor sit Plantningsprogram paa et Tidspunkt, hvor der næppe var plantet Halvdelen af, hvad der oprindelig var tænkt. Fangernes Opgave var dermed endt, og den i Landskabet stærkt skæmmende Fangebolig, som der ikke længere var Brug for, blev nedrevet, og hermed afsluttedes dette ejendommelige Kapitel i Plantagens Historie.

Jeppe Aakjær og Hjerl Hede. -

Jeppe Aakjær angreb Plantningsindgrebene omkring »den prægtigste Sørække Jylland kender«, og samtidig Anvendelsen af Straffefangerne, i Verset:

Men I, som skrider nu med Maalesnor
hen over Jyllands fattig-brune Hede,
som leder Slavekobler i jert Spor
og skræmmer Hjejlen bort fra Æg og Rede ...

Ligeledes omtaler han disse Plantageejere med Skarphed i et Foredrag 1926, hvor han bl. a. udtaler, at Omraaderne ved Flyndersø og Hjelm Hede ligesom saa mange andre Steder blev delt imellem en Række Mænd, »der endnu engang drys-

*Stubmøllen,
Landsbyens Vartegn .*

sede deres Guldsæd ud over Jyllands Lyng«, hvor iblandt en Direktør, der, som han udtrykte det, »kom hertil over Sibirien«. Hentydningen til Sibirien skulde maaske give det Indtryk, at det ikke var nogen dansk Mand, der her var Tale om. Ja, Jyde var han ganske vist ikke, han var Fynbo, men han kom til at elske de jydske Hede-egne med saa dyb en Kærlighed som nogen, og hvem ved, maaske fandt han ikke saa faa fælles Karaktertræk imellem den jydske Hede og den sibiriske Steppe, hvor han fra sin tidligste Ungdom havde opbygget sin Virksomhed.

Ved et Besøg, som Ejeren senere aflagde hos Jeppe Aakjær paa Jenle, hvorunder

de begge fik Lejlighed til at gøre Rede for deres Syn paa og Kærlighed til Heden, blev det aftalt, at Aakjær skulde aflægge et Besøg paa Hjerl Hede, men den Sygdom, der medførte hans Død, var allerede dengang saa langt fremskreden, at Besøget ikke blev gennemført. Idag vilde det sikkert have glædet Aakjær at overbevise sig om, at de skønne Partier omkring Flyndersø ved det forsigtigt gennemførte Plantningsarbejde var skaaet, saa meget mere som det netop er dette Landskab, han i en Avisartikel om »Naturfredning« fra 1909 - har bragt sin Hyldest med Ordene: Jeg betænker mig ikke paa at sige, at her er Tale om det skønneste Stykke Hede i vort Land. Den milelange Række af lyngevoxede Søbakker, som her skraaner ned til Stubbergaards Sø, Flynder og Hellesø, er noget af det herligste, et skjønhedsbevæget Sind kan dvæle i.«

Fredningsarbejdet.

I 1932 henvendte Ejeren sig til Danmarks Naturfredningsforening med Tilbud om Fredning af Hjerl Hede, som han tilbød gennemført uden Udgift for det Offentlige. Tinglysning af Frednings-Deklarationen fandt Sted i 1934, og hermed var disse skønne Omraader sikret i uforandret Skikelse for kommende Slægtled. Fredningen omfattede ca. 1400 Td. Land, hvoraf ca. 150 Td. Land Sø.

Efter denne Fredningssags Afslutning gennemførte Bestyrelsen for A/S Plantagen Ludvig Schrøder, der dengang bestod af Direktør Chr. Dalgas og Hofjærgemester Chr. Lilttrichau med Vekselerer Harald Schrøder som Formand, og som viste megen Forstaaelse for Tanken om en samlet Fredning af Omraaderne omkring hele Søen, paa Opfordring af Hjerl Hedes Ejer i 1935 en tilsvarende Fredning af de under nævnte Aktieselskab hørende Arealer. Naar man betænker, at det ved sin Start ifølge Statutterne havde til Formaal foruden at beplante en Del af Arealet at oprette 100 Parceller paa hver 1 Td. Land, der var tænkt anvendt som Byggegrunde for de Aktionærer, som tegnede Aktier for et vist Beløb, og at der oven i Købet paa et vist Tidspunkt fra Aktionærside fremkom Forslag om at bygge et Hotel paa Arealet, vil man forstaa Betydningen af, at en Fredning gennemførtes og Arealerne kom under een Administration, nemlig Hjerl-Fondens, thi derved forhindrede definitivt de oprindelige Planer, som ganske vilde have berøvet Landskabet omkring Flyndersø dets Karakter og oprindelige Naturpræg og gjort de omhandlede Partier til en Sommervillaby.

Til Minde om Højskoleforstander Ludvig Schrøders Indsats for Plantingsagen vil den Plantage, der strækker sig Øst for Stubberaa ud imod Skive Landevej, og som hørte til de fra Aktieselskabet erhvervede Arealer, men nu henhører under Hjerl Hedes Omraade, frem i Tiden bære Navnet »Plantagen Ludvig Schrøder«.

*Dagligstuen i Vinkelgaarden.
Foto: C. Hadrup.*

Fredningens konsekvente Gennemførelse.

Ved senere Erhvervelser er Hjerl Hede forenet til en Helhed strækkende sig langs Vest-, Syd- og Østsiden af Flyndersø, og Arbejdet med at samle Arealerne maa nu anses for afsluttet, idet et naturligt afgrænset og afrundet Fredningsomraade i det væsentlige maa anses for naaet. Hjerl Hedes samlede Areal udgør herefter ca. 2000 Td. Land, hvoraf 550 Td. Land Skov og 150 Td. Land Ager, fordelt paa 6 Gaarde og Huse. Søarealet andrager ca. 250 Td. Land.

Fauna og Flora.

Selve Fredningsbegrebet forudsætter ikke blot Landskabsbilledets Sikring, men ogsaa Bevarelsen af Reservatets Fauna. Flyndersøomraadet er formentlig det sidste Opholdssted i Danmark for Glatsnogen (*Coronella au strica*), en giftløs Slange, der i fuldvoksen Tilstand opnaar en Længde af ca. 60-75 cm, og som hører til en af dansk Faunas største Sjældenheder. I 1912 og sidst i 1914 blev den fundet her, og begge Eksemplarer findes nu paa Zoologisk Museum i København.

Det falder naturligt at nævne, at den sidste Ulv i Danmark iflg. Edv. Erslev i en

Pjece: »De glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland« skal være skudt ved Flyndersø i 1813.

Paa Søen letter Hejre, Vildgæs, Gravand m. m. Søens Fiskebestand udgøres af Gedder, Skaller, Aborrer, Helt, Hork og Brasen, men først og fremmest er Aalebestanden stor. Flyndersøaal en serveres viden om som en anerkendt Delikatesse. Inde paa Land møder vi den sædvanlige Hede fauna, Hugorm, Hare, Ræv, Odder, Grævling, Urfugl m. m., mens Raavildtet holder til i Skoven. Gennem strenge. Bestemmelser om begrænset Jagt og ved Bekæmpelse af Krybskytteriet søger man at opretholde Stedets Fauna.

Hvad Floraen paa Omraadet angaar, skal her kun som det mest karakteristiske Træk omtales Enebær - og Egepurbevoksningerne paa Skrænterne imod Søen. Ved Skrænternes Fod finder vi Bævreasp, Røn og Kaprifolier. Højere oppe paa Skrænterne og længere ude paa Hedeflader skifter Egekrattet Karakter, idet Vinden her har Magten og har tvunget Træerne i Knæ, saaledes at det vindblæste Krat nu kryber langs Jorden. Egepurret med sit skønne Løv paa Baggrund af den brune Hede skænker dette Landskab en særegen og stærk malerisk Virkning. Kun paa den vestlige Side af Flyndersøs nordlige Del og begrænset imod Syd af Skallesø ser vi paa Skrænterne en Bræmme af gammel Løvskov, indrammende den store - Familien Neergaard tilhørende - Estvadgaard Plantage. Her skjuler sig Mørksø, et meget stort vandfyldt Jordfaldshul af en ejendommelig og dystre Skønhed. Paa Omraaderne ved den sydvestlige Del af Søen finder vi i Stedet for Egepur og Røn Bestande af Ørnebregner og Enebær spredt i Lyngen, hvilket viser, at der ogsaa her i tidligere Perioder har været Egeskov.

De »towle Kjøvenhavner« og Egnens Folk.

Københavnerne Liv og Færden paa den fjerne og ensomme Hede maatte vel i Begyndelsen forundre Egnens Befolkning, og af og til hændte det, at der faldt Bemærkninger om de »towle Kjøvenhavner«, men fra mange Sider blev Arbejdet fulgt med Interesse, og der er utvivlsomt efterhaanden et overvældende Flertal, som ser Betydningen af, at Omraadet sikres uforandret frem i Tiden som et af de sjældneste Hede- og Sølandskaber i vort Land.

Hjerl Hede-Omraadet, som det fremtræder idag, kan med Rette kaldes et Skoleeksempel paa, hvad der er naaet gennem den Kamp om Retten til Hederne, der i dette Aarhundrede er udkæmpet imellem de to store Strømninger - Plantningsbevægelsen og Fredningstanken.

*Vinkelgaarden,
Danmarks ældste Bondegård.
Foto: Georg Pe.*

“DEN GAMLE LANDSBY”

»Et Folk maa holde Muligheden
for Sammenligning fast, ellers er
man som et Individ, der har
mistet Hukommelsen. Uden et
Før er der heller ingen Nu.«

(Johs. V. Jensen.)

Landskab og Landsby udgør Hjerl Hedes Turistattraktioner.

Vi har sammen oplevet den første af disse, og Maalet er nu de himmelstræbende Møllevinger, som under vor Vandring over Heden dukkede frem mellem Lyngbakkerne. Snart er vi ved Stubmøllen - Landsbyens Vartegn. Fra Møllebakken

nyder vi Udsigten over de gamle Bindingsværkshuse, beliggende i Udkanten af Heden, hvor denne glider over i Marker og Enge. Landsbyens Placering griber saaledes ikke forstyrrende ind i Hedens Fred, men danner - selv saa fredfyldt - den harmoniske Overgang til de opdyrkede og bebyggede Egne længere mod Vest.

I Tiden fra dens Oprettelse 1929-30 til Krigens Udbrud sporede en jævn og stærk Stigning i Interessen for denne kulturhistoriske Bygningssamling, der efterhaanden rummer Bygningstyper fra saavel Jylland, Fyn som Sjælland. Biltrafikken havde bortelimineret Afstandenes Betydning i vort lille Land, og det kunde ikke undre, at Hjerl Hede Museet maatte virke særligt tillokkende for Turismen, naar man tager i Betragtning, at de Besøgende her kan kombinere Museumsbesøget med frit at færdes i et af vort Lands storslaaede Naturomraader.

Landsbyens Besøgsrekord.

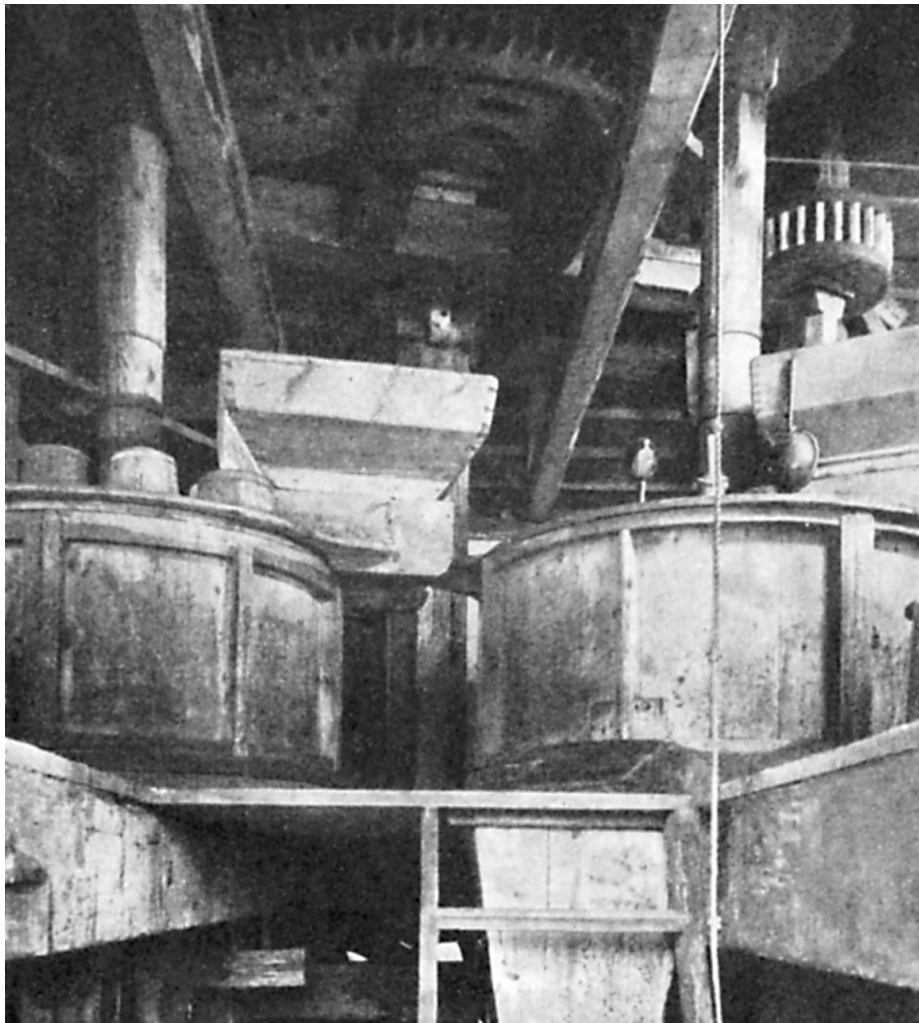
I Juli 1932 udsendte Landsbyens Grundlægger Invitation til Deltagelse i en Fest »En Dag i Landsbyen for 100 Aar siden«, under hvilken gamle Folk fra Egnen demonstrerede Arbejdsmetoderne i en Landsby i svundne Tider. Tilslutningen til denne Fest blev ganske overvældende. I straalende Sommervejr strømmede ca. 10.000 Mennesker i Biler, Vogne og paa Cykler fra alle Landets Egne til Hjerl Hede. Vejene dertil var et bølgende Menneskehav, der mindede om en hel Egnss Befolkning, der var paa Vandring. Denne Dag kunde Hjerl Hede notere sin Turistrekord.

Et Besøg i Danmarks ældste Bondegaard.

I Landsbyens Centrum finder vi Perlen af alle gamle danske Landbrugsbygninger, Vinkelgaarden fra ca. 1530 - Danmarks ældste Bondegaard.

Under afdøde kgl. Bygningsinspektør Mogens Clemmensens kyndige Ledelse overførtes Gaarden fra Vinkel ved Viborg til Hjerl Hede i 1929. Mogens Clemmensen fortsatte i Øvrigt gennem Aarene sin værdifulde Bistand ved Opførelsen af Museets senere Erhvervelser og har ligesom Museumsforstander H. P. Hansen, der har virket som Konsulent i forskellige Spørgsmaal vedrørende den gamle Landsby, vist Sagen den varmeste Interesse.

Vinkelgaarden er en Egetræs-Bindingsværksbygning med lerklinede Vægge og af Højremskonstruktion, delt i en Beboelsesafdeling mod Øst og Lade mod Vest. Den vestlige Del er treskibet, idet der er Udskud mod Nord og mod Syd. Bygningens interessanteste Parti er Loen og Laden, hvor krumme Skraabaand med svaleformede Ender er indfældet i Siden af Bjælker og Stolper. Alle Tømmerdelene er forsynet med indskaarne Mærker, som tjente til Nummerering af de enkelte

*Vandmøllens Indre.
Foto: C. Hadrup.*

Stykker, da Bygningen i sin Tid blev rejst. Et af disse Mærker har Form af det gotiske Bogstav I, hvilket tidsfæster Bygningen til senest 1500-1550.

Træder man ind i Lo og Lade, gribes man af en Højtidsstemning ved Synet af dette forunderlige Rum med dets 400 Aar gamle og dog endnu saa friske og stærke Egetømmer, og man undres over den Kunstfærdighed - ja næsten moderne »Ingeniørkunst« - denne fjerne Tids Haandværkere har lagt for Dagen i den sindrige

Højremskonstruktion. Ingen Søm er anvendt her, alt Tømmerværket er fældet ind i Bjælkerne og sat sammen med Trænegler. Den opmærksomme Besøgende vil i nogle af Stolperne finde regelmæssige, indborede Huller: Det er værd et Øjeblik at dvæle ved dette Kapitel af Ildtilbedelsens Historie.

Naar Kvægpest hærgede Egnens Besætninger, var det Skik og Brug, at al Ild i Byen slukkedes. For at forsyne Byen med ny og ren Ild, lod man en Træstang dreje rundt i disse saakaldte Nødildshuller med saa stærk en Fart, at Gnister slog ud og skabte den nye og helsebringende Ild.

De røgsværte Spær over Husets Ildsted viser, at det aldrig har haft Skorsten. Røgen har staaet frit i Tagrummet og er trængt ud igennem Lyren, et Hul i Taget. Fra Vinkelgaarden fører Vejen til

Vandmøllen.

Eriksholms Mølle hed den i gamle Dage og laa i Egtved Sogn, men flyttedes senere til Vesterby. Selve det Hus, den var installeret i, da Hjerl-Fonden erhvervede den, kunde ikke flyttes, og det blev saaledes kun hele Maskineriet, der overflyttedes til Hjerl Hede, hvor det anbragtes i en Bindingsværksbygning af gammelt Tømmer, der opførtes som en Kopi af et af de smukkeste Møllehuse, man kunde finde. For at skaffe Vandmøllen den fornødne Vandkraft, borede man efter Vand midt i Landsbyen, og det lykkedes ved 2 Boringer at skaffe 20.000 Ltr. Vand i Timen, hvorefter et Gadekær anlagdes. Afløbet fra Gadekæret førtes som en lille Aa forbi Vandmøllen ud i den nærliggende Vadsø, og saaledes er det muliggjort at sætte Vandmøllen i Gang, dog er Vandmængden naturligvis ikke tilstrækkelig til en kontinuerlig Drift.

Vi gaar over Aaen ad den gamle Bro af lange, raat tilhugne Granitblokke, der i sin Tid førte over Haderis Aa, men kørtes i Stykker af Artilleriet. Paa vor Vej til Kroen passerer vi en af de pudsige Ole Rømerske Milepæle - de ældste i Landet, der stammer fra det 17. Aarhundredes sidste Halvdel, og vi standser nu ved

Den fynske Landevejskro

fra Skovsgaarde, en af de mindste i vort Land. - Vi kikker indenfor i Træskomagerværkstedet, som er indrettet i Rejseladens ene Bissekammer, og fortsætter gennem Humlehaven bag Kroen til

Stubmøllen,

der nu her paa Hjerl Hede som Landsbyens Vartegn i ensom Majestæt efter en lang og slidsom Arbejdsdag, først som Bymølle i Store Hedinge fra 1778 og senere i Frøslev paa Stevns, nyder sit Otium knejsende paa Lyngbakkens Top.

Smedien.

Smedien

er lige som Kroen fra Fyn, den Landsdel, hvor Grundlæggerens Vugge stod, og hvis Byggesæt derfor saa naturligt er optaget i Samlingen her.

Ved Oprydningen før Overflytningen fra Vester-Kærby til Hjerl Hede fandt man Dele af en gammel Blæsebælg mærket H H S Anno 1673. Dog er dette Fund for spinkelt et Grundlag til med Sikkerhed at fastslaa nævnte Aar som Smediens Opførelsesaar; men i hvert Fald stammer Huset fra det 18. Aarhundrede.

Bulladen fra Sønderjylland.

Bygningen er som saa mange af de andre Huse i Lands byen opført som Bindingsværk, men i Modsætning til disse er Felterne i Stedet for med Murværk udfyldt med »Bulfjæl«, svære og brede Egeplanker, som er indfældet mellem Bindingsværkets Stolper.

Bygningen virker dekorativ i sin enkle og særprægede Struktur.

Vor Rundgang i selve »Den gamle Landsby« slutter vi nu af med et Besøg i det typiske gamle, fattige Hede-Hus mandshjem:

Kvostedgaarden,

der gaar tilbage til 1700 Tallet og er Landsbyens seneste Erhvervelse, men forhaabentlig ikke den sidste. Der mangler endnu et Par Bygninger i at skabe et harmonisk afrundet Landsbybillede, og saasnart Transport- og Materialevanskelighedernes Tid er forbi, lykkes det forhaabentlig at forøge Samlingen; Skridt hertil er allerede gjort.

Kvostedgaardens Skorstenskonstruktion er ret enestaaende. Skorstenen er med Hænderne klinet op af Ler iblandet Lyng, den rager ikke ret højt op under Taget, og de røgsværtede Spær beviser, at Huset aldrig har haft Skorstenspipe. Skorstenen, der vejer ca. 2000 kg, blev flyttet hertil i hel Tilstand, ophængt paa en Lastbil; den spændende Transport lykkedes og uden mindste Beskadigelse anbragtes den paa sin nuværende Plads.

Uden for Landsbyen ved Vejen, der gennem Langdålen f Ører til FlyndersØ, finder vi Danmarks hidtil eneste Re konstruktion af et

Jernalderhus.

Grundplanen hertil er taget fra en Hustomt, udgravet ved Ranum i Løgstør Egnen. Professor, Dr. phil. Gudmund Hatt, under hvis Ledelse Huset opførtes i 1938, har i denne Rekonstruktion nedlagt sine mange Erfaringer fra de af ham i Jylland foretagne talrige Udgravninger af gamle romerske Jernalder-Landsbyer. Huset er 16½ Meter langt og forsynet med en Dør i Nord- og Sydsiden. Husets vestlige Halvdel har været Opholdsrum, medens den østlige Halvdel har været Stald. Da man skulde sætte Døre i Huset, vidste man faktisk ikke, hvorledes disse havde set ud, men ved et yderst heldigt Tilfælde netop. i Efteraaret 1938 fandtes i Brandtomterne af en nedbrændt Jernadler-Landsby en forkullet Dør liggende paa Gulvet. Det lykkedes at udpræparere denne - der vistnok er den eneste af sin Art i Nordeuropa - og den kom saaledes netop rettidig for Dagen til at kunne tjene som Model for Plankedørene i Huset paa Hjerl Hede. Fra Lyren i Loftet falder et svagt Lys ned over

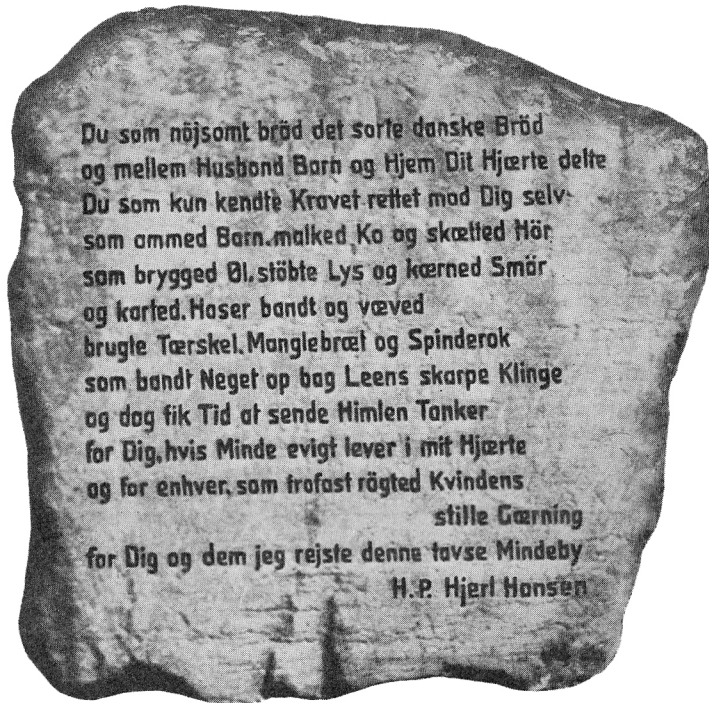

Bulladen.

Stuen og forlener denne med en næsten kultusagtig Mystik. I selve Husets indre Tømmerkonstruktion finder vi forbavsende nok Lighedspunkter med den 1500 Aar senere opførte Vinkelgaard, der er treskibet med Udskud mod Nord og Syd, en tydelig Reminiscens fra Jernalderhusets Konstruktion, der ogsaa har en Slags Udskud mellem Egestolperne, der bærer Taget og de udenfor omkringstaaende Jordvægge. Paa Gulvet finder vi det aabne ornamenterede Ildsted paa en Forhøjning.

Alle Stadier i Ildstedets Historie er saaledes repræsenteret i »Den gamle Landsby«: Fra det aabne Baal paa Gulvet, som vi ser det i Jernalderhuset, over Vinkelgaardens aabne Ildsted med Kappen kun ragende lidt op over Loftsbjælkerne til Kvostedhusets indre, halvvejs opmurede Skorsten for sluttelig at naa til Kroens fuldt murede Skorstenspipe.

Nu i Afskedens Stund lader vi Landsbyens Mindesten tale - den tolker Tanken bag alt det, vi her har set:

*Mindestenen i
"Den gamle Landsby".*

- En stille Sommeraften paa Vandring gennem Hedens tavse Mindeby og videre over Bakkerne til Flyndersøens Brinker - intetsteds fornemmes saa forunderligt den drømmende Hedes Fred og Vidsyn, og intetsteds toner de skønne Aakjærskes Strofer stærkere i ens Sind:

Her vil jeg drømme fra Sorgernes Skare,
skylle dem bort i et jublende Væld,
sende dem væk med den flygtende Hare,
bade min Sjæl i den duggende Kvæld.

Solen gaar ned,
Himmerigs Fred,
sænkt over Lyngen og Sindene med!

Jeppe Aakjær og Jenle

Af FELIX NØRGAARD

NAAR Salling nævnes, vil den litterært orienterede tænke paa Jeppe Aakjær og hans Gaard »Jenle«. Her ved den yndige Astrup Vig, en Del af Skive Fjord, der igen er en Del af Limfjorden, levede Aakjær en lang Aarrække (fra 1907 og til sin Død 1930), her afholdt han de landskendte Jenlefester, og her blev en væsentlig Del af hans Digtning til. Fra sit Arbejdsværelse havde han frit Udsyn ud over Lovns Bredning med Himmerlands Moræneklinter i Baggrunden. Skønnere Udsigt kunde ingen Digter have. En Dame, der besøgte Aakjær, udbrød, da hun stod i Arbejdsværelset: »Her maa man sagtens kunne digte!« hvortil Aakjær replicerede: »Ja, vil De prøve?« Digteren har hver Dag haft den ejendommeligt fligede og farveskiftende Fjord for Øje; den har været ham et dagligt poetisk Incitament.

Hvor herligt du lyser, du krummede Fjord,
der slynger de Sløjfer i Sønder og Nord,
du Vindenæs Orgel, du tonende Vand,
der bræmmer med Skummet din riflede Strand!

Men det er ikke det egentlige Salling, det rige, frugtbare Sallingland, vi møder i Aakjærs Digtning. Det er et sydligere Herred, som ogsaa hører med til Salling Syssel, nemlig Fjends Herred, hans Barndoms Land. Kun faa Steder er Salling digterisk behandlet hos Aakjær, morsomst vel i Skjæmtevisen fra 1897, hvori Musen paalægger ham at skrive Sallings Drapa:

Mellem Sø og salte Sunde
blinker frem et Land;
Ploven ej dets Muld kan bunde,
næppe Spaden kan.
Alt er fedt og fladt, og Flaget
smælder over Ladetaget,
der hvor Brudeskaren bugter
sig langs Engens Slugter.

Sallingland, jeg vil dig ligne
ved en Bondetøs;
hendes Læber Gud velsigne,
Blikket er en Møs;
bred er Hoftene, fyldig Barmen,
fast er Foden, kødfuld Armen,
Fjorden kaad og overgivet
ta'r den Glut om Livet.

Salling, dine hvide Stude
lyser langs din Kyst,
dine trinde, rige Brude
er en Bejlers Lyst;
hvilken Rus, ja hvilken Lykke
til et mandigt Bryst at trykke
sammen med en elsket Kone
30,000 Kr.!

*Jeppe Aakjær:
»Kom mi bette Kipkal'«.
Foto: Charles Nielsen.*

Brede Gaarde, store Haver
spredte paa din Muld!
Hvem kan tælle dine Traver,
dine Grisekuld!
Fyrretyve Kirketaarne,
hvide som i Marmor skaarne,
peger tindrende mod Himlen
mellem Gaardevrillen.

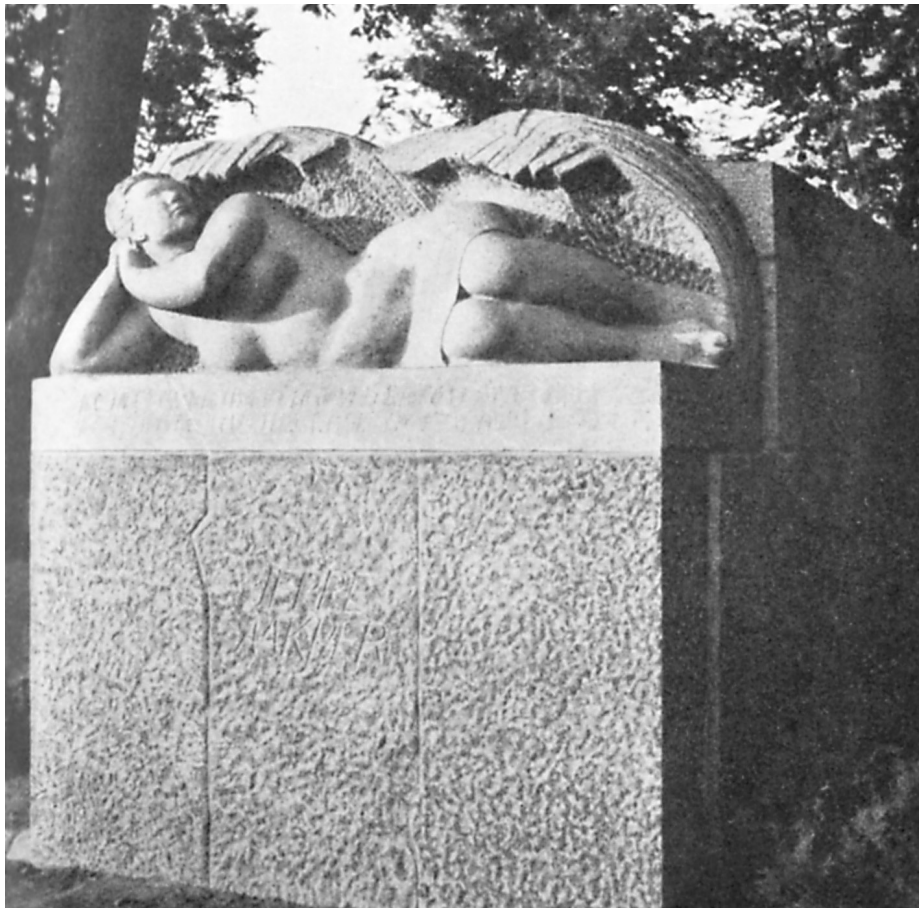
Op og ned i brede Vover
bølger tungt din Rug,
Ternen sejler let derover
med sin bleggraa Bug.
Skov i Øster, Hav i Vester,
røde Hopper, fede Præster -
saadan staar du for mit Øje
set fra dine Høje!

Himmel, skjærnl det Folk for Snue,
skjødets røde Føl!
Værn dets Ager, vogt dets Drue:
Sallings Gammeløl!
Lad det bruse, lad det skumme,
lad det Landsens Kræfter rumme!
Sign, o Gud, de fede Stude
og de trinde Brude!

Det var et helt andet Jylland, barskt og fattigt, der var Aakjærs. Hør hvordan han beskriver sin Barndoms By (Aakær i Fly Sogn Syd for Skive) og dens Omegn i »Fra min Bitte-Tid«: »Denne By laa helt afgrænset for sig selv, til den ene Side Aaen og de udstrakte Enge, der først midt i Firserne blev til at passere gennem en Dæmning og en Bro, der førte over til Æventyrlandet imod Vest, Moserne, Hederne og de bakkegroede Gaarde, der løftede sig ud af Disen paa Ginding Herreds fjerne Aase. Det var Barndomsbyens Grænse imod Vest. I en Rundkreds langs Østens Horisont stod høje Banker og spærrede for Udsigten. Opad disse Banker og oven for samme laa Byens Jorder. Derop maatte vi altid med vore Kreaturer. Det var som at drage til Sæters. Deroppe var der udsigtsfrit til Syd og Nord og Øst, mens Gaardene laa under ens Blik set fra Kæmpehøjene heroppe som noget, der laa dybt og nedsunket i Dalgryden.« Jeppe Aakjær er Hjemstavnsforfatter, om nogen er det.

Hans bedste Digtning er viet Skildringen af den Egn, hvor han voksede op: Egnen ved Karup Aa. Hjemstavnen, som den var i Digterens Barndom, er Aakjærs dybeste Inspirationskilde. Den stod for ham som det skønneste i Verden. »Jeg har staaet ved Neapel og set over Golfen til Sorrent. Naturligvis er dette Landskab mærkeligere, men det svøbte sig ikke saadan som Barndommens ind til mit Hjerte. Jeg gik Verden rundt og ledte efter Skønhed, og jeg fandt intet, der i Inderlighed, i Ømhed og Æventyrglans kunde maale sig med det, jeg gik ud fra.«

Mere end noget andet i Hjemstavnens Natur var det Karup Aa, der tryllebandt ham. »Der er en intim Forbindelse mellem min Digtning og Karup Aa,« siger Aakjær og tilføjer: »Ja, det er vel tvivlsomt, at jeg var bleven den Digter, jeg er, hvis ikke jeg var bleven født paa denne Aas Bredder. I hvert Fald er det mig bevidst, at de dybeste Glæder, jeg har haft, har jeg oplevet ved denne Aa og dens Enge.«

*Mindesmærket for Aakjær
paa Kirkebakken i Skive.
Foto: Georg Pe.*

....
Til dine Bredder min Slægt var bundet,
ved dine Bølger jeg Liv har fundet,
du er som Traad i mit Livsvæv tvundet,
du tungt hen skridende Karup Aa.

Naar Aakjær i 1905 valgte at bosætte sig i Salling og ikke paa sin Barndoms Egn, er Grundene dertil flere. For det første forandrede Hjemstavnen Karakter, der blev plantet Træer omkring Aakær, Heden blev opdyrket, de gamle Gaarde nedrevet, altsammen i god Overensstemmelse med »Udviklingens Lov«, men til dyb Sorg

og Harme for Digteren. For det andet var Aakjær med sin sunde Bondenatur en Elsker af det frodige og frugtbare. Rige Kornmarker var ham altid et bevægende Syn. Og hvor er der Kornmarker som i Salling? For det tredje fik han det nævnte Aar et godt Tilbud paa en Jordlod i Grindeslev Sogn, en Parcel (60 Tønder Land) af Herregaarden »Nørgaard« ude ved Astrup Vig. Aakjær købte Parcellen, rejste sit »Jenle« (færdigbygget i 1907), der blev et dansk Aulestad, og levede her en Bondes og en Digters Liv, i Harmoni med sig selv og den Natur, der omgav ham.

Paa Sallings Jord er der godt at bo,
naar Solen varmer paa Tage,
naar Byg vil skride og Havre gro,
og Fuglen søger sin Mage.
Naar Duft af Kløver mod Vindvet gaar,
og Rugen op til din Axel naar,
da gaar din Sang sin Solskinsgang,
mens Gjøgen kukker skjælmst fra Bakken.

Aakjær var alle Dage en Talerstolens Mand, en levende Debattør, en ildfuld Agitator, med et digterisk baaret Foredrag. Han skulde ses i det fri, omgivet af en stor Tilhørerskare, ses idet jyske Land med høj Himmel over. Når han talte til sit folk - helst under Jenles lyse, grønne træer, med Astrup vigs skinnende silke som baggrund ... da var han lykkelig, og han gjorde hver af os, der lyttede til ham, lykkeligere og rigere, derfor var hver Jenle-fest en oplevelse, hvis stemning aldrig glemmes; og år efter år samledes her, i en udkant af Salling, tusinder for at blive delagtige i denne oplevelse. Ordene er fra Landsarkivar Saxilds Mindetale. Det er ogsaa Saxild, der har sagt, at disse Fester kaldtes Jenlefester, men var Aakjær fester. Der var Planer om at fortsætte dem efter Aakjærs Død. Men de kunde ikke fortsætte uden ham.

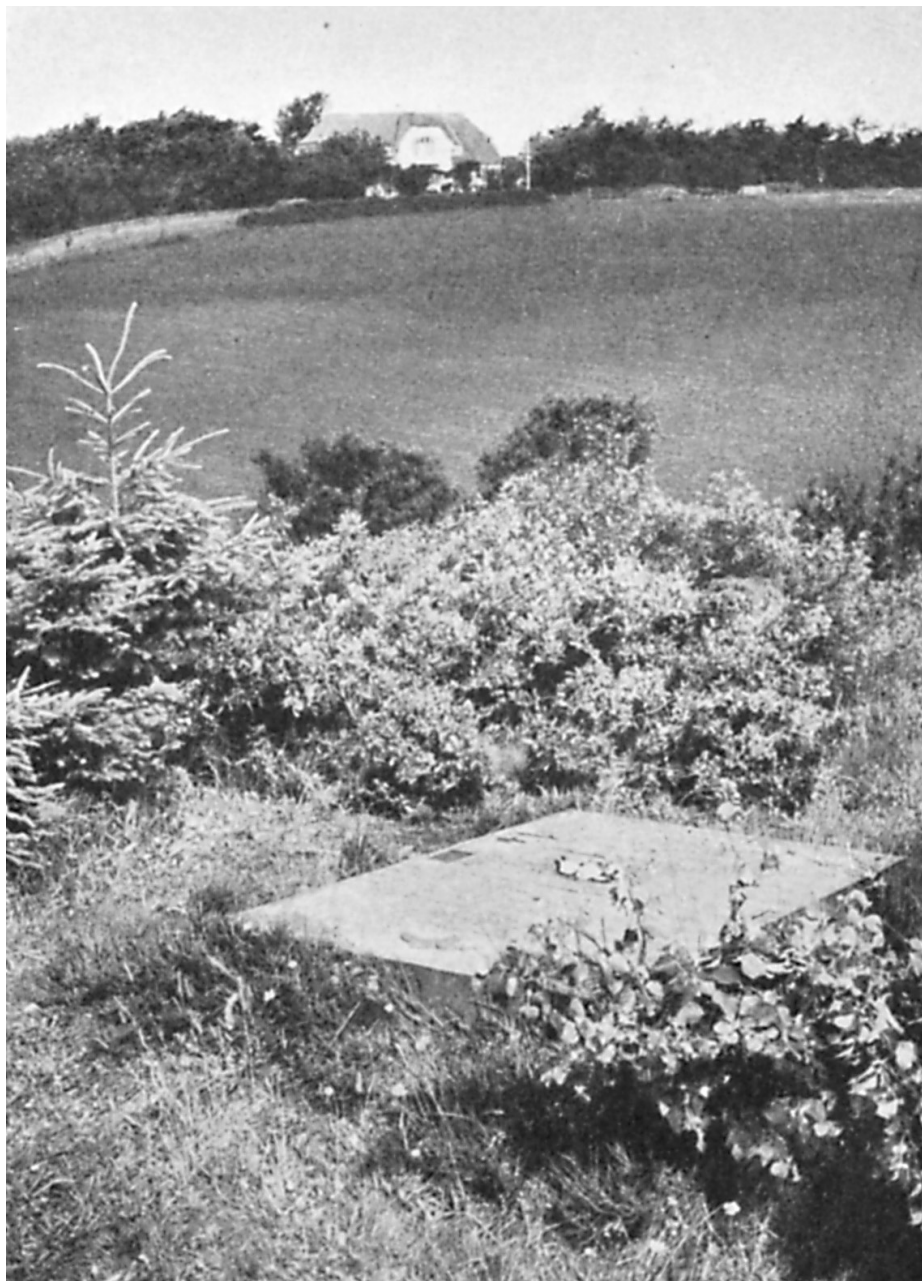
Jeppe Aakjær var en lykkelig Mand. Skæbnen var ham maadig, ogsaa i Døden. Han sank om, ramt af et Hjerteslag, en lys Aprildag, da han gik og arbejdede i sin Have. Efter at hele Danmark havde hyldet hans Minde blev hans Aske nedsat i et Gravkammer paa »Jenle«s Jord. Til sin 60 Aars Fødselsdag havde han af Venner faaet skænket fem Tønder Land Lyngbakker, et Areal, der siden er blevet fredet. I en af disse Lyngbakker ud mod Fjorden har Aakjær fundet sit sidste Hvilested.

»Jenle« staar endnu, som da Aakjær levede. Hans Arbejdsværelse er urørt, Tingene ligger paa Skrivebordet, som de laa, da han rejste sig for at gaa ned til Havearbejdet hin Aprilmorgen 1930. Fru Nanna Aakjær har paa den nænsomste og

smukkeste Maade værnet om dette Digterhjem. Maatte det ogsaa i Fremtiden staa som et synligt Minde om den store jydske Digter. Maatte Indskriften paa »Jenle«s Facade mane alle onde Aander i Jorden:

Staa mit Hus
stejlt og stærkt i Storm og Sus.
Ingen Spark af Dødens Hæl
mod din Karm og Hjørnepæl.
Ingen Ild og Lynildsbrand
slaa i dig sin Hakketand.
Lad din Maanes Drømmespind
slege ømt min Hustrus Kind.

Rejs dig Hus
stejlt mod Hadets Gaalm og Gus.

*Jenle og Aakjærs Grav.
Foto: Jonals Co.*

*Der ventes paa Færgen
ved »Pinen».
Foto: Otto Friis.*

Færgerne i Limfjorden

Af P. C. MOURITZEN

LIMFJORDEN er det Farvand her i Landet, der ved sin Gennemskæring af de jydsk Færdselsaarer mod Syd og Nord har de fleste Overfartssteder, ikke mindre end en halv Snes betydelige og flere mindre Overfartssteder findes der, hvor Rofærgerne i Hundreder af Aar har været Bindeled mellem Landsdelene, her har den Rejsende enten han kun Ønskede Overfart for sig selv, eller han medførte en Flok fede Stude, ofte i Dagevis maattet slaa sig til Ro, naar Vind, Strøm og Søgang forhindrede Overfarten.

Uden Hensyn til, at de betydeligste Overfartssteder ved Limfjorden var særdeles vanskelige at befare paa Tværs i daarligt Vejr paa Grund af Strøm og Søgang, søgte den betydende Færdsel dog hertil, her var dybt Vand tæt ind til Strandbredden, saa Færgebaadene kunde flyde ind og losse og lade deres Last, nogle Alen var der dog altid mellem Baaden og det tørre Land, hvor Passagererne, saafremt de ikke

var forsynede med lange Støvler eller bare Ben, vorde baaren paa Færgemandens Ryg, Fra- og Tilkørselsforholdene var ved flere af de gamle Sundsteder saa bakkede, saa det af den Grund næsten synes mod al Fornuft at lægge Overfarten netop der. Foruden den Alfare Vej fandtes der da ogsaa ved disse stejle Tilkørsler en Sidevej til Nedkørsel, her var dybe, sandede Hjulspor, der under Nedkørslen virkede som en Bremse paa Køretøjet. Op ad Bakken maatte de kørende med Læs ofte hjælpe hinanden med et extra Spænd Heste.

Noget Opholdssted for Rejsende, der ventede paa Overfart, fandtes i ældre Tider ikke ved nogen af Sundstederne i Fjerdingmil-Vejs-Afstand. I Aaret 1632 hedder det i »Jydske Tegnelse«, at Adelsmændene i Thy og paa Mors har klaget over, at disse Færgesteder er meget mangelfulde; de to Ladebroer er ganske ubrugelige, saa Folk, der skal til Landsting, eller have Trævare fra Skovene, ikke kan komme over med Heste og Vogne uden den største Fare, og der findes ingen Ly.

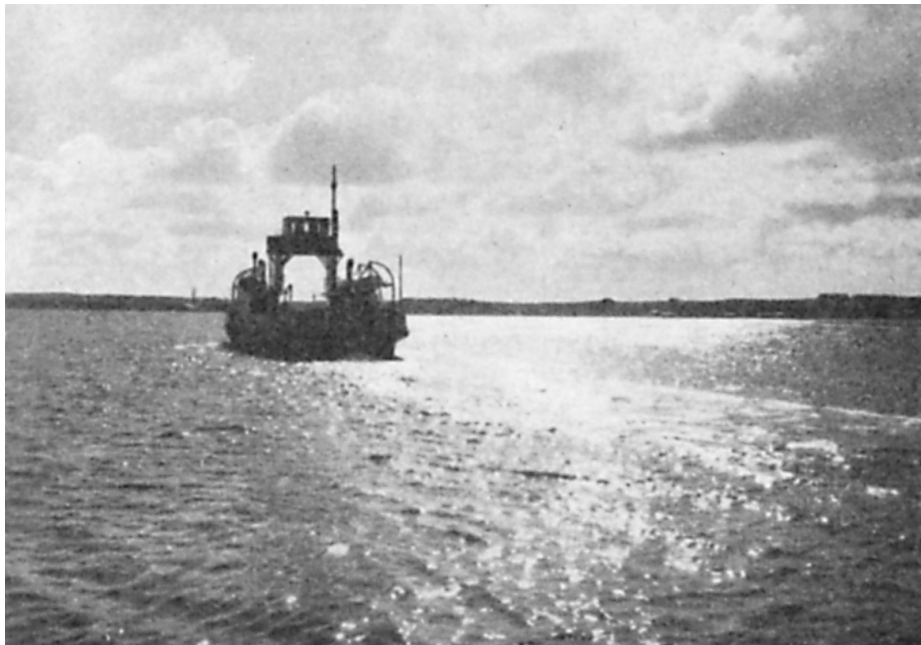
Hvornaar og hvor Rofærgerne først toges i Anvendelse til Færgefart over Limfjorden vides ikke, (vi tænker os omkring Aar 1000-1200). Skibsbygningen var jo kendt omkring Aar 700. Derimod kender vi Tiderne for Rofærgernes Afløsning, der fandt Sted efter Aarhundreders Ensartethed med forholdsvis store Mellemløb i sidste Tredie del af forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af dette. By og Land havde da allieret sig i Kravet om bedre Overfarts forhold, flere politiske Folke-repræsentanter støttede Kravet, der ikke mere lod sig afvise.

Samtlige Overfarter ved Limfjorden, der havde tilhørt Kronen, var i Tidens Løb afhændet til private enten ved Salg, Pant eller som Gave. Med Overfarten fulgte Retten til Sundkorn, en Kornafgift, der af Kronen ved Lov var paalagt Bønderne til Opretholdelse af Færgeapparaterne. Denne Afgift varierede fra enkelte Potter til flere Skæpper Korn aarlig, efter Landbrugets Størrelse, i 1755 til 634 Tønder og 4 Skæpper for Morsland, ved en senere Forordning af 10. August 1787 til 290 Tønder Byg til Salling og Vildsund Overfarter, der hørte sammen.

I de tre Landsdele, Salling, Fjends og Mors, findes ikke mindre end 10 af Limfjordens mest kendte Overfartssteder, der endnu alle benyttes, enten ved Bro, Færge eller Baad.

Virksund, den østligste, der forbinder Fjends og Rinds Herreder, var i ældre Tider en betydende Overfart for Skibenitter og andre, der havde Ærinde i Himmerland. Færgestedet havde ifølge Tingsvidne 1452 »været til Viborg Biskopsdom af Arilds-Tid«. 1514 fik Niels Clementsen det afgiftsfrit tildelt for Livstid*). Saalænge der var Amtsstue i Skive, blev Overfarten meget benyttet; men siden Vejene blev forbedrede mellem Viborg og Løgstør gik Færdselen denne Vej, enkelte Vejfarende (Cyklister og Vandrere) lægger dog stadig Ruten ad denne Vej til og fra det histori-

*) Bennike og
Marius Kristensen:
Kort over danske Folkemaal
(Kbh. 1898).

*Færgen gaar til Hvalpsund.
Foto: Otto Friis.*

ske Ørlevkloster, ligesom Overfarten naturligvis ogsaa har lokal Betydning.

Hvalpsund, der sikkert er lige saa ældgammel som de øvrige Overfarter, synes ikke at være stort omtalt af Historikerne, maaske paa Grund af sin afsides Beliggenhed. I Slutningen af det 18. Aarhundrede hørte det under Eskær, indtil Landsdommer Henrich Johan de Leth 1801 sælger dette Færgested til en Chr. Pedersen for 500 Rigsdaler. Af Salgssummen fremgaar, at der ikke fulgte Sundkornydelse med Færgen.

I 1810 skildres Hvalpsund som under al Kritik: Færgehuset ligger i Aalborg Amt, Huset er usselt. Chr. Pedersen færger selv; men Færgerne er sølle; han har »en daarlig Person, som er befalden med Slag - og en Pige, til at ro«, det gaar elendigt. Opholdsstedet paa begge Sider er meget maadeligt, daarlige Gæstekamre, ingen Kakkelovne, ingen Signaler, man maa gaa ude paa Odden, til Færgemanden opdager en. En Rejsende betalte engang en anden for at gaa i 3 Timer paa Odden og gjøre sig fortjent til Færgemandens Opmærksomhed, i Regnvejr.

Under de meget primitive Overfartsforhold med det ikke helt første Klasses Materiale, kunde Ulykker naturligvis ikke undgaas, derom fortæller Jeppe Aakjær i Skrivebogen 1921: »Et lille Trav ud ad de gamle Landeveje«. Natten mellem den

*Færgen til Fur,
Gengivelse efter Maleri
af Hans Jensen, 1917.
Foto: Privateje.*

9.-10. September 1689 kom Chr. Gunst fra Lerup Marked i Vendsyssel og vilde over til Salling; men det kunde ikke saadan lade sig gøre, for Færgemændene, deriblandt Ahasverus Becker, laa i Baaden ovre ved Sallingsiden og var kanonfulde; de kom ikke for det første. Omsider kom Færgen dog i Skred med mange Mænd og Kvinder ombord, samt en Del Helmisser (Heste). Men de fulde Færgemænd kunde ikke ro over Sundet, og da de vilde vende om for at komme tilbage, faar de Vand i Baaden; Kvinderne skriger op, Hestene tumler imellem hinanden og Passagererne, en Krikke springer overbord, og det var den, som var forspændt Prangeren Søren Vinde fra Skive hans Vogn, i hvis Vognskrin laa gemt flere Skæpper Lybsk-skillinger. Søren Vinde skreg ud over Bølgerne: »Red Skrinet!« Hesten svømmede i Land paa Himmerlandssiden, de fulde Færgefolk gjorde det samme, men Vogn- og Pengeskrin gik tabt.

En endnu større Ulykke hændte i 1792 i September. Færgen skulde nævnte Dag Kl. 5 gaa fra Hvalpsund til Sundøre, en Hoben Sallingbønder, ialt 23, 18 Faar og 36 Td. Sæderug var ombord. Da de naaede ud paa Dybet, hvor der vel var en Del Søgang, begyndte Vandet at løbe ind i Baaden. Færgefolkene vilde have noget af den ombordværende Rug smidt ud, men ingen vilde ofre noget af sin, og mens

de mundhuggedes herom, sank Færge med hele sin Last, kun tre Mand blev reddet, Resten, 20 Personer, deriblandt Færgefolkene, kom først op som Lig.

Først i 1912 afløstes de gamle Rofærger ved Hvalpsund af en Motorbaad. Den nuværende Færge, der tilhører Aalborg-Hvalpsund Jernbane, indsattes i H. t. Lov af 23. April 1925 med Eneret til Overfart. Færge kan overføre 3-4 Jernbanevogne. Overfarten varer 10-12 Minutter.

Fursund er Navnet paa Færge, der sørger for Forbindelsen over Sundet af samme Navn. Om denne Overfart har vi ikke kunnet finde historiske Data, men den er sikkert Aarhundred gammel, og saa fører den over til en Ø med en særpræget Natur af geologisk Interesse, fra hvis højeste Punkt, Bette Jens' Høj, Limfjorden aabenbarer sig vidunderlig skønt.

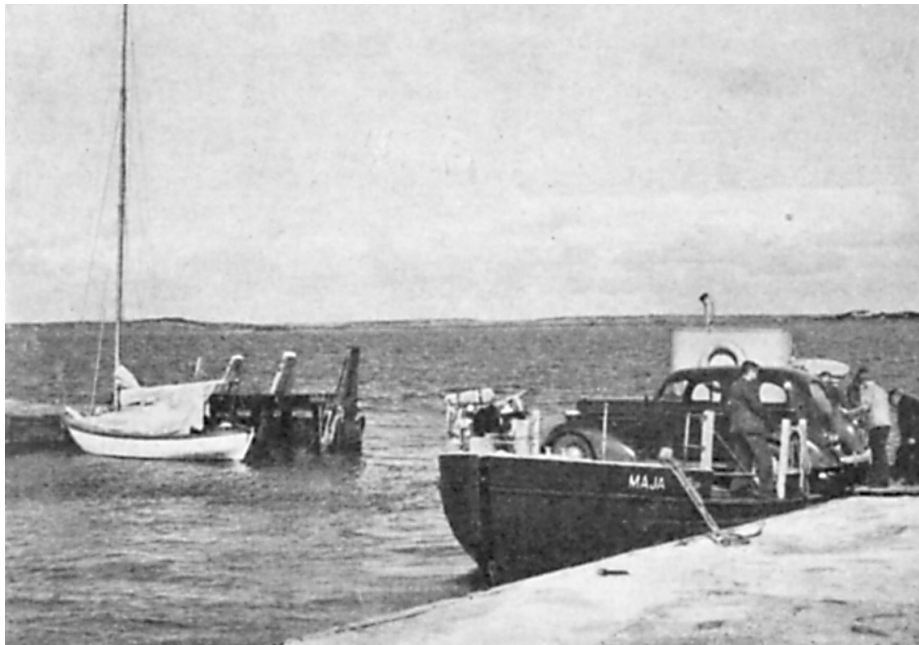
Feggesund, Forbindelsen mellem Morsø's Nordspids og Hannæs-Land, et af de mest barske og Øde Overfartssteder paa Mors, men en Forkortelse af Vejen fra Nykøbing til Aalborg og Vendsyssel. Dette Færgested har ogsaa tilhørt Kronen, hvorfor baade Morsingboere og Hannæsboere svarede Sundkorn hertil, men Kro var der ikke i gammel Tid, det fortælles, at Præsten i Sejerslev (et Sogn paa Ruten mellem Nykøbing og Feggesund) maatte døde Besværet ved at bo paa en alfar Sundvej for Gæsteri. Feggesund Færgeløb havde ikke den Betydning for Øen som Salling- og Vildsund. Nu findes der en af Øens Befolkning meget besøgt Kro.

Vildsund, Morsingboernes Bagdør, Hovedaaren mellem Mors og Thy, der har distanceret sin store Bror Sallingsund ved at komme i Forvejen med en Broforbindelse, er Øens korteste Overfart. Den har, saalænge Beretninger findes, uafbrudt, baade mens den tilhørte Kronen, og mens. den var i Privateje, været drevet sammen med Sallingsund, hvorfor disse to Overfartssteder senere vil blive om talt under et.

Næssund, det vestligste af de 10 Sundsteder i Landsdelene Salling, Fjends og Mors, nævnes af C. Schade (1811) som et af de rette Alfærgesteder inden fire Sund omkring Øen Mors.

Historisk Materiale af Betydning synes ikke at findes om dette Færgested, udover at det ofte nævnes i Salling og Vildsund Færgeri's Dokumenter, nærmest med Hensyn til de af Kronen foranstaltede Inspektionsrejser, naar Protesten mod Færgeapparaternes slette Tilstand ikke længere kunde overhøres.

Efter Broforbindelsen over Vildsund har Næssund Overfarten kun haft ringe Betydning for den større Landevejstrafik, der nu gaar over Broen; naar Næssund Overfarten i det hele taget opretholdes, skyldes det nærmest lokale Krav. Overfarten ejes af det danske Postvæsen og udføres med en Motorfærge, der kan overføre 4 Automobiler. For Tiden forefindes desuden en mindre Motorbaad til Overførsel af Cyklister, Passagerer og lettere Forsendelser. Overfarten, der med Fordel kan

*Feggesund-Færgen.
Foto: Jonals Co.*

betnyttes af Rejsende mellem Vest-Mors og Syd-Thy (til Vestervig o. s. v.), varer ca. 10 Minutter og er en interessant Rute.

Længere Syd paa mellem Hesterodde og Jegindø findes en mindre Overfart, der dog næppe hvad Alder angaar staar tilbage for de øvrige. Overfarten besørges med Sejl- og Robaad. Mellem Nykøbing-Jegindø-Thyholm og Oddesundbroen er denne Overfart en interessant Forkortelse af Vejlængden. Baad kan rekvireres ved Ankomsten, ved Signaler.

»Sillesøre« (Sillerslevøre) er den anden af de mindre betydningsfulde Overfarter paa Mors. Anløbsstedet paa Sallingsiden er Ny-Mølle. Overfarten udføres med Motorbaad og varer ca. 20 Minutter. Baaden kan rekvireres ved Ankomsten til Overfartsstedet. Denne Overfart nævnes i 1598, da den ejedes af Henrik Below til Spøttrup, der var Embedsmand paa Hald Slot, han havde samtidig Salling- og Vildsund Overfarter i Forlening af Kroen. Samme Henrik Below havde en Kontrovers med Herremanden Fasti paa Lund i Mors, de var bleven uenige om Brugen af Sillerslevøre Færgen. Below ønskede ikke Lund-Mandens Rend ved sin Færgen. Uenigheden medførte et Søgs maal, der dog blev afgjort ved et Forlig i Viborgs Domkirke 1598. Fasti fik Lov at benytte Færgen, saalænge han var paa Lund.

Denne Overfart benyttes en Del af Cyklister og Vandrere paa Ruten mellem Mors og det gamle historiske Spøttrup.

Sallingsund.

Langt den betydeligste af alle Færgeoverfarter i disse Egne er Sallingsund. Ældgamme er den; og selv om der ikke findes saa forfærdelig meget Historie om den, er den dog sikkert en af de Overfarter, hvorom der findes mest Arkivmateriale, der kan belyse Overfartsforholdene ved dette og Vildsund Overfarten, og samtidig give et Billede af et hundredaarigt Krav om Omordning og Afløsning ved samtlige Overfarter.

Af den Litteratur og det Arkivmateriale, vi har Kendskab til, fremgaar, at der har været en iøjnefaldende Ensartethed ved de forskellige Sundsteder af samme Størrelse, baade m. H. t. Færgeapparaternes Kvantitet og Kvalitet.

Med Hensyn til Færgemateriellets Beskaffenhed ved Salling og Vildsund fremgaar af Lensregnskabet 1606, at Lensmanden paa Hald (Frans Ranzow) udviste Bøgetræer til Reparation af Færgerne, 18 Alen lange og 1 Alen i Bredde. Ifølge Kgl. Anordning af 23. Juni 1812 skulde de største Færgebaade have en Længde paa 20 Alen fra Stævn til Stævn, hvilket synes at være 2 Alen længere end i 1606, altsaa dog en Forbedring af Overfarten. Denne Størrelse af Baadmateriel benyttes lige til Afløsningen (1873), og var uden nævneværdig Forskel ens ved Salling og Vildsund.

Mangfoldige er de Klager og Nægtelse af Sundkorns ydelse, der i Tidens Løb er tilgaaet Kronen over Færgemateriellets daarlige Beskaffenhed og Færgefolkernes Umulighed. At disse Klager har været berettiget synes efter gamle Dokumenter at dømme udenfor al Tvivl. Sallingsund har ogsaa sine Ulykkesdage, dog kender vi næppe dem alle. Den 25. Juli 1658 om Formiddagen omkom der paa Overfarten 8 Mennesker. I Marts 1700 nogle. Den 1. April 1723 Kl. 10 Formiddag forliste Færge, og alene af Mors omkom 20 Mennesker, nogle fra andre Egne havde samme Skæbne. Den 21. April 1800 sank den lille Færge med en større Ladning Stude end den kunde bære, 7 Mennesker satte Livet til derved, saaledes har enhver Overfart sine Ulykkesdage, og dog er det saaledes, at vi, der i Dag sejler med de kraftige motordrevne Færger, tænker paa Rofærgernes Besætninger med Beundring.

Hvorlænge der har været Krohold ved disse Sundsteder kan ikke angives. Ifølge Jydske Tegnelser af 28. April 1643 S. 39 indberetter nogle Adelsmænd fra Thy og Mors, at der ikke findes Ly for den Rejsende paa Sundets østre Side, (»der findes ingen Huse, Gaarde eller Byer i over en Kvartmils Afstand, hvor den Rejsende kan have Herberg, vi begærer underdanigst, at et Krohus paa fornævnte Østre Side maa

*Vej til Færgestedet »Pinen«.
Foto: Otto Friis.*

opsættes«). Der kom et Krohus, som i Tidens Løb gjorde sig berømt for sine uhygiejniske Forhold baade ude og inde. Talrige er de Beretninger, der findes herom, ogsaa St. St. Blicher havde Fornøjelsen at bo i »Pinen« Kro nogle Dage og gøre sine lagttagelser, der resulterede i Novellen: Kærlighed i Pinen. Hvornaar denne Kro har faaet sit Privilegium til Udskænkning af Spiritus vides ikke, derimod har vi den Kgl. Resolution om Privilegium til Sallingsund og Vildsund Kroer, der tillader de derværende Færgemænd og ingen andre at holde Kro og Værtshus, hvor de Rejsende saavel som andre med behøvende Loge mente samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed for en billig Penge maa betjenes, paa Vilkaar at Kroholderne sig ingenlunde understaar der at brygge Øl eller brænde Brændevin; men skal være tilforbunden de behøvende og forefaldende Drikkevarer udi nærmeste Kjøbstad sig at tilhandle, og desforuden svare til Kgl. Casse. fire (4) Rigsdaler aarlig, som i rette Tid erlægges, desforuden forbydes al Fylderi og Tidsspilde. Privilegiet, der iøvrigt indeholder en Del Forordninger om Krohold, er givet paa Christiansborg den 1. December 1767.

Sallingsund Kro var den mest besøgte, her omkring samledes Studedrifterne fra hele Mors paa Drift Syd over, mangen et Braavallaslag stod her mellem de mange

*Sallingsund Fægekro.
Foto: Chr. Bang.*

Stude drivere, naar Øl og Brændevin havde gjort sin Virkning. Vi springer nu frem i Tiden omkring Rofærgernes Afløsning i sidste Trediedel af forrige Aarhundrede.

Den første Afløsning fandt naturligvis Sted ved den betydeligste af Limfjordens Overfarter »Sundby Færge« mellem Aalborg og Nr. Sundby, efter at Regeringen ved en Retssag havde søgt at tvinge Færgelavet til at etablere en Dampfærgesfart, ved Højesteretsdom af 30. Januar 1860 frifandtes Færgelavet. Den 19. September 1865 indviede Kong Christian d. 9. en Pontonbro mellem Aalborg og Nr. Sundby, der kom til at bære hans Navn, og aabnedes for Trafik samme Aar den 9. Oktober.

Den første Broforbindelse var etableret over Limfjorden. Rofærgerne kunde ikke mere tilfredsstille Tidens Krav. Færgelavet fik 30.000 Rigsdaler i Erstatning (Afløsningssum).

Den næste Afløsning af Rofærgerne finder Sted 8 Aar senere ved Sallingsund, denne Gang ikke ved Bro, men ved en Dampfærge, og en ny Rute oprettes mellem Nykøbing og Glyngøre. Det var sikkert en almindelig Mening, at den aarhundredgamle Overfart mellem »Pinen« og »Plagen« herefter ikke mere vilde blive benyttet til Overfart for den Rejsende, men ligge som et tavs og typisk Vidne om Aarhundreders langsomme Udvikling fra Ro- til Dampfærge. Ingen tænkte paa, at her 50 Aar efter Afløsningen vilde blive etableret en Overfart, der overførte den betydeligste Del af al Slags Landevejstrafik mellem Mors og Salling. Salling- og Vildsund med tilhørende Sundkorns ydelse blev ifølge Gavebrev af 16. Maj 1685 af Christian d. 5. skænket til Generalpostmester Poul von Klingenberg til Højris, som Paaskønnelse for lang og tro Tjeneste. Overfarterne forblev herefter i Privateje lige til Afløsningen (1873), da de ejedes af Kammerherre, Hofjægermester Carl de Steensen-Leth til Højris.

Begge Overfarter bestyredes af Fæstere antaget af Færgeriejereren.

I 1805 finder vi de første Antydninger af Ønsket om en Omordning ved Sallingsund, det hedder: Man har talt om, at det vilde være mere bekvemt for Rejsende, dersom der i Stedet for nuværende Færgeanstalt ved Sallingsund blev Færgeløb mellem Nykøbing og Salling, og der føjes til, om dette nogensinde vil eller kan blive realiseret, maa Tiden lære. Men Kravet slumrede, først i 1862, da Nykøbing havde faaet sin lokale Avis »Morsø Avis«, og der skete et Uheld med Færgen, der gav Anledning til en lang Række Indlæg i nævnte Blad, vaagnede Kravet paany om en Omordning, idet der samme Aar forelagdes Ministeriet en Skrivelse, hvori By og Land i Forening beklager Overfartsforholdene.

Det var et Uheld med Færgen Natten mellem den 8. og 9. April 1862, hvorved Størstedelen af en Ladning Stude maatte kastes overbord, der gav Stødet til, at Kravet om en Omordning blev et Folkekrav. Vi kan i denne Forbindelse ikke afholde os fra at gengive et Uddrag af en Lig tale, holde ved en Godsejers Begravelse. Præsten udtalte: Hvor sørgelig, at den salig Godsejer skulde dø just nu; men saa skal og alle Godsejere. Efter at Præsten havde fremhævet den af dødes Dyder saa glimrende som mulig, fortsatte han: Men den salig Herre har ogsaa haft sine Sorger og Prøvelser, saaledes skete det engang, at Færgen ved Sallingsund gik under med 24 af hans fedeste Stude, ej at tale om 4 Bønder, der ogsaa druknede.

Efter Krigen i 1864 optoges Arbejdet straks med Fortsættelsen af de afbrudte Forberedelser til en Omordning af Færgevæsenet. Den 3. April 1867 vedtog Ny-

*Sundhøj ved Sallingsund
med Færgelejet.
Foto: Jonals Co.*

købing Communalbestyrelse at indgaa til Finansministeriet med et Andragende om en forbedret Overfart, den 16. Maj samme Aar forelægger Kammerraad Bonne Sagen om en Omordning for Landstinget. Men Rofærgerne var ikke saadan at komme af med, først den 7. Oktober 1870 forelægger Regeringen Forslag til Lov angaaende Omordningen af Færgevæsenet ved Sallingsund og Vildsund, saaledes at Overfarten skete med Dampfærge fra Glyngøre til Nykøbing, og overtoges af Nykøbing By i 20 Aar.

Dampfærgeren mellem Nykøbing og Glyngøre begyndte sin Virksomhed den

*Færglejet ved Glyngøre.
Foto: Otto Friis.*

20. November 1873, fra hvilken Dato Overfarten mellem »Pinen« og »Plagen« ophørte, samtidig overtog Thisted Amt Vildsund Overfarten. Sundkornsydelsen blev ophævet mod et Vederlag til Kammerherre Carl de Steensen-Leth til Højris paa 29.932 Rigsdaler og 3 Mark. Hele Omordningen kostede 93.198 Rigsdaler, hvoraf Statskassen ydede Halvdelen. Tyve Aar efter (1893) overtoges Vildsund Færgeri af Staten. Overfarten udførtes stadig med Rofærger. I Aaret 1900 er der forskellige Røster for en Omordning, der tales om Pontonbro, Dampfærge, Motorfærge samt om en Dæmning. Først i 1905 fandt Staten Tiden inde til en Afløsning af Rofærgerne ved Vildsund.

1920 blev der Dampfærgeforbindelse over Næssund, der i en Aarrække var udført af en mindre Motorbaad, der gugserede de gamle Rofærger. Motorkøretøjernes Sejrsang som almindeligt Køretøj stillede forøgede Krav til alle Sundsteders Materiel og Kapacitet, hvor der kunde overføres Automobiler. Disse Krav blev for flere Overfarters Vedkommende ikke straks imødekommet, og dette resulterede i, at der oprettedes nye Overfarter. Dette var saaledes Tilfældet mellem Mors og Salling, hvor De danske Statsbaner udførte Overfarten. En vis Modvillighed fra DSB's Side gav Anledning til, at nogle lokale Motororganisationer stiftede et Aktieselskab

og i 1924 oprettede en ny Motorfærgefart ved det gamle Sundsted mellem »Pinen« og »Plagen«. Her overførtes indtil 1940 den betydeligste Del af al Landevejstrafik mellem Mors og Salling. I 1939 aabnede Kong Christian den 10. Vildsundbroen mellem Thy og Mors. Tilbage er da Broforbindelsen over Sallingsund, der sandsynligvis havde været paabegyndt, om ikke Krigen havde standset Forarbejderne.

Af Arkivmaterialet til Belysning af Salling- og Vildsund Overfarter har vi benyttet os af Glomstrup Godsarkiv, Landsarkivet i Viborg.

Af Litteratur: Skrivebogen 1920-21. Jeppe Aakjær: Et Trav ud af de gamle Landeveje. C. Schade: Morsø i gamle Dage. Morsø Avis 1862.

*Skibakken ved Sallingsund.
Foto: Johs Fisher, eneret.*

Nykøbing Mors.

Morsø og dens Hovedstad

AF OSCAR BANG

Bunden af den lune Bugt, der dannes af den lange, lave Tange Ørodde og Refskammer med høje stejle Banker, ligger Morsøs Hovedstad Nykøbing smukt og idyllisk og spejler sine Huse, sine Fabriksskorstene og sit slanke Kirkespir i Bugtens inderste Vig, Klosterfjordens smulte Vande. - Fra de allerældste Tider har der sikkert paa dette Sted været en Bebyggelse, men man hører først noget om denne i 1299, da Kong Erik Menved under en Strid med Kirken for sin Gæld til Ærkebiskop Jens Grand tilbyder denne, blandt forskelligt andet Jordegods: »Tota villa forensis quæ vooatur Nova Civitas in Morsø«, ð: Hele den Købing som kaldes Nykøbing paa Morsø.

I det 14. Aarhundrede oprettedes Dueholm Kloster lige udenfor Byen, og i

1441 omtales, at Kongen og Klosteret ejer det meste af Byen, og at Klosteret havde erhvervet Patronatsretten over St. Clemens Kirke og gjort den til Sognekirke for den Stad Nykjøbing. Denne Kirke laa paa den nuværende Kirkes Plads og havde hidtil været fælles Kirke for de tre nu forsvundne Landsbyer Venner, Vettels og Rolstrup samt en adelig Sædegaard af samme Navn som sidstnævnte By.

At Byen skylder Dueholm Kloster sin første Udvikling og Opblomstring, er der ingen Tvivl om, selv om dens heldige Beliggenhed for Søfart og Fiskeri selvfølgelig ogsaa har spillet en stor Rolle og uvilkaarligt forlenet den med en vis verdslig Magtstilling i de ofte bitre Stridigheder og Processer, som den og dens Borgere Gang paa Gang havde med de gridske Johannitermunke.

Om Byens Størrelse i den første Tid vides ikke meget; dog maa den i en Periode have været ret anseelig, da den f. Eks. 1588 kunde stille med en Borgervæbning under Kommando af 2 Borgmestre paa 125 Mand.

Men som de fleste danske Byer blev Nykøbing hemmet i sin Vækst af store Ildebrande. I Sommeren 1560 ned brændte Byen næsten totalt, kun 14 Huse skaanede Flammerne! Efter denne Ulykke fik Byen tre Aars Fritagelse for Landsknægtehold og Byskat samt Tilladelse til at benytte det Skib, som ellers udrustedes til Rigets Tjeneste, til at tilføre Byen Tømmer med. Ydermere eftergav Kong Frederik den Anden i 1573 Byen en Del Aars Skatterestancer, da Byens Borgere var saa forarmede, at Forsøg paa en Inddrivelse vilde være haabløs.

Dog allerede i 1603 er Ulykken atter over den arme By i Form af en ny Ildsvaade, hvis Økonomiske Følger ikke var forsvundne, da Wallensteins og Tillys Landsknægte besatte den fra Oktober 1627 til Maj 1629 og paalagde den saa strenge Krigskontributioner, at det den Dag i Dag er en Gaade, hvorledes de blev indfriede og betalte. Under Besættelsen nedbrændte, for at gøre ondt værre, Halvdelen af Byen, uden at dette dog skyldtes Fjenden. Ved denne Lejlighed gik Dueholm Klosters store Arkiv op i Luer, og dermed gik megen Viden om Byens og Klosterets ældste Historie tabt for Efterverdenen.

Ulykkerne var dog ikke forbi. I 1655 fratoges Nykøbing sine gamle Toldrettigheder og blev underlagt Aalborg Toldsted. Krig og Brande vedblev at hærge Byen og dens Indbyggere; svenske, brandenborgske, polske og danske Tropper skiftedes til at brandskatte og plyndre den i 1657, 58 og 59, og den skaanske Krig 1675-79, der dog ikke bragte Fjenden direkte til Huse, fuldbyrdede den Økonomiske Ruin. 1660, 1690 og 1715 meldes igen om svære Ildsvaader. I 1748 nedbrændte ikke mindre end 48 Gaarde og Huse, og der gik mange Aar, inden Tomterne igen blev bebyggede.

Vendepunktet for Nykøbing kom, da Vesterhavet brød igennem Aggertangen

*Dueholm Kloster,
nu historisk Museum.*

i 1825, og saa følger Slag i Slag vigtige Begivenheder som Ophøret af Aalborgs ca. 200 aarige Toldhegemoni 1841, Byens Overtagelse og Udbedring af Havnen 1843, Konsumtionsvæsenets Ophør 1851, Anlægget af Frederik den VII.s Kanal ved Løgstør 1861, Færgefartens Flytning fra »Pinen«-»Plagen« til Glyngøre-Nykøbing og Banens Anlæg fra Skive til Glyngøre i Firserne, Anlæg af Fabrikker, Oprettelse af Pengeinstitutioner m. m. Udviklingen, fra den Tid Byen var længst nede, ses tyde ligt paa følgende Indbyggerantal: ca. 1700 ca. 480 Indb., 1769 - 547, 1801 - 651, 1850 - 1398, 1890 - 3601, 1901 - 4507 og 1921 - 8352.

Lige før sidste Krig stod Nykøbing paa sit højeste Udviklingstrin; den havde da overfløjet Nabobyerne i Indbyggerantal, var efter Aalborg langt den betydeligste Limfjordshavn og havde en stolt Flaade af Damp-, Motor- og Sejlskibe baade paa Fjorden og i Langfart. Men desværre var Rederne saa kortsynede, at de paa Grund af Øjeblikkelig stor Gevinst solgte alle Skibene, et Tab for Byen, som ikke siden er blevet oprettet. Dette, sammen med at Byens Opland paa Grund af de geografiske Forhold ikke kunde udvides med det Net af Rutebiler, andre Byer i Tiden efter

den første Verdenskrig som Fangarme og Sugerør strakte længere og længere ud i Periferien, gjorde, at Nykøbing ikke længere kunde følge Trit, men en Overgang stod i Stampe og gik tilbage i Indbyggerantal.

Ikke dog saaledes at den sov Tornerosesøvn, langt fra, store Opgaver er blevet løst, Veje og Gader er blevet forbedrede og asfalterede, Torve udvidede, der er bygget meget, man har faaet Gymnasium o. s. v. Nu gaar det atter fremad, og Byens Borgere nærer store Forventninger om, at der, naar Sallingsundbroen kommer, og de skumle Planer om en Lukning af Limfjorden mod Vest er skrinlagte, vil oprinde en ny Æra og en glansfuld Udviklingsperiode for deres By.

Nykøbing af i Dag har ca. 8500 Indbyggere og den ligner bebyggelses- og bymæssigt set de fleste andre danske Smaakøbstæder paa godt og ondt, med en for smal, kroget Hovedgade, som er opstaaet omkring den gamle Adelsvej gennem Byen, og med nye Beboelses-, Villa- og Havekvarterer i Periferien. - Men selvfølgelig har Byen sit eget Ansigt og sit Særpræg. Den Paastand, der er fremsat om, at alle danske Købstæder skulde være saa ens, at man kan nøjes med at se et Par af dem og saa have nok, er jo saa helt ved Siden af. I Nykøbing er der i alt Fald ikke saa lidt, der kan interessere og virke tillokkende ogsaa paa fremmede, der allerede har set de fleste af Landets øvrige Byer.

Nykøbings største Aktiv turistmæssigt set er dens smukke Beliggenhed paa en af Perlerne i den straalende Kæde, som dannes af de danske Øer.

Mors er meget frugtbar og særlig i den nordlige Del stærkt bakket. Øen er 360 Kvadratkilometer stor, har med sin Hovedstad ca. 26,300 Indbyggere og er 38 km lang og 19 km bred paa det bredeste Sted.

Men det er dog ikke det, der gør den til noget særligt, for der findes jo her i Danmark baade større, længere og bredere Øer med mange flere Indbyggere. - Nej det, der gør den til noget for sig selv og er Skyld i, at den er ved at blive kendt som Turistland, er, at der indenfor det lille Øriges Grænser findes saa mange forskellige Nuancer af den danske Naturs Skønheder og Ynder, som man kan nyde her paa Øen i Stedet for at skulle rejse fra den ene Ende af Landet til den anden for at finde dette eller hint til svarende. - Efter Sigende skal Vorherre da ogsaa i sin Tid have brugt Mors som en Slags Model, da han skabte Jylland, og Øen er næsten et helt Jylland en miniature, som endda rummer Seværdigheder, hvortil det øvrige Jylland ikke har noget Sidestykke.

Øens Kyster er snart lave, brede Strandenge med dybt indskaarne, lune Vige og Laguner med Smaaholme, et sandt Eldorado for store Skarer af Vade- og Svømmefugle, snart græs-, lyng- og kratklædte eller helt nøgne Bakker og Skrænter, som falder brat ned mod Vandet. - Og karakteristisk for hele Nordmors er de vældige,

*Feggeklit.
Foto: Jonals Co.*

stejle og for vredne, gullighvide Molermure med de knaldsorte Aske striber. - Fra hvert eneste højtliggende Sted paa Øen ser man den blaa Limfjord glitre og smile, et fast og oplivende Led i alle de skiftende Panoramaer, som veksler med frodigt Agerland tavlet ud i en festlig Farvesymfoni af grønt og gyldent, brune Hedeflader med Kæmphøje, mørke Fyrreplantager og lys Bøgeskov, nette, hyggelige Landsbyer med deres Kirker og de mange Gaarde og Smaahuse med deres pyntelige Haver og Abildgaarde.

Drag paa Opdagelsesrejse ad Øens Labyrinth af bugtede Sogneveje. Mange Steder kan man finde jomfrueligt uberørte Idyller; her er Ro og Hvile, og her glemmes Verden for en Tid.

Og saa er der de landskendte Udflugtssteder: Legind Bjærge (ca. 4 km Syd for Nykøbing), et beplantet Bakke parti, som Hedeselskabets Stifter Enrico Dalgas gav Prædikatet »Danmarks skønneste Hedeplantage«. -Her veksler yppig Vegetation i de dybe Slugter og Dale, i hvis Bund ældgamle Studeveje gaar, med dystre fredede Lyngpartier, lyse Birke og Bøge, Gyvel og Pors. Snart tror man sig hen sat til Vejle-egnen og snart til Rebild Bakker.

Fra det højeste Punkt, Bavnehøj, hvorfra i gamle Dage Bavnerne blussede og

*Hanklit.
Foto: Türrck*

kaldte Mand af Hus, naar Fjender nærmede sig, er der et vidt Udsyn over Mors og Salling. Plantet sammen med Legind Bjerge ligger Sallingsund og Højris Plantager, og under høje Banker, hvor der er anlagt Ski- og Kælkebakker, ligger ved den gamle historiske Færgeoverfart mellem »Plagen« og »Pinen«, hvor nu Motorfolkets Færge gaar, Limfjordens eneste deciderede Bade- og Sportshotel Sallingsund Færgetro. Nogle faa Kilometer Syd herfor i Nordvestjyllands største og smukkeste, og til lige Thisted Amts eneste, Bøgeskov ligger Højris Slot med Taarn, Spir og takkede Gavle spejlende sig i de gamle Voldgrave. -

Hanklit paa Nordmors ved Thisted Bredning er uden Tvivl Øens største Seværdighed. I dens næsten lodrette, 65 m høje Mure, hvor Falke bygger Rede, skelner man i det gule Moler over Hundrede forskellige, sorte Askelag, som stammer fra lige saa mange Udbrud af mægtige Urtidsvulkaner for Millioner af Aar siden, og disse Lag er siden i Isens mægtige Favntag blevet vredet og maset rundt i de særeste Former. Klinten er tillige isprængt Lag af Rød- og Cementsten, og mægtige nedstyrtede Rødstensblokke ligger og brydes i Bølgerne ved dens Fod. - I Cementstenen kan man, hvis man er heldig, finde tydelige Aftryk fra Urtidens Dyre- og

Planteverden. - Ja, det man ser og oplever her, er et helt biologisk-geologisk Eventyr, til hvilket der ikke i hele Nordeuropa findes noget Sidestykke, hvorfor ogsaa Geologer fra mange Lande valfarter hertil. I 1903 blev Hanklit naturfredet og indviet til en Slags »Nationalpark« for Mors efter at være blevet købt for et Beløb, som var blevet tilvejebragt ved en Indsamling blandt Hundreder af Morsingboer ude og hjemme. Ikke langt herfra ligger Morsøs højeste Punkt Salgjerhøj (90 m), som danner Midtpunktet i et storlinet Istidslandskab. Man kan herfra i Kikkert tælle ca. 50 Landsbykirker; man ser hele Mors, Blikket rækker langt ind i Thy og Hanherrederne, og store Dele af Limfjorden med Øerne Livø og Fur kan herfra overskues. Et Begreb om, hvor vid Udsigten er, faar man, hvis man paa Landkortet sætter et Passerben paa Salgjerhøj og maaler ud til Aalborgtaarnet, Bulbjerg, Klitrækken langs Vesterhavet, Bjørnsholm i Himmerland, Ashøje i Sydthy og Nr. Nisum Kirke ved Lemvig.

Feggeklit paa Morsøs yderste Nordspids er en helt isoleret Molerformation, et Forbjerg, der som et Kæmpefort hæver sig op af Fjorden og skiller Thisted - og Livø Brednings Vande. Den var tidligere en Ø og dens vilde og ejendommelige Udseende og dens glimrende Betingelser som Sæde for en Konge- eller Vikingeborg (i gamle Dage var der i Nærheden gennem Thy Udløb til Vesterhavet) gjorde, at mange Sagn gennem Tiderne blev knyttet til den, blandt andre et af vore kendteste danske Helsesagn, Saxes Sagn om Hamlet, dennes Fader Kong Horvendel og Farbror Kong Fegge (Fenge). Til Minde om dette Sagn har Morsø Turistforening i 1929 rejst en Sten med Indskrift:

FEGGE-HORVENDEL
HAMLET
KONG FEGGES GRAV -

Historisk set kan Sagnets Henlæggelse til Nordmors ikke staa for en nøjere Prøvelse. At Morsingboerne dog hæger om Sagnet og betragter Hamlet som deres Landsmand, er der vel ikke noget at sige til, og heller ikke til, at de beklager, at William Shakespeare, der gjorde Hamlet udødelig i Litteraturen, ikke kendte Saxes danske Hamletsagn, den stormomsuste Feggeklit og Nordmors' storladne barske Natur, saa han i Stedet for den vege Drømmer, Prins Hamlet af Danmark, havde skabt en dristig, trodsig jydsk Vikingskikkelse, der vilde være blevet alle Tiders mest berømte Morsingbo! I saa Fald vilde Turister i Tusindtal, i Stedet for til Helsingør, være strømmet til Feggeklit, og Pi' Kristian's stegte og saltede Aal i Feggesund Fægekro vilde være blevet endnu mere berømte, end de er!

Men Nordmors har foruden de gamle Sagn et helt nyt og mere haandgribeligt Eventyr at byde paa, nemlig Eventyret om Molerets industrielle Udnyttelse. Saa sent som i 1904 skrev nemlig den fremragende Geolog N. V. Ussing bl. a. om Moleret paa Mors og omliggende Egne (i »Mine ralproduktionen i Danmark ved Aaret 1900«), at den var uden Økonomisk Betydning! Og nu, kun fyrretyve Aar efter, er Moleret blevet en Verdensartikel. Der findes baade paa Mors og paa Fur flere store Værker og Brud, hvor den forarbejdes og exporteres. - Lad os som en Illustration til Eventyret tage Skarrehage Molerværk, som anlagdes i 1917, tæt ved det Voldsted, hvor Morsøkongen Kong Skarre efter Sagnet skal have haft sin Borg, efter at man i nogle Aar havde udskibet Molermasse derfra til Viderefabrikation andetsteds. Dette Molerværk har fra en ringe Begyndelse, som et Slags Teglværk, udviklet sig til en i sin Art enestaaende stor fuldt ud moderne Fabriksvirksomhed. Foruden at det forhandler sine Produkter her i Landet, exporterer det Moleret i de mest forskellige Former som Isolationsmaterialer til Englands, Tysklands, Norges, Sveriges og Ruslands Kraftværker, ja til praktisk talt hvert eneste Land i Europa og desuden til andre Verdensdele: til Kinas, Japans og Indiens Cementfabrikker, til Kongos Kobberminer og til Skyskrabere i U. S. A., Sydamerika og Australien. Kort sagt, til alle Egne af Jordkloden lige fra Vancouver til Haute Katanga, fra Melbourne og til Narvik. Pr. Skib og Jernbane, i Biler, Pramme, paa Kamel, Muldyr og Kuliryg er Moleret fra Mors trængt frem og har fundet Anvendelse overalt. Og Eventyret er ikke Slut endnu, thi der oprettes stadig ny Fabrikker, og ny Felter opdages, hvor Moleret kan nyttiggøres, f. Eks. i Pudderform som Bekæmpelsesmiddel mod Plantesygdomme.

Vildsund ligger smukt mellem Morsøs og Thylands høje kratklædte Bakker, og her forbinder den ny fembuede, sølvskinnende Bro de to Landsdele.

Inde i Landet ligger de beplantede Bakker Smede Bjærge, og i Nærheden danner Sindbjærg-Sønderherreds Plantager Øens største samlede Skovareal. Ved Nykøbing-Vildsund Landevejen i Tvillinge-Byerne Galtrup-Øster Jølby, som var Centret for den folkelige grundtvigske Vækkelse, der fik saa stor Betydning for Øen, ligger Frimenighedens Kirke Ansgarskirken. - I Galtrup Højskoles Have staar nu den berømte Skolemand Christen Kold's Fødehus, der for nogle Aar siden flyttedes hertil fra Thisted for at genrejses som et Minde om hans Virke paa Mors.

Nævnes maa ogsaa de mange velbevarede Voldsteder fra Vikingetiden og Middelalderen: Skarrevold (Sejerslev), Ejerslevvold, Alstedvold, Voldhøj og Gravene i Alsted, Kobbervold (Dragstrup), Votborg (Tæbring), Blaaborg (Rakkeby), Gammelvold (Vejerslev) samt Voldstederne ved Damsgaard i Outrup og ved Gammelund, det tidligere Krongods og Lensmandssæde Lund i Ø. Assels.

Udsigt fra Salgjerhøj.

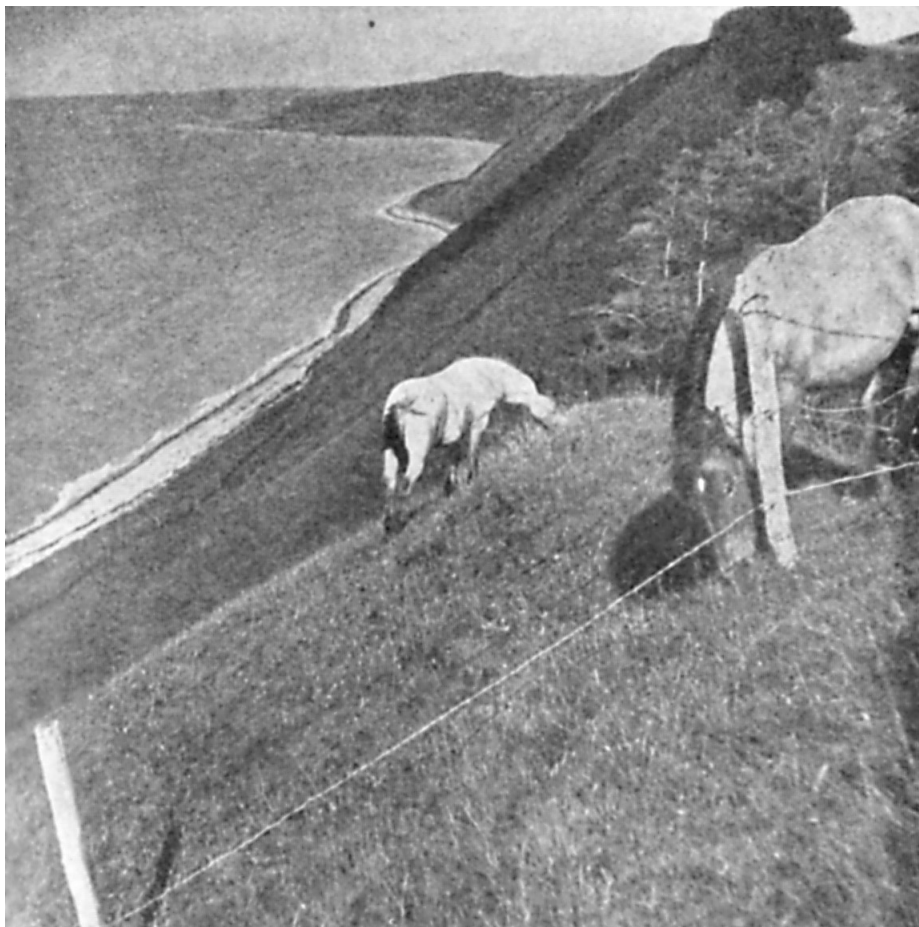
Foto: Türrck.

Øens Indfødte, Morsingboerne, har, selv om de er fuld gode Jyder for Vorherre, saa meget Øbosind, at de har deres tydelige Særpræg. Deres Sprog, som er væsensforskellig fra Nabolandsdelenes, er et kraftigt, rigt nuanceret vestjydsk, der i ganske særlig Grad er præget af brede og inderlige dobbelte W'er. Ofte drilles de for disse W'er, som dukker frem, selv naar de taler Rigsdansk. Dette tager de dog overlegent paa og smiler selvbevidste i lykkelig Viden om, at de har dem tilfælles med Thyboerne og de ca. 150 Millioner, der taler det engelske Verdenssprog. - Som et Eksempel paa det særlige morsingske Ordforraad kan følgende nævnes: Paa Rigsdansk pudser man baade Sølvtoj, Næser, Lys, Hunde og af og til sine Medmennesker i en Handel. Ordets egentlige Betydning maa saa gættes af Sammenhængen i hvert enkelt Tilfælde. For den, der er vant dertil, gaar det jo nok an, men for Udlændinge lyder det helt tosset. Morsingboerne pudser kun deres Sølvtoj, men blanker deres Støvler, ruhder deres Næser, braahner deres Lys, suk'ker deres Hund og taar lidt we i Hajl.

De morslandske Bønder er oplyste og fremadstræbende Landmænd, som er vidt kendte for, at de dyrker deres gode Jorder dygtigt og intensivt, og Frødhed

lyser om Sommeren fra deres rige Marker. De er ogsaa meget gæstfri, vel at mærke, naar de »haar sit djær Folk an« og har faaet at vide, hvor man kommer fra, hvad Ærinde man har, og hvor man agter sig hen næsteften, og de er i Besiddelse af megen Humor og har deres egen lune Maade at »tvære« Folk paa. For Eks. vil en rapmundet Københavner, som med et vældigt Opbud af Vittigheder og Slagord tror at have en Morsingbo til Bedste, i 99 af 100 Tilfælde uden selv at mærke det blive uhjælpelig til Grin.

At tage ud paa Øen og lære den morsingske Befolkning at kende er slet ikke nogen daarlig Form for Turisme; den, der forstaar at komme paa Talefod med Befolkningen, vil kunne høste megen Glæde heraf og vil blandt andet kunne faa mange gode Historier med sig hjem. En lille Prøve herpaa skal ogsaa med i denne Bog. Først den om Manden, som sendte Bud efter Præsten til sin syge Kone. Præsten, en ung Mand, der var ny paa Egnen og meget ivrig Jæger, tog sin Bøsse med for eventuelt at snuppe en Hare paa Vejen. Da Manden saa ham komme anstigende med Bøsse, sagde han lunt: »Nøj, saa ring æ wo Mu'er da no hæller et, Hr. Pastor!« - Og saa den om Enkemanden, der forkortede de lange Vinteraftener ved mutters alene at sidde og spille Kort med sin Klukflaske; han blev spurgt, om der da virkelig kunde være nogen Fornøjelse ved det. »Hi jow indda,« svarede han, »fur næhrensti te a winner, fo'r a en To'r aa æ Flahsk, aa hwiissommensti te æ Flahsk sku go hen aa wind, blywwer æn hold onner æ Brændwinstønd!« Som man vil se, er der mangt og meget at se og opleve ude paa Øen, men ogsaa Nykøbings allernærmeste Omgivelser er værd at besøge. Byen er særlig stolt af sin Plantage, »Skoven«, og sin Strandpromenade. - Plantagen, der ejes af Kommunen og strækker sig inde fra Byen ud til »Østerstrand«, er en Blanding af Løvtræer og harpiksduftende Fyrre- og Grantræer. Den har et Kanalparti med blomsterbevoksede Øer og hvide Broer, hvor slanke Birke og Bøge spejler deres Kroner i det stille Vand, medens hvide Svaner, som i en H. C. Andersensk Eventyrhave, fornemt sejler rundt og kroer sig og lader haant om Plepset, Vildænderne og Blishønsene, der skræpper op mellem de gule Iris langs Bredderne. - Langs Østerstranden ligger den flere Kilometer lange Strandpromenade med Roklubbens Baadehus, den kommunale Badeanstalt, Teltlejrplads, Byens Stadion og en Musikpavillon. I Højsæsonen er Stranden paa hele den lange Strækning ofte et broget Fluepapir, tæt besat af badende og af Folk, der nyder Solbadet ovenpaa Dukkerten i Limfjordens friske Vand, der her paa Grund af Strømmen fra Vesterhavet har en Saltholdighed omtrent som dettes (ca. 3 pCt.). En Fordel er det, at her aldrig er stærkere Bølgeslag, end at selv Smaabørn kan bade og soppe farefrit. - Paa selve Promenaden rører der sig et muntert Folkeliv, og under normale Forhold ser man der Biler fra alle Dele af Landet. Set fra Østerstrand

*Skrænter paa Nordmors.
Foto: Türrck.*

virker Livø Bredning som et Hav, idet man ikke med det blotte Øje kan skimte Land i Horizonten, og Vandet er ofte saa blændende ultramarin blaat, at selv Folk, der har rejst meget og har set Alverdens Have, indrømmer, at de aldrig har set mere blaat Vand noget Sted. Hvis man er meget fantasifuld og romantisk anlagt, kan man derfor godt forestille sig, at Indsnævringen mellem Salling og Mors er Bugten ved Napoli, og at Fur med sit højeste Punkt »bette Jenses Høj« er Vesuv's karakteristiske Kegel! - Promenaden fortsætter nordpaa ud igennem Hundreder af ualmindelig velholdte Haver med Sommerhuse paa den nu høje Strandbred, og ikke langt fra den ligger Nykøbings Sommeretablisement, Strandpavillonen, hvor

der paa de store Onsdag- og Søndagfterer ikke er en Plads at opdrive. Stedet har nemlig som »Kilden« i Aalborg formaaet at virke tiltrækkende paa Publikum i Omegnen og Nabobyerne, som savner et mondænt og usnobbet Sted derhjemme, saa her gaar Dansen livligt, og Hundreder af slanke Silkeben tripper mellem Bordene til Tonerne af »Godaw, godaw« og andre populære Døgnmelodier.

Paa Strandpromenaden er der ogsaa paa lune Sommerafterer Liv og Trafik, for Ungdommen finder ikke denne mindst skøn, naar Maanen kaster sine Sølvstriber over Fjorden. - Syd for Byen paa Reftskammer er der en offentlig tilgængelig Park med Hundreder af store Rododendron og et Udsigtspunkt, hvorfra man ser mod Legind Bjerge og Sallingsund, og ved Stranden er der Adgang til Teltslagning og Badning fra aaben Strand.

Adskillige landskendte Virksomheder har Sæde i Nykøbing, f. Eks. N. A. Christensens Jærnstøberi, en By i Byen, der dækker et Areal paa ca. 6-7 Tdr. Land og beskæftiger 350-400 Arbejdere. Kakkellovne, Kaminer, Vaskekedler og mange andre Ting, altsammen kendt under Navnet »Morsø Støbegods«, spredes herfra ud over det ganske Land og endnu længere ud. Endvidere er der Th. Damborgs Tobaksfabrik, Morsø Textilfabrik og Morsø Frøkontor, der sender det berømte »Morsø Hvidkløverfrø« viden om i Verden. Her er et Skibsværft, hvor nogle af Danmarks største og fineste Fiskekuttere bygges, og Roser fra Nykøbing blomstrer og dufter rundt omkring i mange af Jyllands Haver. - Men navnkundigst blandt Byens Produkter er dog Østersen, selv om de for Byens Borgere nu om Stunder er bleven en sjælden Spise. I de gode gamle Dage blev der averteret i de lokale Blade med »Extra store fine Limfjordsøsters 2 Rigsdaler for 100 Stk.«!! Og for ikke saa forfærdelig mange Aar siden tog man, naar man blev østerssulten, blot paa en Rotur, velforsynet med saftige Citroner og fede Portere, og indfangede saa mange velvoksne Østers (sjælden under 30-40 pr. Mand), som man kunde spise, blot ved at stikke et Ben over Rælingen og gribe til med Tærne ... Ja det var Tider; men da fangedes der og saa flere Millioner end nu Hundredtusinder af Østers i Fjorden. Nu sendes de faa og dyre Skaldyr langt bort til Storrestauranter og Luksusdampere i Ind- og Udland. Men meget interessant er det at se, hvordan de, inden de forsendes, ligger i Pleje i Limfjordsøsterskompagniets imponerende Bassinanlæg paa Ørodde, hvor de overrisles med frisk, salt Limfjordsvand. - Selvfølgelig kan man dog endnu købe Østers i Nykøbing og bør gøre det i Sæsonen, for den, der kun har smagt Østers andre Steder, efter at de har været puttet i Tønder og har været under Transport i flere Dage, han har i Grunden aldrig rigtig spist Østers. Nej her serveres de friske, lige hentet op fra deres rette Element, medens de endnu duftende som en saltfrisk Brise fra Fjorden ligger i deres perlemorsfarvede Vugger.

Turister, der vil spise i Nykøbing, skal i det hele taget ikke forlange Koteletter eller Wienerschnitzler, dem kan man nemlig faa lige saa gode alle andre Steder, man gør meget klogere i at holde sig til Limfjordens Specialiteter. Rødspætter, Pighvar, Aal og Hummer er maaske nok for mange Mennesker saa temmelig det samme, hvor de spiser dem, men for en Gourmet er der himmelvid Forskel paa »ægte Limfjords« og f. Eks. det, som kommer fra Havet. Nogle røgede Aal er heller ingen daarlig »Souvenir« at tage med sig hjem fra Nykøbing. -

Nykøbing Havn, hvorfra Statsbanefærgen støt gaar sine mange daglige Ture til Glyngøre, er det naturlige Midtpunkt for Lystsejladsen paa Limfjorden, fordi Farvandene omkring Mors og Fur er langt de smukkeste og mest interessante; de burde »opdages« af Sejlsportsfolk fra alle Dele af Landet i endnu langt højere Grad, end Tilfældet er i Dag. Naar der holdes Byfester, er Havnen og hele Bugten omkranset af flammende Baal, Fakler og Tusinder af kulørte Lamper, medens Snese af illuminerede Lyst- og Fiskerbaade sejler frem og spejler sig i Vandet sammen med det straalende Festfyrværkeri, til Glæde for de Tilrejsende og for Byens Borgere.

St. Clemens Kirke, som er opført i Slutningen af forrige Aarhundrede i gotisk Stil med kobberdækket Taarn, dominerer Bybilledet, og Kirketorvet er Byens Centrum. I kort Afstand herfra ligger Folkebiblioteket, Posthuset, Banegaarden, Biografteatrene og »Strøget«. Paa dette (Algade og Vestergade) ligger de fleste af Byens større Forretninger, Hoteller, Pengeinstitutioner og offentlige Kontorer. - Paa Torvet foran Byens Raadhus staar en Statue af Kong Christian den IX. Selve Raadhuset er en hyggelig gammel Bygning, som er opført 1846. Her og i en Tilbygning findes de kommunale Kontorer, medens Politi- og Retsvæsen i 1924 flyttede ind i et nyt Ting- og Arresthus. En Ting, som fremmede ikke bør forsømme at se, er Morslands historiske Museum, som er indrettet i en restaureret Fløj af det gamle Dueholm Kloster, den eneste Middelalderbygning i Byen, som har overlevet de førømtalte mange Brande. Dette Museum fortæller paa en interessant Maade om Byens og Øens Historie gennem sine store velordnede Samlinger fra Sten- og Broncealderen, rekonstruerede Bondestuer og et Kirkerum, samt Samlinger af gamle Morsingbodragter, Redskaber o. m. a.

Og det ny Gymnasium, en Institution, som man i Nykøbing er stolt af, maa ikke glemmes. Det er nemlig fuldt moderne indrettet med store lyse Lokaler og kostbare Samlinger til Kemi- og Fysikundervisning. Paa Kirkegaarden er rejst en Mindesten for en af Byens Velgørere, Mads Christian Holm, der efter at have tjent en Formue i Amerika vendte tilbage til Danmark, hvor han stiftede Dampskibsselskabet »Norden« og grundlagde Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri. Holm skænkede bl. a. sin Fødeby den Skolebygning, som nu er Gymnasium, og

*Fra Fiskerihavnen i Nykøbing.
Foto: H. Pors.*

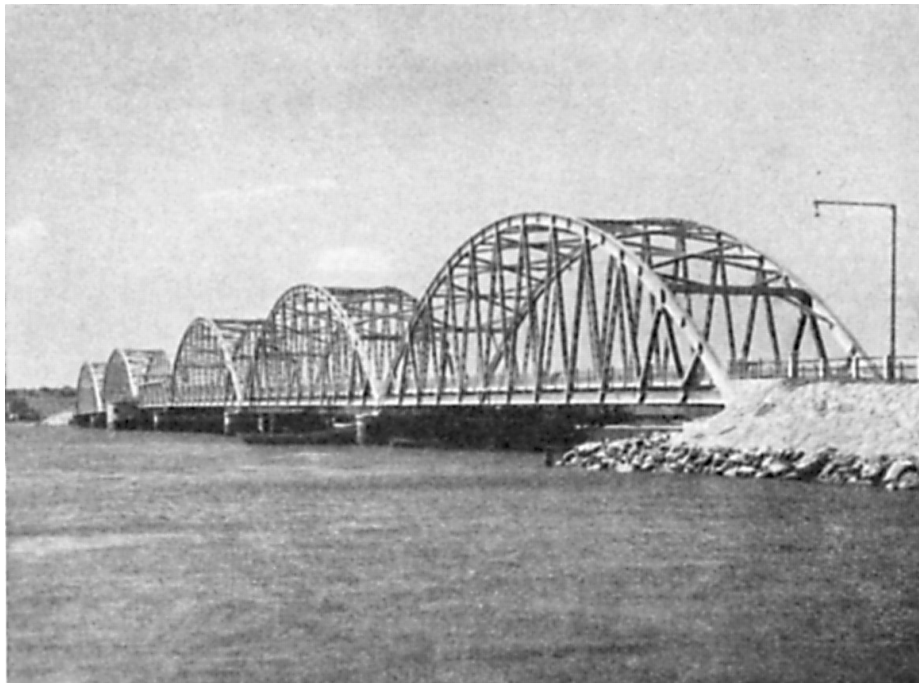
forskellige Legater. Noget lignende har flere andre af Byens Sønner, som drog ud i Verden og blev store Mænd, gjort; der findes vist næppe i hele Kongeriget en By, der i Forhold til sin Størrelse har faaet skænket saa mange Gaver, Stiftelser og Legater af den Art.

Byens og Øens Sønner var altid trofaste mod deres Hjemstavn. En af dem, Dr. Johan Wøller, Forfatteren til de berømte Bøger om Østens Eventyrlande: »Fra Limfjorden til Borobudor« og »Rejsen til Insulinde«, som dog har set saa mange af Verdens Herligheder, Javas Junglepragt, Provences og Italiens Olivenlunde og Sveriges Birke, ja selv de 5000-aarige ufattelig store Sequoia Kæmper i Kalifornien, giver Udtryk herfor ved bl. a. at skrive: »De var Dværge mod Bøgene i vor Barndoms Skov, vore Minders Lund, den Skov glemmer en Morsødreng aldrig, thi den voksede ikke blot grøn og dunkel et Sted mellem Lyngen og Fjorden; men den staar for evigt høj og stille i Barndoms Mindeland, og den vil suse og skygge over vor sidste Stund.« - Ja, Morsingboerne, baade de, der drog ud, og de, der blev hjemme, elsker deres Ø og By, men de vil meget gerne dele Glæden over deres skønne Hjemegn med andre og er derfor altid glade for at se fremmede.

Allerede i 1896 udsendte en Kreds af Nykøbingborgere, længe før man i ret mange andre Byer overhovedet tænkte paa sligt, en Brochure med en højtidelig Indbydelse til at gæste Badestedet Nykøbing M., hvilket paa overstrømmende Maade blev anbefalet af 30 prominente Mænd fra hele Landet og Hovedstaden.

Denne Indbydelse er mange Gange siden, omend under andre Former, blevet fornyet og efterkommet til Glæde for alle Parter, og i Nykøbing haaber man, at dette i stigende Grad fortsat maa vedblive at være Tilfældet.

*Vildsund-Broen,
der nu er Virkelighed.
Foto: H. Pors.*

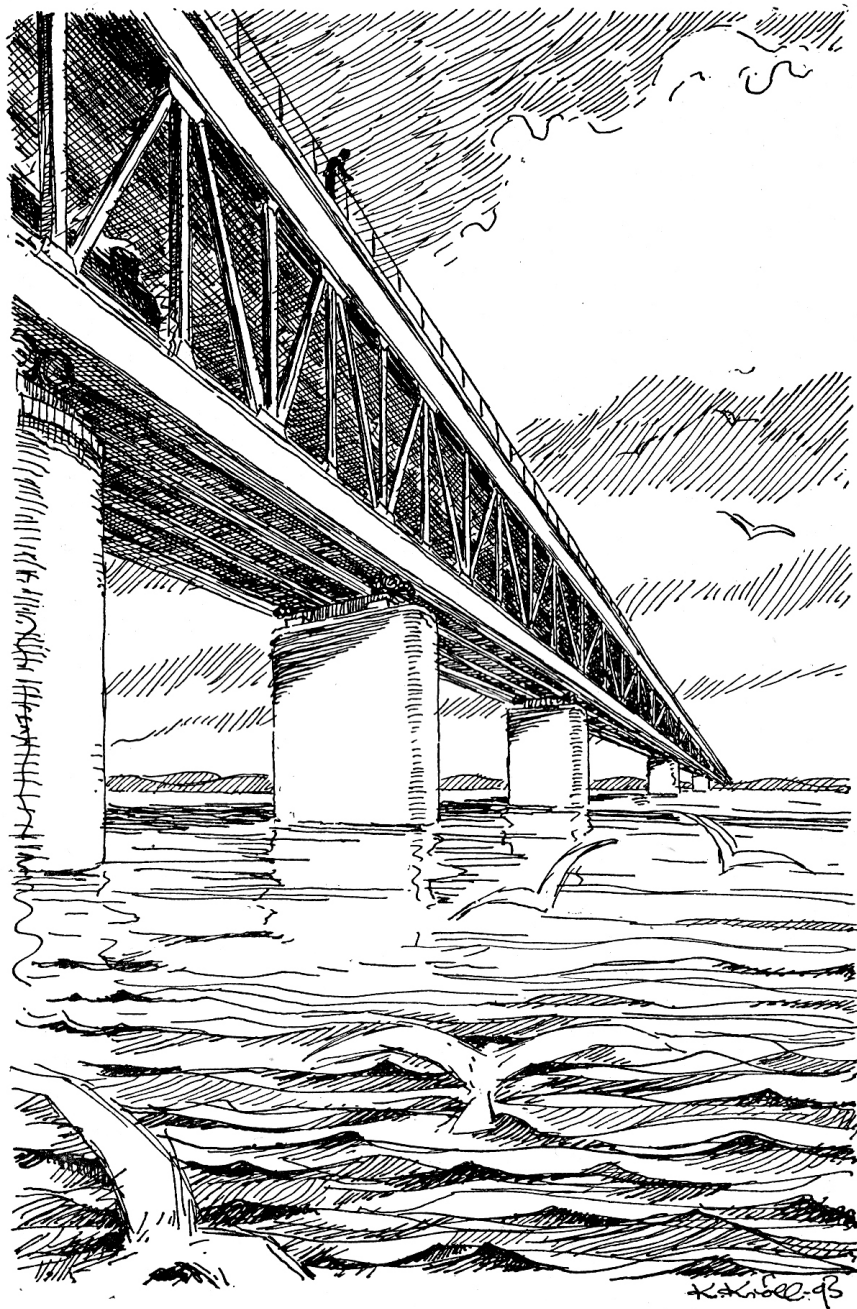
Broer, man venter på

Af OSCAR BANG

VED Aalborg, Aggersund, Vildsund og Oddesund spænder fem store Broer deres Buer over Limfjorden, og hvis Krigen ikke var kommet, vilde Bro Nummer seks »Sallingsundbroen« ogsaa været der eller i hvert Tilfælde have været sin Fuldendelse nær. -

En Bro over Sallingsund har i mange Aar været Morsingboernes store Ønske-drøm, for denne Broforbindelse vilde for dem være som en aaben Fordør ud til den store, vide Verden. Det var derfor næsten med Sorg, at de i Sommeren 1939 maatte se Bagdøren, Vildsundbroen, blive aabnet først, selv om en langt over Forventning stor Turiststrøm, i de faa Maaneder indtil Krigen brød ud, fandt denne Vej til deres Ø. -

Man behøver dog kun at kaste et Blik paa et Landkort for at se, at en Broforbindelse Salling-Mors ikke blot er et lokalt Anliggende, men at en saadan tillige

*Skitse efter
Professor Engelundes Udkast
til Sallingsund-Broen.*

*Junged Bakker nær Hvalpsund.
Foto: Otto Friis*

vil komme til at betyde meget for hele Trafikken i Nordvestjylland og skabe en ny, kortere og mere bekvem Hovedfærdselsaare for al Trafik sydfra til Thy, Thisted og til den store Fremtidshavn ved Hanstholm, hvor der sikkert, naar Havnen engang bliver færdigbygget, vil vokse en ikke ubetydelig By op, som Tilfældet har været ved Thyborøn og Hirtshals. -

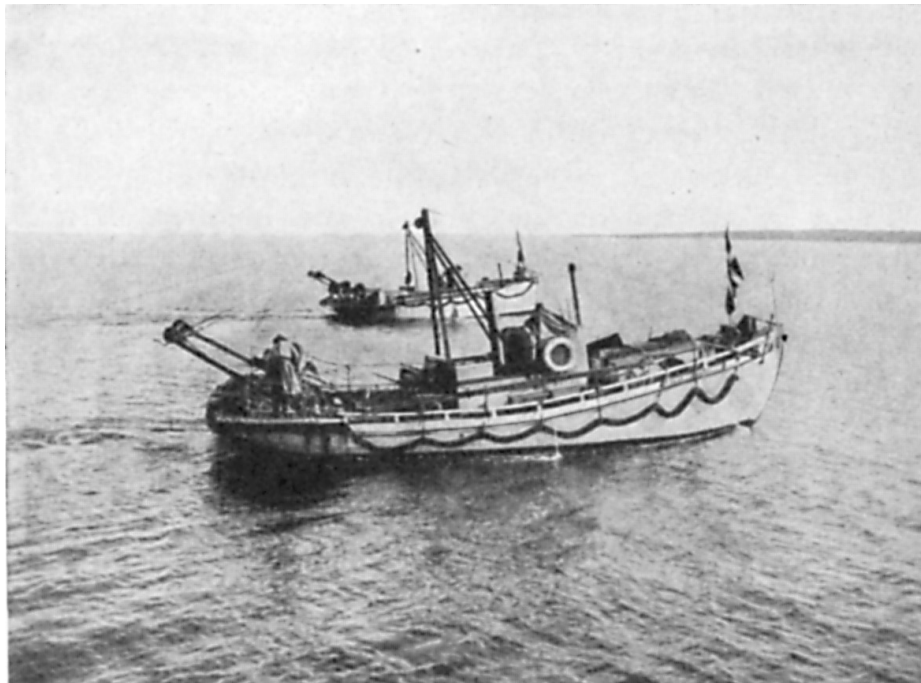
Og en Rundtur her i »Broernes Land« over Oddesund-, Vildsund- og Salling-sundbroen vilde kunne blive en af Landets fornemste Turistruter med Herligheder og Seværdigheder i een uafbrudt Perlerad, for blot at nævne Hjerl Hede med Landsbymuseet, Flyndersø og Spøttrup i Salling, Vestervig Kirke, Badestederne ved Vesterhavet, Hanstolmhavnen i Thy, Hanklit, Salgjerhøj, Feggeklit og Legind Bjærge paa Mors. -

Efter et Projekt af Danmarks store Brobygningseksperter, Professor Anker Englund vil Sallingsundbroen blive noget helt nyt og enestaaende herhjemme paa Brobygningens Omraade, idet den bygges i to Etager, den nederste for Jernbane og den øverste for Landevejstrafikken. Bredden bliver 7,5 m, og paa øverste Etage kommer desuden, anbragt som Udhæng, et 3,5 m bredt Fortov for Fodgængere og Cyklister. - Dette Kæmpeværk i Staal og Beton bliver langt den største Limfjords-

bro, og den overgaas i Længde her i Landet kun af Storstrømsbroen! Der bliver 1200 m ren Bro og 400 m Dæmning, medens Lillebæltsbroen til Sammenligning kun er 1175 m og Oddebroen 500 m lang. -

Før Krigen var den ny Bro budgetteret til c. 15 Millioner Kroner mod Oddebroens 6,5 Mill. og Vidsundbroens kun 3,5 Mill. Hvad dens Opførelse vil koste, naar Krigen er slut, og Staal og Cement igen kan skaffes til saa stort et Arbejde, ved ingen, men gid at den, naar denne onde Tid er forbi, saa snart som muligt maa komme til at spænde sine dristige Konstruktioner over Sallingsunds stride blaa Strøm og staa der som et vældigt Monument for Fred og Fremskridt. -

Noget længere ud i Fremtiden ligger derimod nok Realisationen af de Ønsker, som ogsaa næres om en Bro over Hvalpsund fra Salling til Himmerland med eventuel Bane forlængelse til Roslev, samt om en mindre Vejbro over Virksund. Begge disse Forbindelser vil, hvis de kommer, betyde kortere og lettere Adgang fra Aalborg og hele Himmerland til Skive, Salling, Mors og Thy. -

*Skrabebaade paa Østersfiskeri
i Limfjorden.*

Foto: Chr. Bang.

Østersfiskeriet i Limfjorden

Af RAGNAR SPÄRCK

BLANDT Limfjordens Herligheder kommer Østersen i første Række. Det Limfjord-søstersfiskeri, som nu i en lang Aarrække har haft sit Hovedsæde paa Mors, er imidlertid et forholdsvis nyt Fænomen, der endnu har knapt 100 Aar paa Bagen. Men langt forud for Nutidens Østersfiskeri med Dykkere og Skrabere, har Limfjorden kendt Østersfiskere, nemlig de Stenaldermennesker, som opdyngede de store Køkkenmøddinger, vi finder adskillige Steder ved Limfjordens Bredder. Limfjorden, som vi nu kender den, med sine Bredninger og Sunde, Øer og Næs, er først opstaaet efter Stenalderen, paa en Tid da Agerdyrkningen var blevet herskende i vort Land; før den Tid var Ty, Tyholm, Hanherrederne osv. opløst i Øer, saaledes at hele det nuværende Limfjordsomraade var et Arkipelag, mellem hvis Øer Skageraks salte og dengang ogsaa varmere Vand strømmede. I Sundene mellem disse Øer, i Vige og Bugter, fandtes de talrige Østers, hvis Skaller nu udgør en saa stor Del

af Køkkenmøddingerne. Der er al god Grund til at antage, at der den Gang - i Modsætning til i Nutidens Limfjord - har været kraftigt Tidevand, hvorved det har været muligt for Stenalderfolket ved Lavvande at vade ud og samle Østersen op med Hænderne, saaledes som det sker den Dag i Dag paa den franske Vestkyst. Efterhaanden som Havet trak sig tilbage, blev de forskellige Øer forbundne med hverandre, Ty smeltede sammen med Tyholm og Hanherrederne, disse igen med Vendsyssel, og der fremkom den Limfjord, vi kender i Dag. Endnu i et Par Aartusinder var Limfjorden aaben mod Vest, Nordsøens salte Vand havde fri Adgang, og efter al Sandsynlighed har den gamle Østersbestand fra Stenalderhavets Tid holdt sig. Endnu saa sent som hen mod 1100 samledes Ledingsflaaderne i den vestlige Limfjord for at gaa paa Togt mod England. Omtrent paa dette Tidspunkt lukkedes imidlertid Forbindelsen vesterud, og Limfjorden gled ind i sin mere end 700-aarige Brakvands periode. Bortset fra ganske enkelte Stormfloder har Limfjorden i al den Tid været afspærret fra Havet, og de store vestlige Bredninger været Brakvandssøer med Saltholdigheder, der har ligget helt nede paa Værdier omkring 3-4 Promille, altsaa af omtrent samme Størrelse som i den Botniske Bugt. I disse 700 Aar er det givet, at Limfjords Østersen har været forsvundet fra Limfjorden, og først da Havet i Februar 1825 brød igennem Tangen ved Ager, og Nordsøens salte Vand atter trængte ind i den vestlige Limfjord, skabtes der Muligheder for Østersens Trivsel.

Hvorledes Østersen paany er kommet ind i Limfjorden kan ikke siges med Sikkerhed. Man ved med Bestemthed, at den initiativrige Amtmand Faye i Tisted i Slutningen af 1830'erne udsatte Østers i Nissum Bredning i Nærheden af Hellesø. Det kan imidlertid ikke udelukkes, at Nutidens Østersbestand i Limfjorden er kommet ind paa naturlig Maade fra Havet. Ude i Nordsøen findes nemlig en spredt Bestand af Østers, og da denne som bekendt i Larvestadiet svømmer frit rundt i Vandet i et Par Ugers Tid, kan det tænkes, at der er kommet Østerslarver ind i Limfjorden gennem Agerkanalen. Saa meget er i hvert Fald sikkert, at der i ca. 1850 af en Stenfisker blev fundet en Del Østers ved Lemvig, og i Løbet af de følgende 15-20 Aar viste det sig, at Østers var ret hyppige i hele den vestlige Limfjord, helt ind til Livø Bredning. Den Pludselighed, hvormed Østersen viste sig ligesom paa een Gang over ret store Dele af Limfjorden, taler dog afgjort for Sandsynligheden af, at det er Amtmand Fayes udplantede Østers, som er Ophavet til vore Dages Østerfiskeri i Limfjorden.

Østersfiskeriet i Danmark er som bekendt et Regale, idet Retten til at fiske Østers tilkommer Kongen, d. v. s. nu Staten. Dette ejendommelige Forhold gaar helt tilbage til d. 16. Aarh., idet Kong Frederik d. 2. i 1587 udstedte et aabent Brev saalydende: »Vi, Frederik Konge til Danmark og Norge etc. gøre alle vitterligt, at,

eftersom vi komme ud i Forfaring, at ud mod Vestersøen, udi Riberhus Len skulle findes og være fangelige et Slags Fisk, kaldet Osterling, og efterdi vi selv have Lyst og Behag til samme Slags Fisk, og have derfor befalet os elskelige Albert Friis, vor Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Riberhus paa vore Vegne samme Slags Fisk at skulle lade fange og os tilskikke, og paa det derpaa ikke med Tiden skulde blive Mangel, da forbyde alle, ihvo de helst ere eller være kunne og hver besonderligen, nogen Osterlinge der sammesteds at fange eller fange lade, uden aleneste den, som derpaa fanger paa vore Vegne Befaling af vor Lensmand paa forn. Riberhus. Saasnart Nogen fordrister sig til herimod at gøre, og det samme skjælligen overbevises kan, den da ikke vil stande derfor til Rette, og straffes som vedbør. Herefter hver vil vide at rette, og for Skade at tage Vare. Actum Skanderborg 4. Februar 1587.« I Henhold til dette blev Østersfiskeriet i Limfjorden i 1851 forbudt for Almenheden, og siden da har det bortset fra en kortere Periode, hvor det var helt standset, været bortforpagtet.

Ser vi paa Østersfiskeriets Udbytte i Limfjorden, da har dette været meget svingende igennem Tiderne. I det første Aar 1852-53 var Udbyttet ca. 30.000 Østers, i 1861-62 var det steget til 150.000, og nu steg det voldsomt idet følgende Tiaar, indtil det kulminerede i Aarene 1872-74 med ca. 71 Million Stkr. aarlig, det største Udbytte, Østersfiskeriet nogensinde har givet i Limfjorden. Det gik nu atter nedad i Løbet af 70'erne og 80'erne, og i 1885 var Udbyttet nede paa ca. 950.000; denne voldsomme Tilbagegang medførte en 4-aarig Fredning, hvorpaa Fiskeriet atter kom i Gang i 1890, og der fiskedes nu med et aarligt Udbytte af omkring 1 Million til 1910. Der indførtes saa nye Metoder, hvorpaa Fangstudbyttet steg til omkring 3 Millioner - det kulminerede i 1915-16 med et Udbytte paa omkring 51 Million - hvorpaa Tilbagegangen satte ind, saaledes at Udbyttet i 1924-25 var nede paa ca. 1 Million. For anden Gang standsedes nu Fiskeriet paa de naturlige Banker i Limfjorden, for først atter at genoptages i 1937. I de 12 Aar fra 1925-1937 blev der udelukkende drevet saakaldt rationel Østersavl i Limfjorden, idet man helt saa bort fra den naturlige Bestand og udelukkende baserede Fiskeriet paa udlagt Yngel, der indkøbtes i Holland, senere ogsaa i Frankrig og Norge. Under denne Driftsform steg Fiskeriets Udbytte i adskillige Aar atter meget væsentligt og naaede op til 3-4 Millioner Stkr. aarlig. Paa Grund af Vanskelighederne ved Fremskaffelse af udenlandsk Yngel og af andre Aarsager sank det atter i Begyndelsen af 30'erne, og i 1937 gik man over til en Kombination af rationel Østersavl og Fiskeri paa de naturlige Banker. De paa Grund af Krigen og de tre ualmindelig kolde Vintre 1939-42 indtrufne Vanskeligheder har dog medført, at Udbyttet i de senere Aar har ligget meget lavt, som Regel kun nogle faa Hundrede Tusinde aarlig.

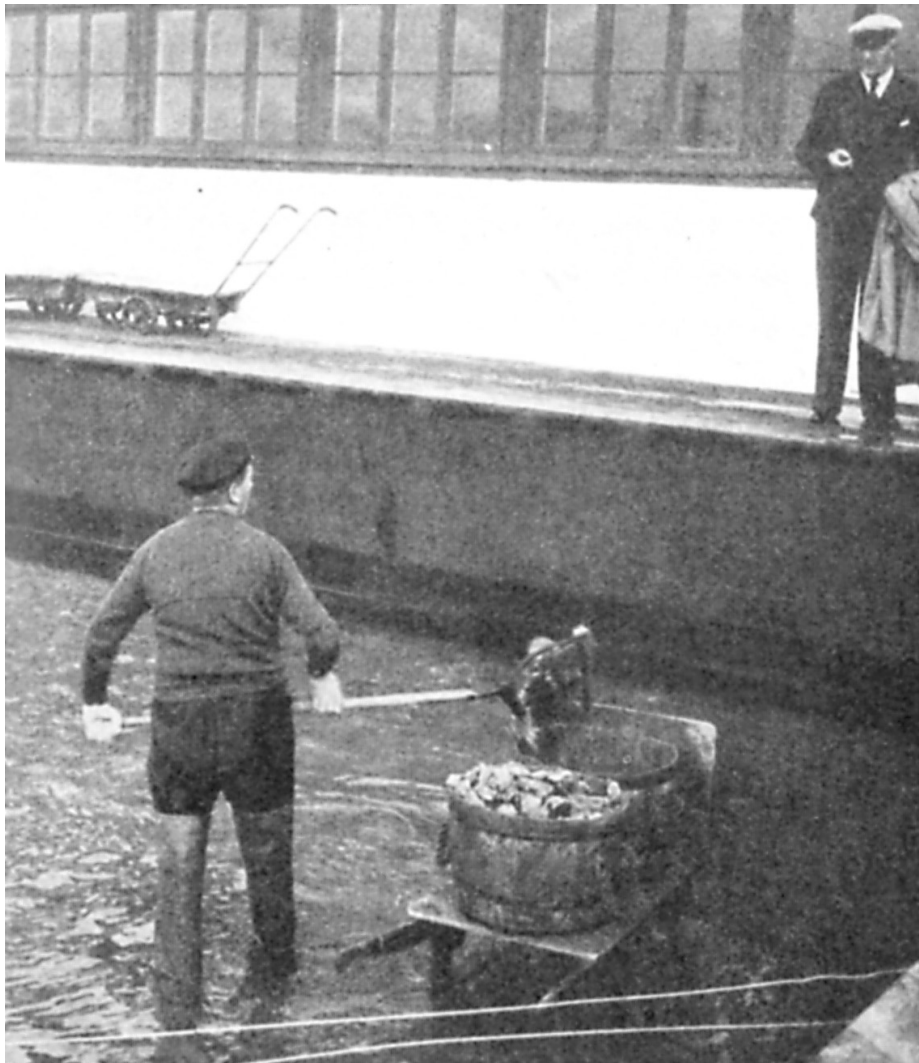
*Østersbassinerne
ved Nykøbing Mors.
Foto: Jonals Co.*

Det Økonomiske Udbytte af Fiskeriet har naturligvis i Overensstemmelse med Vekslingerne i Mængdeudbyttet svinget meget fra Aar til Aar, og Afgiften til Staten har i Overensstemmelse hermed vekslet fra nogle faa Tusind til flere Hundrede Tusinde Kroner aarlig. For Tiden er den 50.000 Kr. Alt i alt maa man dog sige, at Limfjordsøstersfiskeriet igennem de snart 100 Aar, det har været drevet, har ydet et ikke helt ubetydeligt Udbytte til Staten.

Naar Østersfiskeriet i Limfjorden har givet saa svingende Udbytte, hvilket yderligere har medvirket til den temmelig høje Pris paa Limfjordsøsters, maa vi søge Aarsagen deri, at Naturforholdene i Limfjorden er ret ugunstige for Østersens Forplantning. Som man maaske vil finde det naturligt netop for Østersen, maa den siges at være et temmelig vanskeligt Væsen, som stiller baade store og talrige Krav til Omgivelserne. Med Hensyn til dens Forplantningsforhold er der det ejendommelige, at den er tvekønnet paa en saadan Maade, at det enkelte Østersindivid snart er Han, snart er Hun. Som ganske ung begynder den sin Tilværelse som Han, og under kølige Forhold, saaledes som vi har det i Limfjorden, for bliver den i det hanlige Stadium i 2-3-4 Aar, hvorpaa den skifter over og bliver Hun. Naar den har fungeret saadan et helt, eller hvis det er meget varmt et halvt Aars Tid, bliver den atter Han, og saa varer det igen 2-3 Aar, inden den for anden Gang bliver Hun og saa fremdeles. I Almindelighed tør man dog ikke regne med, at en Østers bliver Hun mere end tre-fire Gange i sit Liv under de Forhold, som i Almindelighed hersker i Limfjorden. Under sydligere Bredder, hvor Sommertemperaturen i Vandet kan komme op til 20-22 Gr., vil Østersen som Regel blive Hun een Gang aarlig, ja undertiden endda to Gange i samme Sommer. Østersens Gennemsnitslevetid kan vel i Almindelighed i Limfjorden sættes til ca. 10 Aar, selv om enkelte Østers kan blive væsentlig ældre, 25-30 Aar eller mere. Man ser altsaa, at den høje Sommertemperatur virker fremmede paa Østersens Forplantning alene derved, at den under saadanne Forhold langt oftere bliver Hun. Naar Østers lever ved meget lave Temperaturer, som Tilfældet f. Eks. er i Kattegat, hvor man kan finde Østers saa langt mod Syd som ved Anholt, og hvor Sommertemperaturen ikke kommer højere end ca. 14 Gr. ved Bunden, maa man formode, at den enkelte Østers yderst sjældent, maaske kun een Gang, ja maaske aldrig, opnaar at komme i det hunlige Stadium. Man vil altsaa forstaa, at Temperaturens regulerende Indflydelse paa Østersens ejendommelige Kønsskifte er en af Aarsagerne til, at den forplanter sig saa forholdsvis daarligt ved de i Almindelighed lave Sommertemperaturer i Limfjorden. Men dette er ikke det eneste Punkt i Østersens Forplantningsforhold, paa hvilket vor ofte lave Sommertemperatur gør sin ugunstige Virkning gældende. Den virker ogsaa i høj Grad hæmmende paa Østerslarvernes Væksthastighed. Naar Østersen har gydt sine Æg, bliver disse liggende imellem Moderdyrets Gæller, hvor de viser sig som en hvidgullig, flødeagtig Masse (man taler saa om »hvid Yngel«.) Efter ganske kort Tids Forløb udvikler Æggene sig til smaa Østerslarver af ca. 1/5 mm's Størrelse; disse Larver er forsynet med et Par klare, gennemsigtige Skaller og et stort »Svømme sejl« samt med en meget karakteristisk S-formet, sort Tarm, der skinner igennem de klare Skaller, og som bevirker, at hele Massen af Larver, der

stadig ligger imellem Moderøstersens Gæller, virker som en blaasort Masse, der rent overfladisk ligner Mudder (man siger nu, at Østersen har »blaa Yngel«). Det er ikke smaa Mængder Yngel, en saadan Østers kan præstere, selv en lille Østers kan gyde et Par Hundrede Tusinde Æg, og en velvoksen Limfjordsøsters ikke mindre end omkring en Million. Naar den blaa Yngel har ligget imellem Moderens Gæller i 2-8 Dage, alt efter Temperaturen Højde, svømmer de smaa Larver ud, og nu begynder der et farefuldt og kritisk Tidsrum i Østersens Liv. I den Tid, Østerslarverne svømmer frit rundt i Vandet, er de nemlig udsat for allehaande Farer, de risikerer at blive ædt, blive ført med Strøm og Vind ud over dybt Vand, hvor de ikke senere vil kunne fæste sig o. s. v” og det er en Selvfølge, at jo længere det fritsvømmende Stadium varer, jo større Chance er der for, at Larverne gaar til Grunde. Det er en meget stor Tabsprocent, man maa regne med; selv under ret gunstige Forhold vil næppe mere end een pr. 100.000 slippe levende igennem det frit svømmende Stadium, som oftest færre. Kun hvis Temperaturen kommer meget højt op (26-30 Gr.), hvilket dog aldrig indtræffer hos os, kan Østerslarverne gennemløbe den fritsvømmende Periode saa hurtigt, at Tabet kan blive væsentligt mindre. Man forstaar nu fuldstændigt, hvorfor det staar sløjt til med Østersens Formering en normal dansk Sommer, hvor Vandtemperaturen som Regel ikke kommer meget over 16-17 Gr. i Gennemsnit i den varmeste Maaned. Dette bevirker, at kun faa Østers kommer i Hunstadiet, og at kun ganske faa af de udklækkede Larver naar at gennemføre det fritsvømmende Larvestadium. I den frit svømmende Periode vokser den lille Østerslarve fra ca. 1/5 til ca. 1/3 mm. Naar den har naaet denne Størrelse, prøver den paa at sætte sig fast, f. Eks. paa en Sten en Pæl, en Muslingeskal o. s. v. Hvis den paa dette Tidspunkt ikke kan finde et eller andet, den kan sætte sig paa, vil den gaa til Grunde. Naar den kommer ned paa det faste Underlag, kryber den en kort Tid omkring, begynder saa at udskille Kalk og kitter sig paa denne Maade fast til Underlaget, og her bliver den saa Resten af sit Liv, hvis den da ikke ved Knust bliver fjernet. Naar saa mange Østers tilsyneladende ligger frit paa Havbunden, skyldes det enten, at de oprindelig har siddet paa et ganske lille Objekt, f. Eks. et Sandskorn, som nu ganske forsvinder ved Siden af den store Østers, eller ogsaa er den Snegle- eller Muslingeskal, Østersen oprindelig har siddet paa, gaaet i Stykker, hvor ved Dyret tilsyneladende ligger frit. Men selv mangler Østersen ethvert Bevægeredskab og er derfor nødt til at blive paa det Sted, hvor den som lille har sat sig fast, eller hvor den senere udlægges. Dette er et Forhold, der er af stor Betydning for Østersfiskeriet.

Mange vil nu sikkert spørge, hvorfor man da i Alverden driver Østersfiskeri i Limfjorden, naar Naturforholdene er saa ugunstige for Østersens Formering. Sva-

*Østersen tages op af Bassinet.
Fotyo: Jonals Co.*

ret herpaa er, at der for Østersen til en vis Grad gælder det paradoksale, at jo ringere den forplanter sig, desto bedre smager den. Man kan i Virkeligheden ikke forene en stor Produktion af egen Avl og samtidig levere særlig fremragende Spiseøsters. Naar en Østers er »fed«, skyldes det nemlig, at den er fuld af Æg; som nævnt præsterer den en uhyre Mængde Æg, og disse udgør derfor en ikke ringe Del af Dyrrets

Vægt. Naar Østersen har gydt sine Æg, bliver den graalig og mager og mister ganske den sødlige og aromatiske Smag, som henrykker de passionerede Østersspisere. Under kølige Forhold er Østersen Hun eller paa Vej dertil i et Par Aar, hvilket atter vil sige, at en forholdsvis stor Procent er mere eller mindre Hunner og altsaa fede. Hvis de derimod yngler et Par Gange i Løbet af Sommeren, bliver de fleste »magre«. Og her har vi Forklaringen paa den Yndest, Limfjordsøstersen nyder, og den høje Pris, den som Regel har kunnet opnaa sammenlignet med andre Sorter af Østers. Men disse Fordele maa man betale med de store Vanskeligheder, hvormed det er forbundet at opretholde en stor naturlig Bestand og dermed et konstant Fiskeri, hvis dette alene skal baseres paa den naturlige Opvækst.

Østersens Forekomst i Limfjorden er i det væsentlige indskrænket til de Dele af Fjorden, der ligger Vest for Løgstør Grunde og Nord for Hvalpsund. I den Del af Limfjorden, som ligger Øst for Løgstør, forekommer kun ganske faa spredte Østers, der er fundet saa langt østpaa som ved Troldholmene i Nærheden af Nibe. Paa lignende Maade er der Syd for Hvalpsund kun taget enkelte Østers i den nordlige Del af Skive Fjord og ved Mundingen af Lovns Bredning. Det, som begrænser Østersen i Limfjorden, er en Faktor, som ved Siden af Temperaturen er af afgørende Betydning, nemlig Saltholdigheden. Østersen er ikke alene som Følge af sine Forplantningsforhold bundet til Omraader med ret høj Sommertemperatur, men tillige til Farvande med forholdsvis høj Saltholdighed. Forsøg har vist, at Østersens Æg ikke kommer til Udvikling i Vand med lavere Saltholdighed end lidt under 21 pCt., nærmere bestemt 2,4 pCt. Vi har i Østersens Forhold til Saltholdigheden Forklaringen paa, hvorfor den i Nutiden ikke kan forekomme i Isefjorden og den vestlige Østersø, hvor den jo var talrig i Stenalderhavets Dage; i Nutiden ligger Saltholdigheden her omkring 2 pCt. og er altsaa for lav, og kommer vi ud paa dybere Vand i vore Farvande, f. Eks. i Kattegat eller Øresund, hvor Saltholdigheden i og for sig er høj nok, bliver Temperaturen for lav; det er altsaa Kombinationen af en tilstrækkelig høj Sommertemperatur og en tilstrækkelig høj Saltholdighed, som betinger Østersens Trivsel, en Kombination, som vi netop finder i Limfjordens vestlige Bredninger. Og dette skyldes dels den vestlige Limfjords Forbindelse med det salte og forholdsvis varme Nordsøvand, dels Limfjordsbredningernes ringe Vanddybde, som muliggør Vandmassens ret hurtige Opvarmning om Sommeren.

Endnu en tredie Faktor er af stor Betydning for Østersens Trivsel, nemlig en forholdsvis rigelig Næringstilførsel. Ogsaa i saa Henseende indtager den vestlige Limfjord en Særstilling blandt vore Farvande som et af de produktionsrigeste Omraader, hvilket atter er betinget af den ringe Vanddybde og Fjordens umaadelig lange Kystlinie, opdelt i Halvøer, Vige og Bugter, der foraarsager en rigelig Tilførsel fra

Land af de Næringssalte, som er nødvendige for Produktionen i Havet. Thi det er i Havet som paa Landjorden, at al Produktion i sidste Instans afhænger af de grønne Planter, og disse kræver til deres Trivsel Tilførsel af Fosfor og Nitrat. Limfjorden er et selvstændigt Produktionsomraade, uafhængigt af Havet i Vest og i Øst, og maaler man Produktionen, da viser den sig at være blandt de betydeligste i vore Farvande. Østersen lever af mikroskopiske Smaaplanter, der føres med Vandet ind mellem Dyrenes Skaller. Da Østersen som nævnt er ude af Stand til at flytte sig, er den alsaar udelukkende henvist til den Næring, som er til Stede i det omgivende Vand; bliver Næringen for ringe eller forsvinder, kan den ikke som de fleste andre Dyr flytte sig og søge bedre Jagtmarker. Det er derfor klart, at Østersfiskeri eller -avl i høj Grad er betinget af, at det paagældende Farvand har en nogenlunde god Næringsproduktion. Limfjordens vestlige Bredninger minder da ogsaa - til Trods for at Tidevand her er ubetydeligt - meget om de store udenlandske Produktionsomraader.

Østersen forekommer i Limfjorden hovedsagelig paa Dybder mellem 3 og 6 Meter, men kan forøvrigt findes baade paa lavere og dybere Vand. Den forekommer paa saakaldte Østersbanker, et Ord der utvivlsomt for de fleste fremkalder Forestillingen om Steder, hvor Østersen ligger tæt, ja næsten som en Dyrke paa Havbunden; naar vi ser paa Limfjordens Østersbanker kan intet være mere forkert. Der er nemlig for det første slet ikke Tale om Banker, Østersen findes paa jævne, skraanende, grusede og stenede Lerflader, og Tætheden har paa naturlige »Banker« kun yderst sjældent været større end 1 Østers pr. m². Ordet Østersbanke stammer fra Østersfiskeriet i det slesvigske Vadehav, hvor Østersen virkelig forekommer paa Grunde og Banker; naar man derimod i Limfjorden taler om en Østersbanke, menes der blot et Parti af Havbunden, paa hvilket der findes Østers.

Ved de store Østersproduktionssteder i Frankrig gaar man som nævnt ud ved Ebbetid og samler Østers ind med Hænderne; dette lader sig af flere Grunde ikke gøre i Limfjorden, hvor for det første Østersen findes paa ret dybt Vand, og hvor endvidere Vandet er saa uklart, at man kun sjældent kan se dybere ned end til ca. 1 m's Dybde. Der maa følgelig anvendes særlige Redskaber til Fiskeriet, og dette maa foregaa fra Baad. Fra det slesvigske Fiskeri kendte man Skrabben, en groftmasket Pose fæstet til en Jernramme med en tandbærende Underkant. Dette Redskab blev i Limfjordsøstersfiskeriets første Kulminationsperiode det almindelig anvendte. Da Fiskeriet i Begyndelsen af 80'erne begyndte at aftage voldsomt, forstod man ikke, at Aarsagen maatte søges i de for Østersens Forplantning og dermed for Bestandens Fornyelse ugunstige Forhold, men troede, at Aarsagen var at søge i Skrabningens skadelige Indflydelse. Da man i 1890 igen begyndte Fiskeriet efter Østers

i Limfjorden, gik man derfor bort fra Skrabningen og gik over til at fiske med Dykker, en Metode som ansaas for mere skaansom overfor Bestanden. I Begyndelsen af indeværende Aarhundrede begyndte man dog at anvende Skrabning igen i enkelte Dele af Limfjorden; men lige til 1910 var Dykning den vigtigste Metode i Limfjordsøstersfiskeriet. Paa ganske lavt Vand blev der dog taget en Del Østers ved Briling, d. v. s. Østersen tages ved Hjælp af en Brile, en Ketsjer med Jernring; Brileren anvender enten en Jolle eller vader i det lave Vand. I Henseende til Kvantitet har Brilingen dog aldrig spillet nogen større Rolle i Limfjordens Østersfiskeri.

Da Forpagtningen i 1910 skulde fornyes, blev der fra nye Mænds Side budt en væsentlig højere Afgift end tidligere, hvorved Forpagtningen kom paa nye Hænder. Dette medførte for det første, at Udbyttet blev sat i Vejret fra ca. 1 Million til godt 3 Millioner Østers aarlig, idet dog samtidig Mindstemaalet blev nedsat; ved denne Lejlighed nedsattes Østersprisen til det laveste, den nogensinde har været herhjemme, nemlig 14 Øre pr. Stk. Jævnside med dette gennemførtes en Række Reformers og Forbedringer, saavel i fiskeriteknisk Henseende som i Henseende til Østersens Behandling efter Fangsten. Man kan i det store og hele sige, at den Fangstteknik og den Behandling af de ilandbragte Østers, som den daværende Forpagter Chr. D. Lunn indførte, har vist sig at være saa god, at den i det væsentlige uændret har været anvendt siden da. Man gik nu atter tilbage til Skrabemetoden, som er langt billigere end Dykkermetoden.

Men i Stedet for de gamle Sejlskrabebaade indførtes nu særlige motordrevne Skrabebaade, der paa een Gang anvender 7 Skrabere fæstet til en Bom, der hejses ud over en Platform paa Agterenden; Spillet, ved Hjælp af hvilket Skraberne hives ind, staar i Styrehuset, saaledes at Skraberne saavel som Baadens øvrige Manøvrering uden Vanskelighed kan dirigeres af een Mand. I de første Aar efter 1910 kunde en saadan Skrabebaad - der var den Gang 10 i Drift - tage ca. 3000 Østers af Salgsstørrelse pr. Dag paa de naturlige Banker. Saa snart Indholdet af Skraberne er tømt ud paa Platformen over Agterdækket, sættes disse ud igen til næste Skrab - hvert Skrab varer som Regel ca. 1 Time - og Besætningen gaar i Gang med at sortere Fangsten. Alle Østers frasorteres, baade Salgsøsters og mindre Østers, der fra gammel Tid gaar under den noget misvisende Betegnelse »Yngel«, skønt det jo i Virkeligheden drejer sig om forplantningsdygtige Væsener. Alle de frasorterede Østers, baade Salgsøstersen og »Yngelen«, pakkes i Kasser og bringes af Opsejleren til Nykøbing Mors. Her er der af Østerskompagniet i Aarene umiddelbart efter 1910 blevet indrettet et større Anlæg, der navnlig omfatter et stort Antal Cementbassiner af et samlet Areal paa ca. 1 Tønde Land. Disse Bassiner er beliggende helt ude paa den yderste Spids af Ørodde, den Halvø, der begrænser Nykøbing

Limfjordsøsters.

Bugten mod Nordøst. Bassinerne kan gennemstrømmes af Fjordvandet, der herude skulde være uden Risiko for Infektioner fra Nykøbings Spildevand. Foruden de store Bassinanlæg, der i 1938 for en Dels Vedkommende blev overdækkede og forsynede med Opvarmningsindretning, saaledes at de kan holdes frostfri, findes der paa Ørodden en Række til Virksomheden knyttede Bygninger (Værksteder, Sortererum, Pakkerum o. s. v.). Naar Baaden kommer til Broen med Østerskasserne, bliver disse straks sat i Bassin, hvorved Grus, Sand o. l. bliver skyllet af. Næste Dag tages Kasserne op af Bassine, og Østersen bringes til Sortererummet; her bliver hver enkelt Østers rensat i Haanden, og hvad der sidder paa den af Sønemoner, Søpunge, Rurer o. s. v. fjernes; de sorteres efter Størrelse og lægges nu atter ud i Bassinerne, denne Gang i et tyndt Lag frit paa Bassinets Bund; de faar nu Lov til at ligge et Stykke Tid, inden de forsendes til Forbrugerne. Herigennem renses de yderligere, Tarmindhold, og hvad der maatte være imellem Skallerne af Dynd og Mudder, fjernes af det gennemstrømmende Vand. Foruden denne Rensning i Bassinerne har man den Fordel af Bassinanlægget, at man der kan oparbejde et Lager i Efteraarets Løb, medens Dagene endnu er nogenlunde lange, og inden Frosten kommer, saaledes at man senere hen paa Vinteren kan levere uhindret, selv om Vejrforholdene skulde blive ugunstige for Fiskeriet. I alt kan der oplagres henimod 1 Million Østers i Bassinerne paa Ørodden. Efter et passende Ophold, der nødvendig maa være mindre end ca. 8 Dage i Lagerbassinerne, er Østersen klar til Levering til Forbrugerne. De forsendes som bekendt fra Limfjorden i smaa Trætønder, Fustager, hvor de pakkes - altid med den hvælvede Side nedad og stærkt sammenpresede, saaledes at Skallerne ikke kan aabne sig, og Vandet ikke fordampe, hvorved Østersen vilde udtørre og dø. Et af de særegne Forhold i Østersens Biologi, som har betinget dens store Betydning som Nærings- og Nydelsesmiddel er nemlig, at den i fremragende Grad kan holde sig levende. Under nogenlunde kølige Vejrforhold, d. v. s. naar Temperaturen kommer ned paa en halv Snes Grader, kan den - naar man blot sørger for, at Skallerne holdes tillukkede - holde sig levende i adskillige Dage, ja helt op til et Par Uger. De smaa Østers, som ikke er salgbare, frasorteres og renses og lægges paa lignende Maade i Bassin, hvorefter de med Opsejleren paany sejles ud og lægges paa en saakaldt Udlægsbanke. Naar Limfjordsøstersen har naaet et saadant Ry, skyldes det for det første, som tidligere nævnt, de for Opdrætning af Spiseøsters særlig gunstige Temperatur- og Ernæringsforhold i Limfjorden, men tillige den omhyggelige Behandling, Rensning og Pakning, som Østers fra Limfjorden er Genstand for.

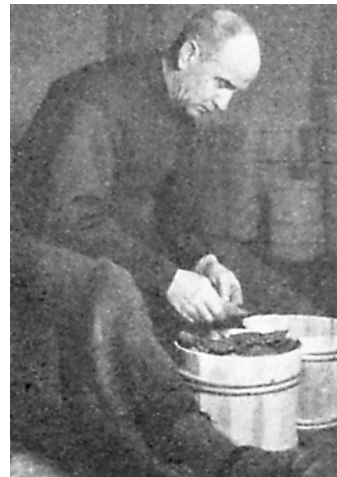
Den her skildrede Fangstmetode og Behandling har som omtalt været i Brug siden Aarene nærmest efter 1910, og anvendes stadig uden væsentlige Ændrin-

ger. Derimod har selve Fiskeriets Driftsform været Genstand for meget væsentlige Ændringer. Aaret 1914 var et af de bedste Aar for Østersens Forplantning i Limfjorden; Sommertemperaturen var i Juli Maaned i Gennemsnit omkring 18 Gr., hvilket for danske Forhold er meget højt, og hvis man dømmer efter de Mængder af Smaaøsters, der blev fisket de nærmeste Aar efter 1914, maa man regne med, at Bestanden i Størstedelen af Limfjorden i dette Aar blev fordoblet. Imidlertid viste det sig, at der i de følgende Aar, der som nævnt alle var kølige, saa godt som ingen Op vækst af Smaaøsters fandt Sted; i Modsætning til 1914, hvor Fornyelsen altsaa var omkring 100 pCt., var den de følgende Aar kun nogle faa pCt. Dette maatte nødvendigvis medføre, at Bestanden, blandt hvilken der er en ikke ringe naturlig Dødelighed, begyndte at aftage, og Udbyttet pr. Baad pr. Dag begyndte at falde fra de 3000, det havde udgjort i de gode Aar. Omkring 1920 blev det klart, at et Fiskeri af det Omfang, som de store Anlæg paa Ørodde forudsatte, ikke fortsat vilde kunne drives, hvis der ikke atter kom en kraftig Forøgelse af Bestanden. Og da Undersøgelserne over Østersens Forplantningsforhold viste, at man kun med mange Aars Mellemrum kunde vente Aar med virkelig kraftig Fornyelse af Bestanden, blev det klart, at man maatte gribe til andre Metoder, saafremt man Ønskede at opretholde et Østersfiskeri af større Omfang i Limfjorden. Det mest nærliggende maatte da være at udnytte de Faktorer, som i Limfjorden er særlig gunstige for Østersavl, nemlig Vækst- og Ernæringsforholdene og søge at opretholde Bestanden paa den nødvendige Højde gennem Udlæg af Yngel. Denne Udvikling fremmedes yderligere ved en for Østersbestanden meget ugunstig Vinter i 1923-24, hvor Vandet i de indre Limfjordsbredninger underafkøledes, hvorved mange Østers døde. Da Udbyttet nu var gaaet ned til 600 Østers pr. Baad pr. Dag, standse- des fra 1925 som nævnt alt Østersfiskeri paa Limfjordens naturlige Østersbanker, og den indfødte Bestand gik nu ind til en 12-aarig Fredningsperiode.

Allerede i 1922 havde man, i Erkendelse af at Bestanden maatte holdes kunstigt oppe, forsøgsvis indført en Del hollandsk Yngel, der udlagdes paa Udlægsbanker i Nisum Bredning. Da dette Forsøg faldt vellykket ud, idet Dødeligheden blandt den hollandske Yngel var ringe og Tilvæksten tilfredsstillende, fortsattes det i de følgende Aar i stigende Grad, og fra 1925 blev Fiskeriet udelukkende baseret paa denne Metode. Denne Form for rationel Østersavl, som nu i snart 20 Aar har været Grundlaget for Østersproduktionen i Limfjorden, foregaar paa følgende Maade: Først renskrabes en »Banke«; de Banker, der anvendes til Udlæg af Yngel, er beliggende langs Nordkysten af Nisum Bredning fra Røjensø Hage og østpaa, altsaa tæt ved den klassiske Lokalitet, hvor i sin Tid Amtmand Faye udplantede Limfjordsøstersens sandsynlige Stamfædre. Hver enkelt Banke er rektangulær og

af et Areal paa ca. 900.000 m²; Dybden over disse Banker er 5-6 m. Bundarten sandblandet Ler.

For at skaffe den udlagte Østersyngel de bedst mulige Kaar, er det nødvendigt, at man dels saa vidt gørligt fjerner alle Næringskonkurrenter saasom Muslinger, Søpunge o. l. samt direkte Skadedyr, der som Krabber eller Søstjerner kan æde de smaa Østers. Banken renses paa den Maade, at en Skrabebaad i nogen Tid ganske regelmæssigt, som man pløjer en Mark, skraber hen over Banken og paa den Maade fjerner alle de skadelige Dyr. Naar Banken saa er nogenlunde ren, er den klar til at modtage Yngelen; denne udlægges i Limfjorden saa vidt muligt helst om Foraaret eller i Forsommeren (April-Juni), og det sker paa den simple Maade, at den skovles ud i Vandet, medens Baaden sejler op og ned ad Banken, ganske paa samme Maade som en Saamaskine over en Mark. Yngelen forsendes fra Produktionsstederne i Sække eller Kasser og transporteres under normale Forhold som Regel direkte ad Søvejen til Nisum Bredning. Den Størrelse, Yngelen har, naar den udplantes i Limfjorden, kan være meget varierende. Oprindeligt anvendtes udelukkende hollandsk Yngel, i 1931 kulminerede Udplantningen med 18 Millioner Stkr. hollandsk Yngel, senere gik man mere over til fransk Yngel, dels fordi denne er billigere, dels fordi den hollandske Yngel i 1930'erne blev angrebet af en Sygdom, der gjorde den mindre velegnet. I de allersidste Aar er man i stigende Grad gaaet over til Anvendelse af norsk Yngel. Medens den franske og hollandske Yngel som Regel udplantes, naar den er 2-3 Aar gammel og har en Vægt af 16-40 kg pr. Tusind, anvender man væsentlig mindre Størrelser af norsk Yngel, undertiden helt ned til nogle faa kg pr. Tusind, og undertiden af en Størrelse paa under 1 cm i Skåldiameter, medens den anvendte hollandske og franske Yngel som Regel har været paa 4-5 cm. I de første Aar viste denne Driftsmetode sig udmærket, og Udbyttet steg atter op mod 3 Millioner Østers aarlig. I Løbet af 1930'erne indtraadte paany Vanskeligheder, der dels havde sin Aarsag i Sygdom blandt den hollandske Yngel, dels skyldtes, at det af valutamæssige og andre Aarsager kneb med at fremskaffe tilstrækkelige Mængder af udenlandsk Yngel. I 1937, da Forpagtningen af Østersfiskeriet gik over paa andre Hænder, blev der paany givet Tilladelse til Skrabning paa de naturlige Banker, idet Bestanden ude i Fjorden, som havde været i uafbrudt Tilbagegang lige siden 1914, paa Grund af nogle gode Ynglesomme i 1932, 1934 og navnlig i 1937 paany viste Stigning. Fiskeriet paa de naturlige Banker blev dog foreløbig kun af ringe Omfang. Udlægsbanke fiskeriet blev overordentlig stærkt hæmmet, dels af de tre strenge Vintre 1939-1942, hvor en meget væsentlig Del af Bestanden døde, dels paa Grund af de af Krigsforholdene fremkaldte Vanskeligheder med at fremskaffe ny Yngel fra Udlandet; siden 1939 har man kun haft Mulig-

Østers pakkes.

*Skrabebaaden gaar ud.
Paa Agterenden ses Skrabere
fæstet til Bommen.
Foto: M. Blegvad.*

heder for Import af norsk Yngel, af hvilken der de fleste Aar har været importeret 3-5 Millioner Stkr. Fiskeriet er som Følge af disse Vanskeligheder i de sidste Aar sunket til et Minimum.

Paa Grund af den forholdsvis ringe Østersproduktion herhjemme og den som Følge heraf høje Pris, er man i Almindelighed indstillet paa at betragte Østers som en udpræget Luksus, der kun kan antages at interessere en snæver Kreds af Gourmand'er. Dette er dog et specielt dansk Forhold. I Frankrig, U. S. A., Japan o. fl. Steder er Østers et udbredt Næringsmiddel for vide Kredse, og i Virkeligheden har vi i Limfjorden Muligheder for at oparbejde et lignende Fiskeri, hvis vi vil udnytte disse. Maaske vil den Dag atter oprinde, da Beboerne omkring Limfjorden oplever en Produktion af Østers af samme Størrelse som den, der har ligget til Grund for de vældige Skaldynger ved Bjørnsholm og Ertebølle. Forudsætningen herfor maa dog nødvendigvis være, at man bevarer de særegne Forhold, heriblandt den høje Saltholdighed, der betinger Østersens Eksistens i den vestlige Limfjord.

*Nordstranden paa Fur.
Foto: Otto Friis.*

Fur

Af THØGER LARSEN

»Limfjord er af lys Natur,
lyse Klinter, lysblaa Vande,
lyse Drag om Morsø's Pande, -
mørk af Lød er ikkun Fur.«

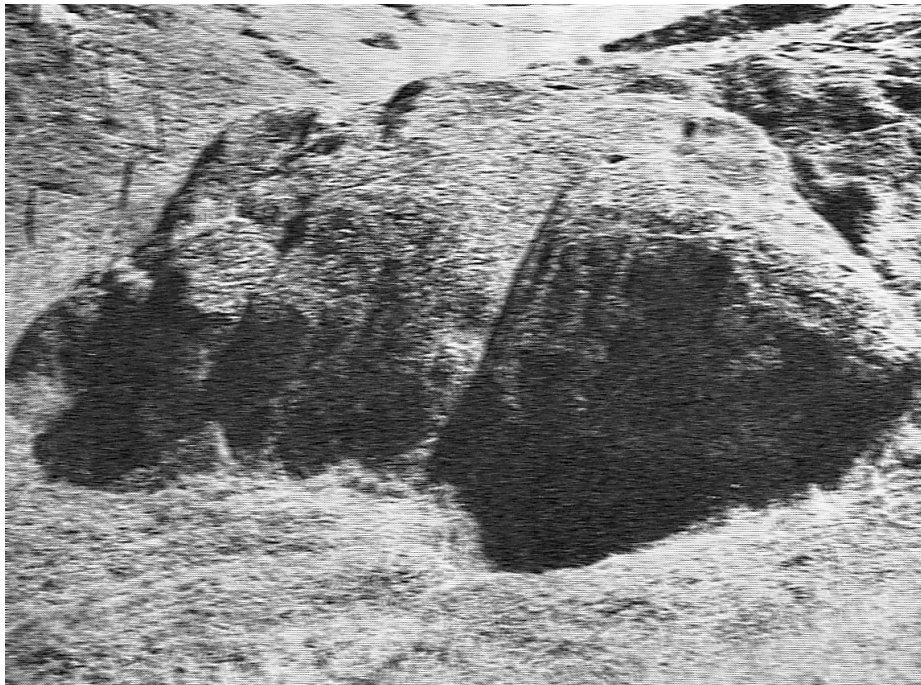
SAALEDES omtaler Chr. Richardt i sit Digt »Vort Land« den Limfjordsø, som disse Linier vil forsøge for et Øjeblik at hensætte Læseren paa. I sin Novelle »Rødstenen paa Fur« skriver St. St. Blicher (1843):

»Øen er tvedelt og begge disse Dele staa i den mest skærende Modsætning til hinanden: den sydlige er et fladt, kun lidt over Fjorden ophøjet Land; paafaldende frugtbart og langt tidligere paaferde end det nærligefor liggende Salling.

*Udsigt fra Bette Jens' Høj.
Foto: Georg Pe.*

Nette Huse og Mennesker - over 800 paa 1 Kvadrat mil dyrkeligt Land; dertil een eller flere Baade, og det ej af de smaa, skjænke et ligesaa livligt som frydeligt Syn. - Men nu den nordlige Halvdel! Grimmere end Alheden.« Det er denne Øens nordligste Del, der har givet Ghr. Richardt Anledning til at tale om Furs »mørke Lød«. Thi staar man en Sommerdag paa Højderygens højeste Punkt »Bette Jens' Høj« eller den Østlige Stendalhøj, 75 m over Vandfladen, og ser ud over den ud-

*Rødstenen paa Fur.
Foto: Jonals Co.*

slagne Ø med den lyse Limfjord omkring sig til alle Sider, kun i Vest paa et ganske lille Stykke skjult af det isolerede Højdeparti »Knuden«, gør Øen netop et lyst og straalende Totalindtryk med dens grønne Marker og lange Odder i Øst og Syd. Ganske vist er Bakkerne golde Hedeflader, men mægtige og imponerende med deres høje Aase og Rækken af Old tids-Gravhøje allerøverst, Manhøj, lille Odinshøj, Stendal og Smedjehøjene m. fl. Og de gennemskæres af vældige vilde Dalstrøg til de ved Nordkysten i Reglen falder med murstejle Skrænter mod Fjorden.

Siden Blichers Tid er Furs Indbyggerantal vokset fra 800 til 1900, men ellers har Øen i de fleste Henseender bevaret sin gamle Fysiognomi. Den skilles fra Salling ved et smalt Limfjordsstræde, kaldet »Branden«, hvor man nu til Dags føres over med Motorfærge. Endog Biler tages med over »Branden«. Men moderne Udskjelser som elektrisk Lys eller Kraft er hidtil holdt borte fra Øen. Vil man nyde Aftenstunden, maa man hygge sig ved sit Stearinlys eller Petroleumslampen.

Besøger man Fur i den varme Sommertid - Rutebil fra Skive til Branden, godt og billigt Ophold i Gæstehjemmet -, vil man finde et af Danmarks skønneste Steder. Fra Højderyggen ses en »Højslette«, fuld af Gaarde og Landsbyer, bredt ud

Vej til Rødstenen.

Foto: Jonals Co.

i grønne frodige Farver. Denne Slette begrænses i Øst, Syd og Vest af lave græsbevoksede Bakke skrænter, under hvilke Odder og Tanger skyder sig ud. - Sjældent ser man paa saa lille et Areal et saa rigt afvekslende Landskab. Et Træ, man husker fra Opholdet paa Fur, er Hylden. Den møder man overalt ved Husene, og om alle Haver er Hyldehække. Man bør besøge Fur i Hyldens Blomstringstid. Da driver Sommerens Tordenbyger om og over Øen, og Luft og Jord er en Trolldom af Farver og Duft. Hylde-Mo'r er Øens Aand.

Langs Stranden fra Stenøre Odde til Tinmose Odde ses Skib ved Skib, Motorbaade og Sjætter, som har Anker plads i denne langstrakte Vig, naar de vender hjem fra deres Fisketure paa Fjorden. Og i Strandgræsset staar Fiskerne og bøder Garn eller hænger det til Tørrer. Denne Græsflade er næsten dækket af udbredte Fiskenet. En magelig Landevej fører langs denne Strand og indbyder til idylliske Spadsereture om Sommeraftnerne.

Der er ogsaa en herlig og meget benyttet Badestrand paa denne Strækning, stærkt benyttet af Øens Ungdom paa varme Sommerdage, om end Badet er friskest

ved Nordstranden.

Furs Landskab har megen geologisk Interesse. I Øst skrænterne findes betydelige Molerlag. En Hule, der strækker sig 60 m ind i Skrænten ca 1 km vest for den spidse Rødsten, er kunstig frembragt. Den skal være gravet af svenske Krigsfanger i Begyndelsen af forrige Aarhundrede under Eftersøgning af Kul.

Udfor Ny Nørre Lundgaard paa Østkysten gennembrydes den stejle Kystskrænt af et ejendommeligt forgrenet Dalstrøg, kaldet »Grønne Huller«, gennem hvilket man kan gaa ned til Stranden. En anden Nedgang til denne har man gennem en stor Terrainsænkning, der udmunder i Nærheden af to Rødsten.

Kun faa Turister har fundet Fur, derfor har den ingen Tendenser faaet til at pynte sig med laante Fjer. Den lader sig langsomt og lydigt forme af Naturens Haand, af Tiderne og Vandene. Malerne Jens Vige og Niels Bjerre har opholdt sig paa Øen og malet nogle af dens simple Herligheder, dens Gaarde, Huse og Vejrmøller, af hvilke sidste den ældste og ærværdigste nu er under langsom Nedbrydning af Naturens og Menneskets Kræfter i Forening.

Denne Artikel er med Fru Thøger Larsens Tilladelse uddraget af afdøde Redaktør Thøger Larsens Artikel af samme Navn i Tidsskriftet »Atlantis«, 2. Bind, 3. Hefte, Marts 1924.

*Skarrehage Molerværk.
Foto: Jonals Co.*

Mors og Sallings Geologiske Udvikling

Af HELGE GRV

I de vestlige Dele af Limf jordsegnene finder vi nogle af de ejendommeligste Naturforhold i Danmark. Limf jor den breder sig snart ud i de aabne Bredninger og smal ner snart til i grenede og slyngede Sunde og Fjorde, kantet her af høje, barske Bakker, der af roligere, bølgede Land skaber eller flade, grønne Engstrækninger. Samtidig af vekslende og storladent er den Karakteristik, man maa give Landet i disse Egne: Salling, der strækker sig mod Nord fra Midtjyllands Landmasse, begrænset af den lav vandede Skive Fjord i Øst og det dybere Sallingsund i Vest, og i Nord ved det smalle, bugtede Fursund adskilt fra Fur, hvis høje Bakkepartier synes paa stor Afstand. Hinsides Sallingsund Øen Mors med Bakker og Lavninger, ejendommelig fliget i Omrids med Bugter og Odder og ad skilt fra Ty og Tisted

Bredning og Limf jordens vest ligste bugtede Gren med Vilsund i Nord og Næsund i Syd. Som de øvrige Egne af Danmark er dette Land præget og formet af de geologiske Kræfter gennem Aartusinder.

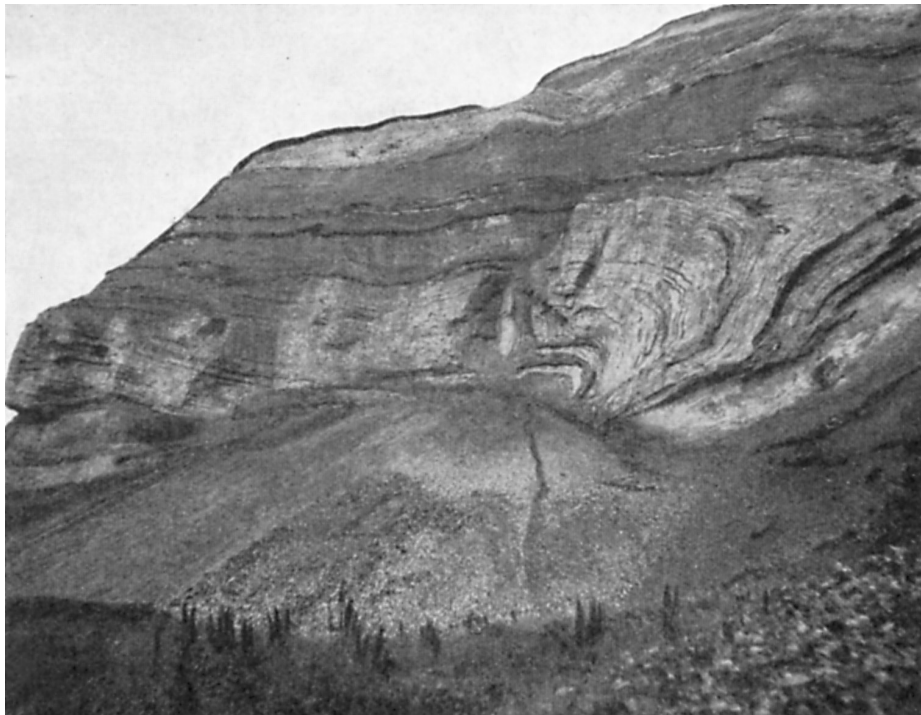
To forskellige Forhold maa vi beskæftige os med for at forstaa Landets nuværende Udseende: Bygningen af Fun damentet, Undergrunden, dannet i Tiderne før Istiden og den Udformning af Landskabet, som fandt Sted i og efter Istiden.

De ældste Jordlag, vi kender fra disse Egne, bestaar af Skrivekridt. Det fremtræder som en hvid, løs, afsmittende Stenart, der næsten udelukkende bestaar af Kalk og minder i sin Sammensætning meget om det hvide Dybhavsslam eller Globigerinaslammet. Man har derfor troet, at det var aflejret i flere Tusinde Meters Dybde, men af de Rester af større Dyr, Muslinger, Snegle o. s. v., hvis Skaller er indlejrede i Kridtet, kan man slutte, at Havdybden sand synligvis kun har været mellem 200 og 500 m.

Skrivekridtet kommer i Salling frem i et begrænset Omraade mellem Torum, Selde og Aasted. Her er det truffet ved en Mængde Brøndgravninger, og sammenfatter man alle Iagttagelser over Kridtforekomsternes Beliggenhed, finder man, at Skrivekridtet rager op over de øvrige Undergrundsaflejringer som en Bakke eller en Prop med om trent cirkulær Begrænsning. Det danner, hvad Geologerne kalder en Horst, d. v. s. et Parti, der langs Brudflader i Jorden er hævet i Forhold til sine Omgivelser.

Paa Mors træder Skrivekridtet ligeledes frem i et Parti, som er en Del af en Horst, men her i Tilknytning til Kalk sten, der er noget yngre. I en stor Skrivekridtgrav ved Erslev har man fundet Vidnesbyrd om, at Havet trak sig til bage ved Skrivekridttidens Afslutning, men snart atter trængte frem over disse Egne. I det nye, sandsynligvis mere fladvandede, Hav aflejredes Blegekridt med Dyrefor mere delvis forskellige fra Skrivekridttidens.

Blegekridtet har vi Lejlighed til at studere i flere Grave omkring Erslev og andre Steder paa Midtmors, saaledes i store Grave ved Frøslevvang. Blegekridtet eller Kokkolit-. kalken er i Reglen grovere end Skrivekridtet, lidt sandet at føle paa og stedvis hærdet til en fastere Kalksten. Disse faste Partier har fra gammel Tid i Folkemunde haft Navn net Bleger, og derfra er det gamle Navn Blegekridt taget. Det bestaar af talrige Skaller af Kokkoliter og Foramini ferer tillige med Smaapartikler og Sandskorn af Kalk, som er vasket ud af ældre Skrivekridtaflejringer. Forsteningerne, som findes i de fleste af Gravene paa Midtmors, viser, at dette Blegekridt er yngre end det, der findes umiddelbart over Skrivekridtet. Lagene ligger saaledes, at de danner et rundt Omraade, hvori Skrivekridtet kommer til Syne i Midten, medens de yngre Lag danner en Krans udenom, og man finder, at Lagene overalt

Hanklits Molermure.

Foto: Türck.

hælder bort fra Omraadets Midte og saaledes gaar ned i Dybet i dets Rand. Tydeligere end paa Salling ser man saaledes her, at Kridtaflejringerne danner en veritabel Bule, der rager op over de øvrige Dannelser. To ganske tilsvarende Horste med Skrivekridt i Midten og Danien-Kalk langs Randen finder vi, hvis vi gaar over til Ty. Hele Omraadet mellem Ti sted og Hanstholm danner en saadan mægtig Horst, og en anden lidt mindre findes lidt sydligere. Ogsaa lidt Syd for Salling finder man Kridthorste, men her kun med Blege kridt i Overfladen. Her er paavist tre saadanne Horste, nemlig ved Hjerm, Syd for Venø Bugt, ved Sevel, Syd for Stubbergaard Sø og endelig det mest bekendte Omraade ved Davbjerg og Mønsted.

I en dyb Boring i Skive har man over Kalken fundet en Række Mergel- og Lerarter, der stammer fra den følgende geologiske Periode, Tertiæret. Tertiærtidens geografiske Forhold har været meget forskellige fra Kridttidens, og de næsten rene Kalksten afløses af Aflejringer, der indeholder en hel Del Lerslam og senere Sand, som af Floder og Hav strømme er ført ud over Danmark fra de omgivende Land strækninger. Fra den ældste Del af Tertiærperioden, Pa leocænet, finder vi

*Molerklint paa Fur.
Foto: Helge Gry.*

i Skiveboringen en Mergelflejrings, der er opstaaet ved en Blanding af saadant ferntransporteret Lerslam med Kalkpartikler, som er transporteret en kor tere Vej og som stammer fra de tidligere aflejrede Kalk bjergarter. Inden denne paleocæne Mergel er aflejret paa Havbunden maa vi dog regne med, at Sallirigegnen atter en Gang har været Land, thi overalt i Danmark finder vi, at der har været en Hævning af Havbunden og paaf Ølgende Sænkning ved Overgangen fra Kridt til Tertiær. Da Dyre livet i Tertiærtidens Have allerede fra Begyndelsen af viger betydeligt fra Dyrelivet i Kridttidens, kan man slutte, at Landperioden ikke kan have været af særlig kort Varighed, ja maaske trængte Havet endda ind over Danmark fra helt nye Egne.

I den følgende Del af Tertiærtiden (Eocæn) uddybedes Havet over Mors og Salling som over den øvrige Del af Danmark, og der aflejredes dels fede Lerarter og dels Mo ler, den Dannelse som mere end nogen anden er karakteristisk for Mors og Fur, og som ved sit Indhold af tynde Lag af vulkansk Aske maa betegnes som en af de ejendomme ligste Dannelser, vi har i Danmark. I Skiveboringen finder vi vulkansk Aske over de paleocæne Mergelarter, men under en Aflejring af rødt plastisk Ler, som stammer fra den nedre Del af Eocæntiden, og derved er Alderen af de aske førende Lag bestemt. Men vil vi studere disse ejendomme lige Dannelser nøjere, maa vi tage op til de Steder paa Mors og Fur, hvor Moleret med Askelagene træder frem i høje og stejle Klinter eller til de Grave, hvor Moleret brydes til Fremstilling af lette Mursten.

Langs Nordkysten af Mors fra Vilsund til Salgerhøj finder man Moler mange Steder i Klinterne ud mod Ti sted Bredning. Hanklit er vel den Klint, der er bedst kendt af de fleste, og tillige den højeste og mest imponerende af Klinterne paa Nordmors. Det storladne bakkede Land med sine grønne Græsbevoksninger og spredte Lyngstrækninger og smaa mørke Naaletræsplantager naar her en Højde paa over 60 m og falder derpaa stejlt ned mod Havet i den nøgne Hanklit, der lyser op med sine foldede og mærkeligt forvredne Lag af hvid Moler, stribet af sorte tynde Aske lag. Intet Under, at Morsingboerne har set Skønheden heri og har sørget for at faa Hanklit og dens Omgivelser fredet, saaledes at dette Parti nu er sikret som Mors's "National park".

Undersøger vi Forekomsten nøjere, finder vi, at Moleret danner en stor Flage, der er skudt op over Lag af Grus og Moræneler og dækkes af mægtige Gruslag. Flagen er i Is tiden ført med af Isen fra Nord, og dens Sydende er ved Modstanden presset sammen og danner en Fold, hvis Struk tur kommer tydeligt til Syne paa Grund af de talrige Stri ber af vulkansk Aske. Paa lignende Maade er alle de andre Molerforekomster løse Flager, rodløse, hvor de findes nu, slæbt af Isen, foldet, skaaret i Stykker og mishandlet af de mægtige Kræfter, der har bakset med dem. Mange af disse forstyrrede Klinter er af stor landskabelig Skønhed. Navn lig paa Nordfur finder man voldsomme Former i Klinterne, saaledes langs Nordsiden af det isolerede Højland, Knuden, der danner Furs vestlige Del. Her træffer man den ene imponerende Klint efter den anden, snart staaende stejlt direkte ud mod Fjorden, snart adskilt fra Kysten ved Skreddale, hvori store Partier er skredet ud over fede Ler arter under Dannelse af uregelmæssige Dalpartier. Selve Knuden er gennemsat af store Skaar, dannede af Menne skehaand ved Gravning af Moler i lange smalle Molergrave, hvis Molermasser danner en Fortsættelse af Klinternes Moler. Ogsaa i den nordligste Del af Mors, ved Ejerslev, Skærbæk og i Feggeklit

*De forvredne vulkanske
Askelag i Molerklint.*

finder vi Moleret skudt op og foldet sammen. Derimod er den eneste kendte Molerforekomst fra Salling ved Junged kun ubetydelig.

Tager man et Stykke Moler i Haanden, undrer man sig over, hvor let det er. Det er nemlig ganske porøst og kan, hvis det er tørt, i nogen Tid flyde paa Vandet, til det er blevet helt gennemtrængt af Vand. Det er i tør Tilstand hvidt, svagt gulligt eller graaligt af Farve og lader sig paafaldende let knuse mellem Fingrene til et fint Pulver. Nogle Varieteter er tydelig lagdelte og gaar ved Tørring itu iganske tynde Lag, andre er mere kompakte og noget sammenkittede. Under Mikroskopet ser man, at Moleret langt overvejende bestaar af mikroskopiske skiveformede eller trekantede Skaller af Kiselalger eller Diatomeer, smaa encellede Planter, der har svævet i Vandets øverste Lag. Hver Diatome har levet i en lille Æske bestaaende af to tynde Skaller af Opal med en Struktur saa regelmæssig og fin, at kun de bedste Mikroskoper kan skælne de fineste Strukturer. Gennem Aartusinder ophobedes saadanne Skal ler af de døde Diatomeer paa Havbunden sammen med en ringe Mængde Lerslam og dannede derved Moleret. Under tiden aflejredes tillige Kalk i en eller anden Form -hvil ken ved vi ikke, da den oprindelige Struktur af Kalken

for længst er forsvunden. Men Kalken har ved sin Omkrystallisation kittet de Lag, hvori den fandtes, sammen saaledes at der dannedes en haard graa Mergelkalksten, Cement stenen, der nu ses i Klinterne som Kalkbaand eller meter store linseformede Knolde, saakaldte Konkretioner. Som Navnet siger, har man tidligere forsøgt at anvende Cement stenen til Fremstilling af naturlig Cement. Hertil anvendtes især store Cementstensboller, som man fiskede op af Lim fjorden udfor Feggeklit, men da Forraadet er ringe, har Brænding aldrig kunnet finde Sted i større Stil.

Slaar vi Cementstenknoldene i Stykker, kan vi være heldige at finde Rester af de Dyr, der har levet i Havet. Smaa Snegle findes ikke sjældent, ligeledes kan man finde Fiskeskæl, i visse Dele af Moleret endog hele Aftryk af Saltvandsfisk. Forkislet Træ og Bladaftryk og Aftryk af Insekter som Hvepse, Tæger og Guldsmede, der er skyllede ud i Molerhavet, viser, at Kysten næppe kan have været meget langt borte, selv om Havet, hvor Moleret dannedes, har haft en betydelig Dybde. Øvrigt er vi næsten paa bar Bund med Hensyn til Formen og Beliggenheden af de Landstrækninger, hvorfra Træ- og Insektrester stammer, dog kan vi sige, at store Dele heraf maa være sporløst forsvundne. Sandsynligvis har der i Skagerak-Egnen været en Landsfrækning eller flere Øer, som har været rig paa store Vulkaner, der har leveret Materiale til Askelagene i Moleret. Ved de vulkanske Udbrud udstødes store Luftmasser med eksplosionsagtig Voldsomhed, og samtidig rives Dele af den ildflydende Lava i finfordelt Tilstand med, højt op i Luften, hvor de størkner til saakaldte "Aske"partikler. Fra Vulkanegnene i Skagerak førtes disse af Vinden ud over det nuværende Limfjordsomraade, sank ned mod Havet og gennem Vandet ned paa Bunden, hvor der dannedes et af de talrige Askelag, som er saa karakteristisk for Lagserien. Tager vi et vilkaarligt Askelag, finder vi en tydelig Sortering i det. Nederst finder vi de groveste Sandskorn af vulkanske Partikler, thi de største Korn er faldet hurtigere til Bunds end de finere, og opadtil i Askelaget aftager Kornstørrelsen regelmæssigt. Deraf kan vi se, at hvert Askelag repræsenterer en enkelt Askeregn og altsaa et Vulkanudbrud fra Eocæntiden. Kun i enkelte Tilfælde finder man, at Askelaget svarer til to Udbrud, idet der over den finkornede Del atter forekommer et groft Parti, der igen gaar over i finere og finere Aske. De enkelte Askelag er mest et Par cm tykke, men Lagtykkelsen varierer i Øvrigt fra faa mm til ca. 20 cm. Man skulde ikke tro, at et saadant tyndt Askelag kunde stamme "fra noget særligt voldsomt Vulkanudbrud, men tager man i Betragtning, at tilsvarende Askelag er fundet over store Dele af Danmark og helt ned i Nordtyskland, vil man forstaa, at det dog er store Mængder af vulkansk Materiale, der paa denne Maade er spyet ud fra Vulkanerne, ja man har regnet ud, at de tykkeste Askelag vidner om Vulkanudbrud, der i Voldsomhed kan maale sig med Nutidens største. Størstede-

len af Askelagene er sorte og har en Sammensætning, der viser, at de stam mer fra Basaltvulkaner af lignende Art som dem, der nu af og til har Udbrud paa Island.

Ved Opmaalinger af de enkelte Askelag og Af standene mellem dem har det vist sig, at de enkelte Lag kan kendes fra Sted til Sted. Man har saaledes faaet nummereret La gene og kan, selvom man kun ser en ringe Del af hele Lag. serien, forholdsvis let bestemme, hvor i Lagrækken man befinder sig. Dette har ikke alene videnskabelig Interesse, men har ogsaa Betydning, naar man vil undersøge, om der i en eller anden Egn findes Moler, der kan anvendes i Indu strien, og hvor meget anvendeligt Moler, der findes. Ialt har man optalt og nummereret godt 180 Askelag, og det har vist sig, at de grupperer sig meget forskelligt i den nedre og den øvre Del af Molerserien. De 140 Lag ligger temmelig tæt i den øverste Halvdel af Molerserien, som er knap 30 cm tyk, og da Askelagene i denne Serie desuden er ret tykke, kan denne Del af Moleret ikke anvendes til Brænding af lette Sten. Asken er nemlig forholdsvis tung, saa For delen ved at anvende det lette Moler delvis vil gaa tabt, naar der er for meget Aske til Stede. Derimod indeholder den nederste Halvdel af Moleret kun omkring 40 gennem gaaende tynde Askelag i en Serie paa ca. 30 m, og denne næsten askefri Serie er det, der udnyttes i Industri. Flere Steder, saaledes ved Sundby og ved Ejerslev paa Mors og paa Knuden paa Fur, graves Moleret til Eksport i store Grave. Ved Skarrehage er der anlagt en stor Fabrik, hvor Moleret brændes til Sten, der har bevaret to af Molerets vigtigste Egenskaber : Lethed og varmeisolerende Evne, og som derfor egner sig til Indmuring af Dampkedler, isole rende Murværk, Etageadskillelse o. s. v” Paa Færkør Odde paa Fur er fornylig anlagt en Fabrik, hvor der fremstilles Molerklinkerbetonsten, der forener Molerstenens og Tegl værkstenens Egenskaber og kan anvendes i Ydermure.

Efter at Aflejringen af Moleret og de vulkanske Askelag var ophørt, fortsattes Afsætningen af Lagene paa Bunden af Havet i Form af plastisk Ler. I den omtalte Boring i Skive overlejres Askelagene af kalkholdigt plastisk Ler af teglstensrød Farve, og derover forekommer mørkebrunt og kalkfrit plastisk Ler. Disse Lerarter er yderst finkornede og saa godt som uden sandede Bestanddele, men maa ikke desto mindre stamme fra de omgivende Landstrækninger. Den naturligste Forklaring paa dñres Danneise er den, at de stammer fra de vulkanske Landomraader. Disse har væ ret dækkede af en rød subtropisk Forvittringsjordbund (La terit) , som Floder har ført ud i Havet i Form af rødt Stam. I Skiveboringen fortsætter Profilet med graa Mergel arter, der er dannede paa Havbunden i det f Ølgende Afsnit af Tertiærtiden, Oligocæn. Omtrent jævaldrende Lerarter har vi Lejlighed til at se flere Steder paa Salling, saaledes i Teglværksgraven ved Branden i dñt nordligste Salling, i Strandklinerne ved Mogenstrup, Syd for Hvalpsund og i Teglværksgrave

*Gullerup Molergrav
med Hanklit i Baggrunden.
Foto: Türck.*

ved Skive. Dette Ler indholder flere Steder velbevarede Skaller af smukt formede Snegle og Mus linger, andre Steder Knolde, der indeholder forstenede Krabber. Leret er noget sandet, og dette i Forening med Dyrelivets Karakter tyder paa, at Havet er blevet mere fladvandet end tidligere. Oligocæne mørkegraa til sorte Lerarter af denne Art danner Undergrunden over store Dele af Mors og Salling, hvor det er truffet i talrige Boringer.

Fra det følgende Afsnit af Tertiærperioden, Miocæn tiden, stammer nogle Aflejringer af Glimmerler og Glimmersand. Det antages at danne Undergrunden i den sydlige Del af Mors, hvor det blandt andet træder frem i Klitten ved Tæbring og i den sydvestligste Del af Salling, hvor det er fundet ved Hostrup ved Venø Bugt. Derimod kender man ikke fra Mors og Salling de brunkulførende Glimmersandsaflejringer, som har saa stor Udbredelse noget sydligere.

Vi har set, at de forskellige tertiære Bjergarter danner Undergrunden over Størstedelen af Salling og Mors. Naar vi ser bort fra de Dele, der er forstyrrede og slæbt med af Isen, ligger disse Bjergarter sandsynligvis omtrent vandrette som en Lagpakke under Istidsdannelserne, saaledes som ogsaa Lagserien i Skiveboringen

antyder. Men op gen nem Lagpakken rager ganske umotiveret de ældre Kridt tidsdannelser, som jo egentlig hører til allerdybest nede. Det er nævnt, at Kridtomraaderne maa opfattes som Horste, som Partier, der ved Forstyrrelser er hævet op til Ste der, hvor de egentlig ikke hører hjemme. De Strukturer, vi har her, svarer saa vidt man kan se ganske til dem, man har i det sydlige Holsten, hvor tilsvarende Horste er op staaet i Undergrunden, fordi der dybt nede under Overfladen findes meget gamle Saltaflejringer, som har presset Dele af Undergrunden op.

Salt er plastisk, særlig naar det befinder sig under højt Tryk og ved høj Temperatur. Derfor vil det vandre derhen, hvor Trykket er mindst, og hvis der i Jordbunden findes Brud og Svaghedszoner, vil det presse paa i disse Zoner og hæve Lagene, idet det presser sig opad. Derved opstaar en Salthorst. Sandsynligvis er Kridthorsten i det 'vestlige Limfjordsomraade saadanne Salthorste, i Tilknytning til hvilke der muligvis kan optræde Kalisalte og Olie.

Vi ser, at Ty, Mors og Salling hver for sig er Centrum for en Horstdannelse, og heri har vi maaske de Stor-Strukturer i Undergrundens Opbygning, som har betinget Danmarks af Ty, Mors og Salling som selvstændige Lands dele. Naturligvis ikke saadan, at disse Øer og Halvøer har bestaaet i den nuværende Form fra før Istiden, men paa den Maade at forstaa, at de forhaandenværende Højdefor skelle har haft Betydning for Isens Virkemaade og for de Veje, Smeltevandsfloderne og Gletsjertunger har kunnet følge i disse Egne.

I Tertiærtiden har vi gennemgaaende haft et varmt Klima, til Tider endog subtropisk, men ved Tertiærtidens Slutning forværredes Klimaet, og ved Kvartærtidens Begyndelse fik vi arktiske Forhold over Nord-Europa. Fra Skandinavien kom der i den følgende Tid gentagne Gange mægtige Isdækker ud over Danmark, Nordtyskland og Østersølandene. Men Isen trak sig tilbage, Istiden eller Glacialtiden afløstes af en varmere Mellemistid (Interglacial tid), hvori Klimaet var mindst lige saa varmt som Danmark i Nutiden. Atter bredte Isen sig over Danmark gen nem Aartusinder, og saadan vekslede Istider med Mellem istider flere Gange. Salling og Mors har væsentlig faaet deres nuværende Præg ved den sidste Istids Virksomhed, men man kan dog i disse Egne finde visse Fingerpeg om Isstrømmenes Bevægelser i den næstsidste Istid, ligesom der ogsaa er fundet Aflejringer, der stammer fra en af de ældste Interglacialtider.

Det turde være almindeligt bekendt, at de Jordarter, der danner Danmarks Overflade, væsentlig er dannede ved Isens Virksomhed. Det stenede Ler, Moræneleret, er afsat direkte af Isdækket og bestaar af det Materiale, som Isen har optaget i sin Bund paa sin lange Vej fra Skandinavien til Danmark, medens de lagdelte Sand- og Grusaflejringer, som ses i næsten enhver Grusgrav, er udskyllet af de

»Skaar« paa Fur Nordkyst.
Foto: Otto Friis.

mægtige Smeltevandsfloder, der opstod under Isen, banede sig Vej under den og strømede ud fra dens Rand omraader.

Blandt de Sten, man træffer i Grusgrave, ved Stranden og i Moræner og som Isen har ført med sig, findes en Del Rombeporfyer fra Norge, der viser, at den Isstrøm, der har skabt Hovedtrækkene af Landskabsformerne paa Mors og i Salling, er kommet nordfra. Et ringe Indslag af Blokke fra Dalarne og fra Østersøens Bund menes at stamme fra en ældre, Østfra kommende Isstrøm.

Endnu ældre Istidsdannelser har man truffet ved Hostrup i Salling. Her findes en Aflejring af lagdelt Sand og Ler, som paa Grund af Maaden, hvorpaa Lagene ligger, maa antages at stamme fra den første af de to Mellem istider, vi kender i Danmark. Lagene ved Hostrup bestaar nederst af omkring 5 m lagdelt Ler og øverst af 2-3 m Sand. Lagene er afsat i Havet og indeholder Skaller af Muslinger og Snegle, der viser, at de er afsat i Begyndelsen af en Interglacialtid, og Dyrelivet afspejler Klimaets Forbedring, eftersom Isen trak sig længere og længere bort fra Sallingegnen.

I Begyndelsen af sidste Istid dækkedes Mors og Salling som tidligere nævnt af

*Molergrav paa Fur.
Foto: Helge Gry.*

en Isstrøm, der kom fra Nord. Den naaede til en øst-vestgaaende Linje Syd for Salling. Langs denne Linje laa Indlandsisens Rand gennem lange Tider, hvilket havde sin Aarsag i, at der var Ligevægt mellem Af smeltningen og Tilførslen af Is til Omraadet. Hvad der tilførtes af ny Is bagfra, svarede til de Mængder, der smeltede af langs Randen. Smeltevandet banede sig Vej i Sprækker i Isen og samlede sig til store Floder under Isen, subglaciale Floder, der gravede sig mægtige Render ind i Jordlagene under Isen. Da Floderne har Løbet i Tunneler i Isen, kalder man de

kilometerbrede Dalstrøg, de har ud gravet, for Tunneldale. Af denne Art er de store Dalstrøg, som nu indtages af Lomf jordens forskellige Grene. En Flod gravede Renden mellem Mors og Ty og videre sydpaa, hvor Floden kom frem fra Isranden lige Syd for Lemvig og fra en mægtig Isport sendte sine Vandmasser ud over det isfri Land. Dets Indhold af Sand afsattes her og dan ner nu den flade Hedeslette Kronhede. En anden Flod har fulgt og udgravet Sallings1:1nd, fortsat forbi Struer og givet Ophav til Dannelsen af Klosterhede.

Endelig har vi i Skive Fjord en tredie Lavning, der har været fulgt af en Flod under Isen. Denne Flod har fortsat sin Vej sydpaa forbi Skive og fulgt den Lavning, hvori nu FlyndersØ ligger, og foran dens Udløb fra Isen er SØnder hede opstaaet.

De tre omtrent nord-sydgaaende Sunde, der begrænser Mors og Salling, kan saaledes direkte sammenlignes med de østjyske Fjorde og deres Fortsættelser i lange Dalstrøg, i hvis Bund de kendte Langsøer ligger. De er alle benyttede af de under Isen løbende · Floder og delvis udgravede af disse. Om de alle er Rester af endnu ældre Dalsystemer, ved vi ikke, men for de tre Limf jordsgrenes Vedkommende er det dog muligt, at de netop er blevet fulgt af Floderne, fordi der her har været Lavninger i Tirænet, som er be tinget af Undergrundens Bygning, saaledes som det blev nævnt, da Salthorstene omtales.

Ef terhaanden som Isen smeltede bort over Salling og Mors, lagdes den nuværende Landoverflade blot og viste sig som et nøgent, mere eller mindre bakket Landskab, dannet af det Morænemateriale, Isen havde efterladt. Men efter at Isens Rand havde trukket sig tilbage forbi Nord kysten af Mors og Fur skete der nye Begivenheder, som skulde sætte sit stærke Præg paa Landskabet. For en Tid bliver Isen atter aktiv og Isranden gaar fremad. Isen gra ver sig ned i det Omraade, som nu indtages af Thisted og Løgstør Bredninger, og presser det optagne Materiale op foran sig i Form af de store, langstrakte Bakkerækker, som hæver sig langs Mors's og Furs Nordkyst. Herved op tager den ogsaa Dele af Undergrunden fra Bredningerne og fører den med sig eller foran sig i Form af mægtige Flager. Paa denne Maade kom Moleret til at indgaa i Bak kelandets Bygning.

Da Molerflagerne saaledes er f Ørt med af Isen, skulde man vente, at man i Flagernes Form og Beliggenhed og i Forstyrrelsernes Anordning kunde finde en vis Lovmæs sighed, der stod i Forbindelse n:,i.ed Isbevægelsens Retning. Dette har ogsaa virkelig vist sig at være Tilfældet. Moleret forekommer som langstrakte Partier, der ligger paa langs af Isranden og altsaa paa tværs af Isens Bevægelsesretning. Paa Fur har man kunnet fØlge den samme smalle Moler zone i øst-vestlig Retning paa en Strækning af 4-5 km, og man kan direkte af Foldnings- og Overskydnings-formerne se, at Isen har trykket paa og skubbet Flagerne sammen nordfra. Det

hØje Bakkelandskab paa Fur er saaledes et af de Randmorænelandskaber, der svarer til den Is, der har udgravet Løgstør Bredning. Samme Is har endvidere haft sin Randzone gaaende op gennem den nordligste Del af Mors, hvor Molerforekomsterne ved Skærbæk, Skarrehage og Ejerslev er skudt sammen fra Nordøst.

De storslaaede Bakker langs Kysten af Mors Syd for Tisted Bredning, der kulminerer i de smukke Bakkepar tier ved SalgerhØj, er derimod skudt sammen af den Glet schertunge, der har ligget i Tisted Bredning og har gravet denne Lavning ud.

Endnu en Dannelse fra Bakkelandet er det værd at hen vende Opmærksomheden paa et Øjeblik, nemlig den saa kaldte Rødsten paa Fur, som ganske vist er mere berømt end imponerende. RØdsten findes to Steder paa Fur. Den "rigtige" RØdsten, til hvilken der er knyttet saa mange

gamle Sagn om Troldtøj og mystiske Hændelser, ligger 112

km fra Nordkysten gemt nær Bunden af en Dal mellem Bakkerne og bestaar af et rustrødt afrundet Parti af Smeltevandsgrus, der af Jernforbindelser er kittet sammen til en fast Stenart. En lille Hule, som man netop kan klem me sig ind i, aabner sig i dens nederste Del. Mere uregel mæssig i Formen er den "lille" RØdsten, som ligeledes be staar af sammenkittet Grus og som træder frem foran Skrænterne paa Nordkysten nordvest for den store.

Efter at Isen i Limf jordens nordlige Bredninger havde skabt de storladne Bakkestrøg, trak den sig efterhaanden tilbage mod Nord fra disse Egne, men dermed havde Mors, Fur og Salling dog ikke faaet deres endegyldige Form. I Tiden efter Istiden, Alluvialtiden, har Vejr og Vind gen nem en Snes Tusind Aar udmodelleret Landskabet, nogle Steder udjævnet det, andre Steder udgravet Slugter i de højere liggende Bakkeskraaninger. Ogsaa Kystomridset har skiftet gennem Tiderne, da Landet gentagne Gange har været hævet og sænket i Forhold til Havspejlet.

I Stenalderen laa Mors og Salling saaledes lavere end

nu. Limf jorden var over Hanherrederne i aaben Forbindelse med Vesterhavet, og talrige Vige og dybe Fjorde skar sig ind i Landet. De senere hævede Havbundsaflejringer danner nu karakteristiske lavtliggende flade Strækninger i Terrænet, og de gamle Kyser viser sig flere Steder ved stejle Kystklinter, som nu tilsyneladende umotiveret findes et Stykke inde i Landet. Ejendommeligt er det saaledes at se, hvorledes Knuden paa Fur er skaaret skarpt af mod Lavningen Øst derfor. Eller Feggeklit, der som en lille Rest af et fordums Bakkeland hæver sig som et højt Parti med jævn Overflade og stejle Skrænter mod den lave, sandede, hævede Havbund, der som en smal Tange forener dette Mors's nordligste Parti med HovedØen.

Kun 3-4 m er Landet blevet hævet siden Stenalderen, og dog har denne Hæv-

Udsigten fra Feggeklit.

ning i mangt og meget ændret Mors's og Sallings Omrids. Men stadig arbejder de geologiske Kræfter. Bølger brydes mod Kysterne og holder Klinterne stejle og rene, saa deres Indre lægges blot for vort Øje, og Strømmene f Ører Materiale bort og lægger Land til i andre Egne. Udviklingen fortsættes, og Mors og Salling vil stadig forny sig.

*Kæmpehøj ved Fly.
Foto: Otto Friis.*

Om Sallingsyssels Oldtid

Af JOHANNES BRØNSTED

DET gamle Sallingsyssel omfatter en bred Strime af Nordvestjylland udstrakt i Retningen Nordvest-Syd Øst. Det bestaar af en Ø, en Halvø og et Stykke Indland. Øen er Mors, Halvøen Salling, og Indlandet er Fjends Herred, hvis Omraade mod Vest begrænses af Karup-Vridsted-Skiveaaen - den højt besungne -, mod Nord af Limfjorden (Skive Fjord, Gjedsted Bredning - og Hjarbæk Fjord), mod Øst af Fiskebæk Aa; i Syd og Sydøst har Herredet ingen naturlige Grænser, her strækker Alheden sig jævnt paa begge Sider Skellet.

Betragter man paa Kortet Sallingsyssel i Forhold til Omgivelserne, maa det indrømmes, at det udgør et ret vilkaarlig udskaaet Stykke Jylland, et uregelmæssigt Mellemparti mellem de store naturgivne Landsdele, Tylands Bælte i Vest, Harsys-sels og Himmerlands Blokke i Syd og Øst. Naar de Stumper Oldtidshistorie, man

for Sallingsyssels Vedkommende kan skimte ved et Studium af Mindesmærker og Fund, ikke lader sig samle til nogen sluttet Helhed, skyldes det nok ikke alene den spredte Tilfældighed i det overleverede Stof, men ogsaa det sammensatte eller sammenlagte, der er karakteristisk for Sysselets Geografi.

Vilde man spørge den, der af Selvsyn kender Sallingsyssels tre Dele, hvilken af dem han vilde give Prisen med Hensyn til Oldtidsminders Mængde, maatte Svaret sikkert blive: Fjends Herred. Mors vilde komme sidst; den høje, bare Ø har ikke mange Kæmpehøje tilbage. Midt imellem staar Salling med Fur; trods en udstrakt Opdyrkning træffer man her ikke saa helt faa anselige Højgrupper. Men et bedre Billede af Oldtidshøjenes oprindelige store Antal og Tæthed i Sallingsyssel faar man ved paa et Kort at indlægge alle Høje, hvorom Kendskab haves, ogsaa de over pløjede og de helt sløjfede. Man vil da konstatere Tusinder af Høje; i Fjends Herred massevis (med Undtagelse af Alheden i Syd); i Salling spredt over hele Halvøen, flest dog i Vest; paa Mors i betydelige Mængder (færrest over et Bælte fra Nykøbing mod Vest tværs over Øen).

De mange værdifulde Oldtidsfund fra Sallingsyssel findes dels i Nationalmuseet, dels i Sysselets to vigtige Oldsagsamlinger, Museerne i Nykøbing og Skive. Nykøbing Museum, som navnlig skylder Apoteker Olufsens Omsorg og Iver sin gode Stand og Trivsel, er indrettet (siden 1909) i Godset Dueholm Klosters Hovedbygning; det rummer bl. a. Kammerherre C. L. A. Steensen-Leths Samling fra Højris. Overordentlig instruktivt er i dette vellejede Museum det store Vægkort over Mors med alle Oldtidens Fund og Mindesmærker afmærket. Skive Museum har i de sidste Aar med storstilet Hjælp fra Byen og fra Oplandets Befolkning haft en hel Renæssance. Hvid og festlig ligger dets store nye Bygning i udsøgt Parkterræn, en Juvel for den driftige By. Ledelsen er i virksom og kyndig Haand hos Lærer N. C. Bøgelev. Kærnen idets Oldtidsafdeling er forhenværende Gaardejer Refffsgaards Samling af omhyggeligt fremgravede Oldtidsfund fra Salling Land.

Der skal i det følgende gives en Udsigt over Sallingsyssels vigtigste Fund og Mindesmærker fra Old-Forraadskar med Ornamenter (Dommerby) tiden samt dertil knyttet kulturhistoriske Bemærkninger. Vi begynder med Begyndelsen, de tidligste Fund.

Det ældste mig bekendte Stenalderfund fra Sallingsyssel er en Boplads nær Resen ved Karup Aa i Fjends Herred. Den er ikke nærmere undersøgt, kun konstateret. Stedet er en lav Sandterrasse ned mod Aaen, paa Aagaards Marker. Her er fundet Flintsager - en Skraber og en Del smaa Pilespidser - af den Slags, som hører til i den fjerne Stenalder, Fastlandstidens Slutning, da Limfjorden endnu ikke var helt dannet, men Mors var landfast med baade Ty og Salling. Disse Ting fra Resen

er jævn gamle med Maglemose- og Sværdborgfundene paa Sjælland, d. v. s. 7-8000 Aar; de tilhører den ældre Del af den saakaldte Gudenaakultur, den som kendetegner det Samfund af primitive Jægere og Fiskere, der befolkede det jyske Indland og som holdt til ved Søer og langs Aaløb.

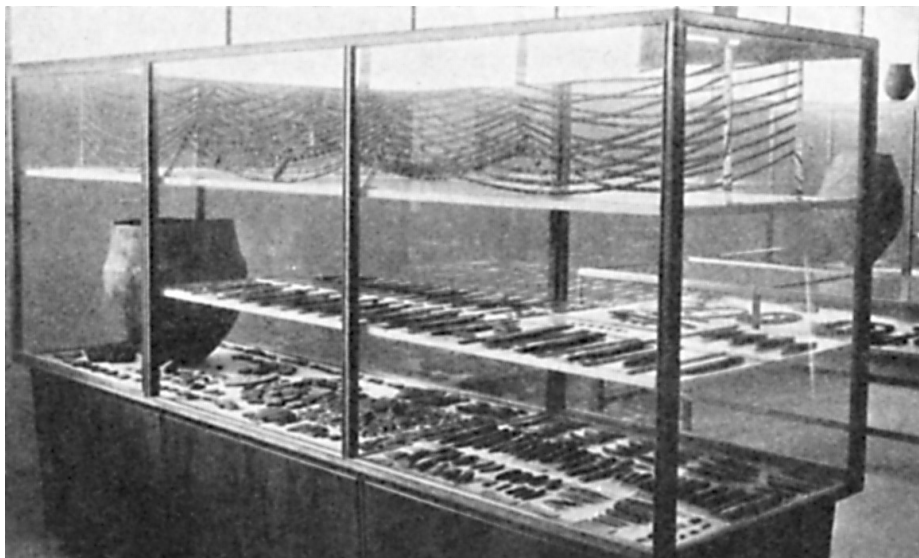
Fra den efterfølgende "atlantiske" Del af vor Stenalder, da det lune, fugtige Øklima satte ind, kan Sallingsyssel møde op med adskillige af den Slags Kystfund, der hører til i Ertebøllekulturen med dens Køkkenmøddinger. Der er først og fremmest Krabbesholmfundet, eller rettere de to Fund fra Krabbesholm. Det første fremkom allerede 1837, fra en nu bortgravet Skaldynge i en Skrænt i Krabbesholm Skov; det vakte en Del Opmærksomhed og gav i Virkeligheden Stødet til Opdagelsen og Erkendelsen af Køkkenmøddingerne. Tæt i Nærheden ligger en anden Skaldynge, der undersøgtes 1889 af Nationalmuseet. Stedet ligger Nord for Vejen fra Skive By til Havnen, ca. 400 m SSV for Gaarden Krabbesholm. Højdedraget her, der nu afsætter sin Skrænt ned mod Skive Enge, var i atlantisk Tid en Halvø omskyllet af en lavvandet Arm af Skive Fjord. Skaldyngens DyreknoGLE røber os Tidens Fauna, Strandens og Skovens Dyr: Skallesluger, Lappedykker, Skarv, Sangsvane, Sæl, Vildsvin, Urokse, Raadyr og Kronhjort. Krabbesholm-Jægerne har ikke manglet Vildt.

Fra Hjerknor ved Sallings Vestkyst stammer et andet vigtigt Fund fra atlantisk Tid, optaget af Reffsgaard, nu i Skive Museum. Det er opfisket fra en undersøisk Boplads i den smalle Fjordarm, der fra Lysen Bredning skærer sig ind i Kysten Syd for Harre Vig. En Mængde Redskaber af Ben og Hjortetak viser, at denne Plads ikke har været saa helt ringe. Andre Fund af lignende Art kendes fra Kysterne rundt om i Sallingsyssel. Eksempelvis kan nævnes: ved Astrup Vig paa Sallings Østkyst, ved Hinnerup Aa Vest for Aasted i Nordsalling, ved Sæby i Vestsalling, ved Færkør Vig paa det Østlige Fur, ved Vester Assels paa Sydmors og enkelte Steder paa Fjendsherreds kysten.

Med andre Bopladsfund fra Sallingsyssel føres vi ned i Yngre Stenalder, Aarhundrederne paa begge Sider af Aar 2000 f. Kr., Tiden da Agerbrug og Kvægavl viser sig og snart skulde blive lige saa vigtige Erhverv som de gamle, Jagten og Fiskeriet. En saadan Boplads stødte man paa for 4 Aar siden paa Dommerby Hede i Fjends Herred under Sandgravning til Anlæg af en Rævefarm. Rundt om paa Pladsen laa spredt Levn og Rester fra Dagliglivet - Potteskaar, Flintredskaber, Flintspaaner, ildskørnede Sten o. a. I en Affaldsgrube optoges Skaarene af stort Forraadskar, pyntet med Ornamenten i en dobbelt Zigzaglinie ved Mundingen og Hængefrynser paa Siden. Karret lod sig samle og staar nu i i Skive Museum. Et lignende Bopladsfund fremkom for længere Tid siden paa en Holm i den nu tørlagte

Forraadskar med Ornamenten (Dommerby).

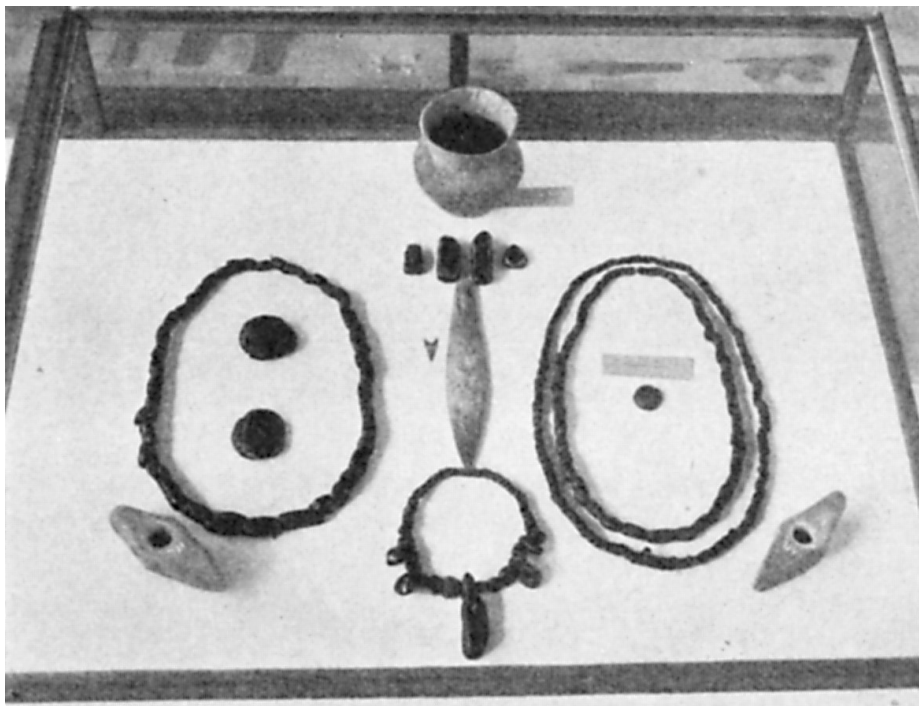
*Offergaver fra yngre Stenalder
(Møllerup).*

Rosborg SØ i Mønsted Sogn, Fjends Herred.

Fra Yngre Stenalder kendes spredt over hele Danmark en Serie ejendommelige Fund, der med Sandsynlighed tolkes som Offergaver, nedlagt af Mand eller Kvinde til guddommelige Magter. Manden har givet sit dyreste Eje, den store, skarptslebne Flintøkse, Kvinden sine Ravsmykker, ofte gemt i et Lerkar. Et anseligt Fund af denne Art, ikke mindre end 13000 Ravperler lagt i en grov, tykvægget Lerkrukke, fremkom for 3 Aar siden i Møllerup Mose, Rødding Sogn, Vestsalling. Sammen med Perlerne laa aflange, gennemborede Samlestykker af Rav, der gav Vink om, hvordan Perlerne oprindeligt har været ordnet i lange Rader, omtrent som Fundet nu er ophængt i Skive Museum. Et lignende Ravfund er gjort i ældre Tid i Nørre-kjær ved Fly, Fjends Herred, og endnu et i Sejerslev Kær i Morsens nordligste Sogn ; sidstnævnte bestod af 500 Ravperler og ca. 60 gennemborede Hunde tænder, aabenbart den off ergivende Kvindes bedste Pynt.

Med alt dette Rav mærker man allerede nu, at Sallingsys sel ikke ligger langt fra Vesterhavet, den store Ravkilde. Dette skal fornemmes endnu stærkere -omend mere indi rekte -ved Betragtningen af Sysselets Bronzealder.

Inden vi naar saa vidt, er der dog adskilligt at be mærke om Sallingsys Yngre Stenalder. Som bekendt sad der i Danmark i dette Tidsafsnits senere Del, d. v. s. i Aarhundrederne nærmest efter Aar 2000 f. Kr., to helt forskellige Agerbrugsfolk, nemlig det, der var kom met flere Aarhundreder før og havde medført det første

Gravfund fra Stenalderhøje.

Jordbrug og det første Kvæg til Landet, og saa det, der var indvandret til Jylland omkring Aar 2000 fra Mellemeuropa, det saakaldte »Enkeltgravsfolk«, saaledes benævnt efter Begravelsesmaaden: enkelte Grave i smaa Høje. Vore Dysser og Jættestuer derimod, som er rejst af det førstnævnte Folk, af Danmarks ældste Bønder, er Fællesgrave. Kendes de mon i Sallingsyssel?

Ja, men kun i ringe Tal. Bedst kendt og bedst bevaret er den dobbelte Jættestue i Iglso, Fly Sogn, Fjends Herred. To Kamre, hver med sin 5 m lange Gang, er her ind sluttet i en stor, ca. 5 m høj, lyngklædt Høj, der ligger lige ved Skellet mod Feldingbjerg Sogn. Højen er en af Gruppen »Kokshøjene« i det nævnte Nabosogn. Det er ikke usandsynligt, at den i sin øvre Del skjuler en Grav fra Bronzealderen; Stenalderhøjene; ogsaa de der omslutter Jættestuer, plejer nemlig at være lave og ret flade. I Krejbjerg Sogn, Salling, Nordvest for Over-Ginderup, ligger en Høj med en lille, velbevaret Jættestue. De øvrige Storstensgrave i Sysselet er mere eller mindre forstyrret i nyere Tid.

Ikke faa af de Oldtidshøje, der nu henligger som sten løse Rund- eller Langhøje,

er i Virkeligheden »afklædte« Rund- eller Langdysser. En af de længste Langdysser i hele Danmark, 180 m lang, ligger ved Kardyb i Kobberup Sogn, Fjends Herred. En Vej overskærer den, og kun ganske faa af dens Randsten er nu tilbage. Den maa have været imponerende i gamle Dage med sine stensatte Gravkamre og Hundreder af rejste Sten. Øst for samme Kobberup ligger en anden Langhøj, nu helt uden Sten, ca. 100 m lang. Sandsynligvis er ogsaa den en afklædt Langdysse. Dog er det paa ingen Maade altid Tilfældet, at en Lang høj er en Langdysse uden Sten; i Bronzealderen byggede man nemlig ikke sjældent stenløse Langhøje. Undertiden kan Højnavnet give en Vejledning. Naar saaledes den 50 m lange Langhøj ved Nørre Lem i Sydsalling hedder »Nørlemsdøjs«, Nørlemsdyssen, saa betyder det nok, at den i ældre Tid har haft Randsten. Ved Gaarden Kaas i det sydvestlige Salling er bevaret et Dyssekammer, ganske vist uden Dæksten, men dog altsaa selve Kammeret. Ellers er det mest Erindringer om sløjfede Storstensgrave, der møder En rundt om i Sallingsyssel. Saaledes paa Fur, paa hvis høje nordlige Del man ved, der har været et Par Rund dysser og 5 Langdysser; kun ubetydelige Rester er nu tilbage (store og lille »Kæmpegrav« nær Rødstenen). Paa Mors har der ved Dalgaard i Lødderup Sogn staaet en Jættestue i Høj, en Langdysse (»Troldstuen«) har ligget ved Storup i Ørding Sogn og et Dyssekammer (»Visti Stol«) ved Vester Jølby i Dragstrup Sogn, paa Halvøen over mod Ty.

Ganske interessant var det Fund, der for 5 Aar siden blev gjort af den oldkyn-dige Marinus Reffsgaard i Volling By i Sydsalling. Her fandtes i en stenløs Jordgrav under en lav Høj ikke mindre end 12 smaa, smukt ornamenterede Lerbægre, gjort i en Form og Stil, der henfører dem til en tidlig Del af Yngre Stenalder. Disse gamle Jordgrave plejer at være ret sparsomt udstyret med Dødsgaver; et Tilfælde som her, med et Dusin omhyggeligt formede og pyntede Drikkekar, er en Undtagelse.

Forlader vi Storstensgravene, eller vel rettere Levningerne af dem, og vender os til Sallingsyssels mange Sten alderhøje, føres vi med dem midt ind i det store Folkedrama, der udspillede sig i Jylland i vor Yngre Stenalder. Disse mange Høje er rejst af et fra Mellemeuropa indvandret Agerbrugsfolk, der i Løbet af forholdsvis kort Tid efter Indvandringen (omkring Aar 2000 f. Kr.) spredte sig over Størstedelen af Jylland. Sallingsyssel ligger paa dette Erobrerfolks Hærvej. Arkæologiske Undersøgelser af Enkeltgravshøjene i Jylland viser, at det nye Folk paa sin Fremtrængen fra Syd mod Nord besatte store Dele af Midtjylland op imod Viborg. Hele Jyllands Østkyst samt de to nordligste Landsdele, Himmerland og Vendsyssel, forblev ganske vist i denne første Omgang uberørt, men de Fremmede standsede dog ikke i Midtjylland. Fra Viborgegnen bøjede Strømmen vestover til Harsyssel og nord-vest vest over til Sallingsyssel. Gennem Fjends Herred trængte Erobrerflokkene frem og

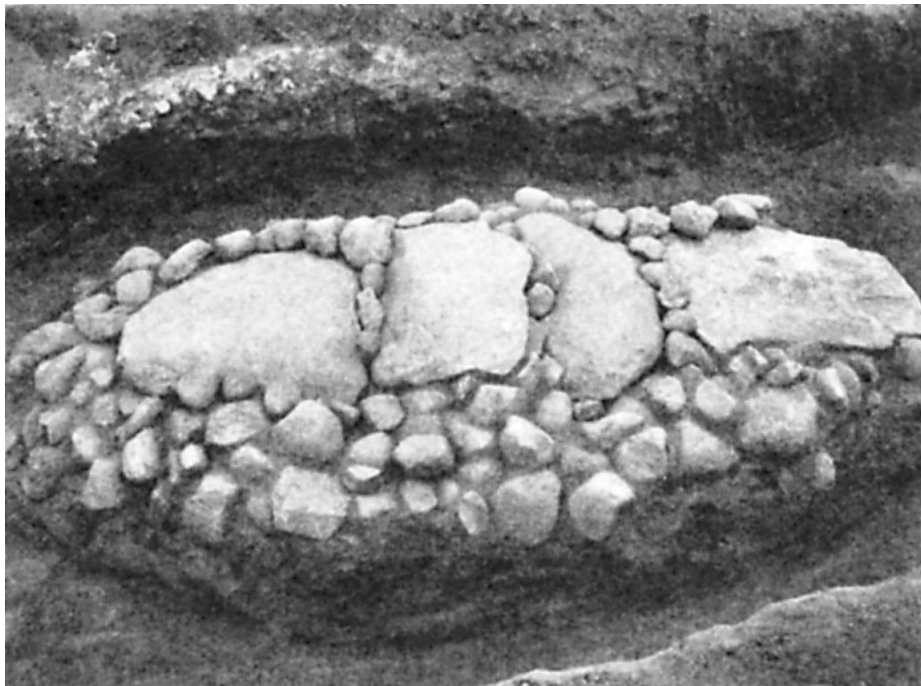

*Flintdolken, den frie
Mands fornemste Vaaben.*

bredte sig over hele Salling. Herfra gik Vejen videre i et bredt Bælte tværs over det nordlige Mors og videre over Vilsund gennem det midterste Ty (Hundborgene) ud til Vesterhavet. Dette var Enkeltgravsfolkets første store Fremstød i Jylland; senere bredte de sig yderligere over saa godt som hele Halvøen.

Minder om disse Vandringer er de mange lave Høje, der findes spredt ud over Sallingsyssel. De fleste er nu over pløjede og derved helt eller delvis udviskede, men mange staar endnu urørt. Som karakteristisk Eksempel paa vel bevarede Enkeltgravshøje, der henligger som direkte Spor efter de fremmede Erobrere, kan nævnes Højgruppen og Højrækkerne sydligst i Dommerby Sogn og nordligst i Fly Sogn, Fjends Herred. Kommer man nordfra ad Skive landevejen, ser man Højene i Gaflen mellem Landevejen og Vejen til Fly; herfra kan man følge dem et langt Stykke sydover. Det er lave, brede Lynghøje, ret smaa, lette at kende fra de store, kuplede Bronzealderhøje. Andetsteds i Sallingsyssel er som nævnt disse smaa Stenalderhøje taget under Plov, og herved er i mange Tilfælde Højens Indhold, Graven med den døde Ejendele, kommet for en Dag. Hos Enkeltgravsfolket var det Skik, at Manden fik sin Stridsøkse, Kvinden sine Ravperler, begge Parter ofte et Drikkebæger af Ler, med sig i Graven. Marinus Reffsgaard har udgravet et stort Antal af den Slags Enkeltgrave i Salling; mange af hans Fund ligger i Skive Museum. Billedet paa Side ??? viser et Udvalg af disse Gravfund: fra Tovstrup i Durup Sogn stammer de to Stenstridsøkser og den midterste Perlekæde; fra Grønning Sogn Lerkarret og de her foran fremlagte Ravhængesmykker; fra Aasted Sogn de tre Perlekæder og Ravskiverne samt Dolkbladet og Pilespidsen af Flint.

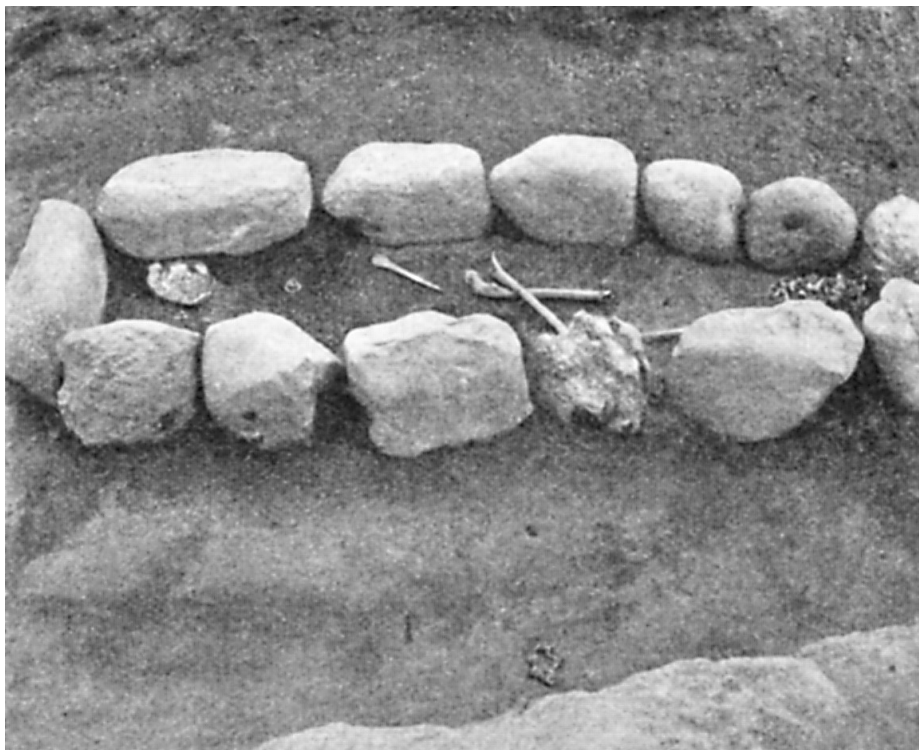
Med de to sidstnævnte Genstande er vi nede i Stenalderens Slutning, da der efter Stormtiden med dens Omvæltninger var faldet mere Ro over Befolkningen. Den frie Mands fornemste Vaaben var nu Flintdolken. Det er velbekendt, at man i denne Tid her i Norden frembragte de kunsthødeste Flintvaaben i hele Europa: Dolke, Spydblade, Pilespidser. Sallingsyssel har ikke staaet tilbage, som Billedet paa Side ??? viser det. Denne fejlfrit hugne Dolk af mesterligt Arbejde, hører til Eli-

*Bronzealder-Stenkiste
fra Erslev.*

teklassen af Danmarks Flintdolke, fandtes for faa Aar siden i en Stendyngegrav ved Sundsøre, Tise Sogn i Østsalling. Et andet Gravfund fra denne Tid, en Hellekiste med Flintdolk og 3 Flintpilespidser, er gjort ved Dalgaard i Lødderup paa Mors.

Det næste store Oldtidsafsnit, Bronzealderen, er ingen lunde gaet sporløst henover Sallingsyssel. I den ældre Bronzealder, Aarhundrederne omkring Aar 1000 f. Kr., var den gængse Form for den frie Mands Gravmæle den store højtliggende Jordhøj synlig viden om som varigt Erindringstegn om den Mand eller Kvinde, der var gravlagt i Højens Indre. Selve Graven var som Regel enten en udhulet Egestamme eller en af flade Fliser (eller Marksten) opbygget Kiste. I sjældne Tilfælde er som bekendt Egekisterne bevaret til vor Tid. Dette er dog endnu aldrig forekommet i Sallingsyssel. Derimod kendes adskillige Bronzealders Stenkister, saaledes den paa Siderne ???-??? afbildede fra Erslev paa Sydmors. Først ses Kisten vel tillukket og tættet med Smaasten, derefter aabnet. Den indeholdt Skeletresterne af en Kvinde, der har haft Bronze dolk ved Bæltet; desuden laa i Fodenden en Dynge brændte Knogler hidrørende fra en voksen Mand. Vi har her et af de sjældne Tilfælde med brændt og ubrændt Begravelse i samme Kiste. Ligbrændingen var i Ældre Bronze-

Erslev-Stenkisten aabnet.

alder allerede saa smaat begyndt at vise sig. Andre Bronzealders Stenkister kendes fra Bjergby og Lødderup paa Mors, fra Aasted og Bustrup i Salling.

Den paa Side ??? afbildede mærkelige Sten fandtes for en god halv Snes Aar siden som Dæksten over en Bronzealders Stenkiste ved Debel paa Fur. Den staar nu i Nationalmuseet. Hele dens Overflade er dækket af skaalformede Fordybninger og af inddybede Render og Furer. Det er udenfor Tvivl, at denne Sten har været hellig og Genstand for Dyrkelse. Den sandsynligste Tolkning af de skaalformede Fordybninger er vel: magiske Frugtbarhedstegn.

Enhver, der vandrer i Sallingsyssel, vil af de store Grav høje erindres om vor fjerne Bronzealder. Vel har der været langt flere Høje end nu, men alligevel støder man mangfoldige Steder paa Højgrupper eller Højrækker. Her skal nævnes nogle af de mest karakteristiske.

I Fjends Herred finder man en Række store, kuplede Høje i Fly Sogn Vest for Bregendal, altsaa i Digteren Aakjærs Land. I Kobberup Sogn ved Søby ligger en

Snes Høje i Gruppe; under Ajstrup en anden Gruppe af lignende Størrelse; ved Kardyb Syd for Kobberup knejser Store-Tørrehøj, Sognets højeste Punkt. I Resen Sogn løber en lang Høj række paa Bakkerne langs Skive Aadalen, mange af dem er dog sikkert Stenalderhøje. Det viser sig ikke sjældent ved Højudgravninger, at en stor Bronzealderhøj er bygget ovenpaa en mindre fra Stenalderen.

I Salling kan paa peges talrige Højklynger og enlige Stor høje. Højeste Punkt i Halvøen er »Jeghøj«, beliggende i Sogneskillet Øst for Otting. Ikke mindre end 6 m høj er »Storehøj« Øst for Hindborg. Langhøje finder man Nord for Vejby og i Egnen ved Kaas. Af Højgrupper kan nævnes: »Urhøjene« i Junged Sogn, »Sundshøjene« i Selde, »Vejhøjene« ved Tovstrup i Durup Sogn, »Skyhøjene« paa Skibhøjebakker i Navtrup Sogn, »Lysenhøjene« ved Krejbjærg, blandt mange andre. Ved Navstrup ligger en af de ejendommelige, kredsrunde, lave og fuldstændig flade Høje, som muligvis har tjent som Skueplads for religiøse Handlinger, Optog eller Danse i Bronzealderen. Nogle af den Slags Høje kaldes endnu »Dansehøje«. I Junged Sogn ligger i Bakkerne Nord for Junged Krat to Ringvolde, som trods Udgravning for nogle Aar siden ikke har kunnet tolkes med Sikkerhed. Det er ikke usandsynligt, at de er Anlæg bygget i Solreligionens Tjeneste. I Lyby Sogn ligger højt paa en Bakke i Sydøst en lignende Ringvold, ca. 25 m i Tværmaal. Den kaldes »Ridebanen«. Det er muligt, at og saaden kan være anlagt for Bronzealderens Hovedguddom, Solen.

Mors har færre bevarede Storhøje end Salling og Fjends Herred. Her kan nævnes »Burhøjene« paa en Bakke ved Bjærgby. »Marbjærghøjene« i Skallerup Sogn, »Trehøj« Øst for Øster Hvidbjærg, »Galthøj« paa Lørslev Præstegaardsmark, »Salgerhøj« i Flade Sogn, Morses højeste Punkt. Talrige Høje findes i Lødderup Sogn, og ved Vils Færgegaard ligger fem Høje i Gruppe.

Alt dette tyder paa Velstand og forholdsvis tæt Bebyggelse i Sallingsyssel under Ældre Bronzealder. Lægger man Fundene ind paa et Kort, vil man finde Bekræftelse herpaa. Sysselet har uden Tvivl i dette Tidsrum udgjort en Del af det blomstrende Limfjordsrige, hvis Handel i første Række var baseret paa Vesterhavsravet. Det Guld, man tilbyttede sig for Rav, og som importeredes hertil op vundet i Ringform - saakaldt »Ringguld« - kendes da og saa i Mængde fra Sallingsyssel, navnlig fra Vestsalling.

Den senere Del af Bronzealderen (Tiden ca. 800-400 f. Kr.) var til at begynde med efter Fundene at dømme gunstig for Sysselet. Et af de smukkeste Bronzesværd overhovedet fra dette Tidsafsnit blev fundet for faa Aar siden i Svansø Mose, Skive Landsogn. Det opbevares nu i Skive Museum. Klingen stod lodret i Mosejorden, Fæsteknappen var afslaaet af Tørvegraveren, men fandtes senere. En Yngre Bronze-

*Dæksten over
en Bronzealder-Stenkiste
fra Debel, Fur.*

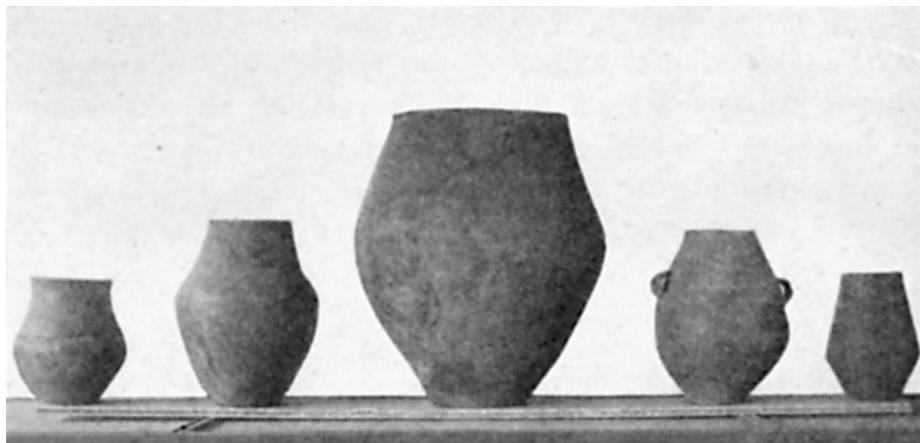
alders Depotfund er gjort i en Mose ved Jebjærg i Salling. Skive Museum ejer et smukt Udvalg af velbevarede Lerkrukker fra Yngre Bronzealder. I Periodens senere Del aftager imidlertid Fundene, og Bronzealderens Slutning samt den tidlige Jernalder har i Sallingsyssel som andetsteds i Landet været en fattig Tid. Den af Misvækst og Armod haardt trængte Bonde har da ofret sine fattige Ejendele til Guddommene. De saakaldte »Mosepotter« er Vidnesbyrd herom, Lerkar henstillet sandsynligvis med Madofre som Forsoningsgaver. Mosepottefund er gjort ikke saa sjældent ved Tørveskær rundt om i Salling.

For første Gang i Sallingsyssels Oldtidshistorie dukker nu selve Bondens Marker frem. I Fjends Herred ligger paa Fly Hede, Øst og Sydøst for Svansø Mose, en gammel forladt Ager af den Type (med Ramme af lave Volde), der kan paavises at stamme fra Ældre Jernalder, Tiden omkring Kristi Fødsel. Tilsvarende Agre, nu udslettede ved Dyrkning, er paavist i Vridsted, Resen, Borris og Gammelstrup Sogne i Fjends Herred saavel som paa Brokholm Hede i Junged Sogn i Salling. Ogsaa Bondens Bolig fra dette Tidsrum er paavist i Sysselet. Gudmund Hatt har paa Mors fremgravet interessante Hustomter paa Solbjærg og ved Fredsø. I Solbjærgtomten laa Knoglerne af Husets indebrændte Besætning, tre Køer og en Hest, Fredsø huset stammer fra Folkevandringstid, det er et af de yngste Jernalderhuse, der kendes i Danmark. Her fandtes en stor Mængde Kar af Ler og Træ, og i to Bunker de pyramideformede Lervægte til Væven, der aabenbart har været ude af Funktion, da Huset brændte. Andre Jernalderbopladser kendes fra Krejbjærg og Spøttrup i Salling og fra Lørslev paa Mors. Et Jernalderhus er rekonstrueret af Gudmund Hatt og opstillet paa Hjerl Hede.

Disse Jernalderfund vidner om fredeligt Liv og Arbejde. Mere krigersk betone- de er visse Gravfund fra Romertid (nærmest efter Kristi Fødsel), hvori der jævnsides med importerede Produkter af romersk Bronzeindustri - Drikkekar, Spande o. a. - ligger Vaaben. Saaledes i en Grav fra Store Kongshøj i Ørding Sogn paa Mors, aabenbart en Stormands Hvilested; han havde foruden Vaaben faaet Drikkehorn, Bronzeøse, Bronzesi og fin riflet Bronzespand med i Graven. En lignende Begravelse (med Sværd og Bronzespand) kendes fra Lynghøjgaard i Krejbjærg Sogn, Salling. I Brøndum Sogn, Sydsalling, fandtes for nogle Aar siden en stor Lerurne, hvori der mellem brændte Menneskeknogler laa Jernbullen og Jernhaandtaget fra Krigerens Skjold, Jernspidsen fra hans Spyd og forskel lige Toiletgenstande (Ragekniv, Neglekniv, Tatovernaal). Mens Sallingsyssel, som omtalt, var guldrigt i Bronzealderen, takket være Ravkystens Nærhed, blev det i den yngre Jernalder (5.-7. Aarh. e. Kr. F.), der ellers er Guldalder for store Dele af Danmark, ret fattigt paa Guld. Enkelte gyldne Amuletter, de saakaldte »Brakteater«, er fundet i Sysselet, det

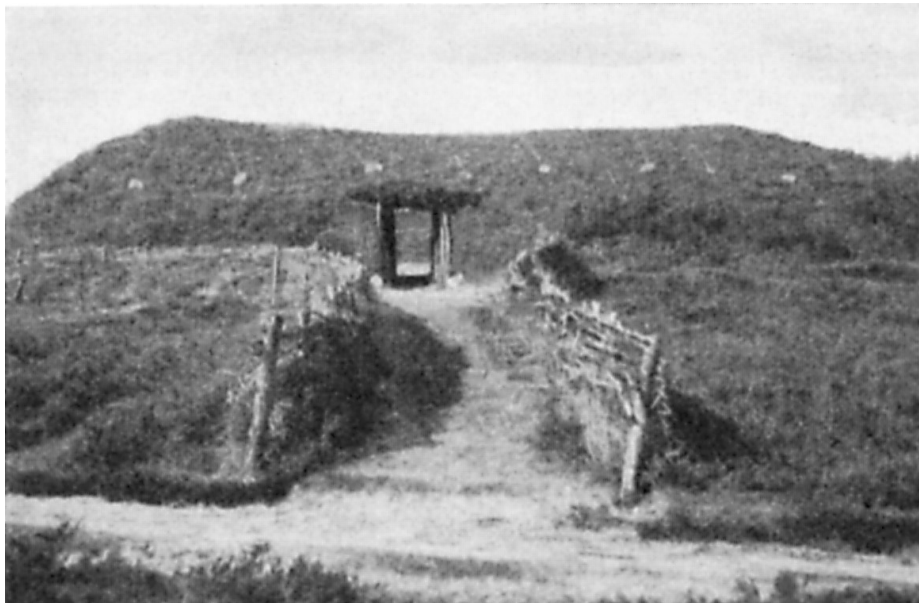
*Br. onzesværdet
fra Svansø Mose.*

*Lerkrukker
fra Yngre Bronzealder.*

er alt. Men i Oldtidens Slutafsnit, Vikingetiden, vaagner ogsaa Sallingsyssel op til Daad. Vikingevaabengravene er ikke helt sjældne. En saadan kendes eksempelvis fra en Bakke ved Fly, Fjends Herred, den indeholdt Stigbøjle, Sporer, Spydspids og Seletøjsringe. Lignende Vikingeudstyr er fundet i Grave saavel i Salling (Lem og Ramsing Sogne) som paa Mors (Kammerby i Redsted Sogn, samt ovennævnte Store Kongshøj i Ørding Sogn). Dette Vikings Ridetøj, som nu er rustent og medtaget, bærer ofte Spor af prægtig Kobber- og Sølvindlægning i fine Mønstre.

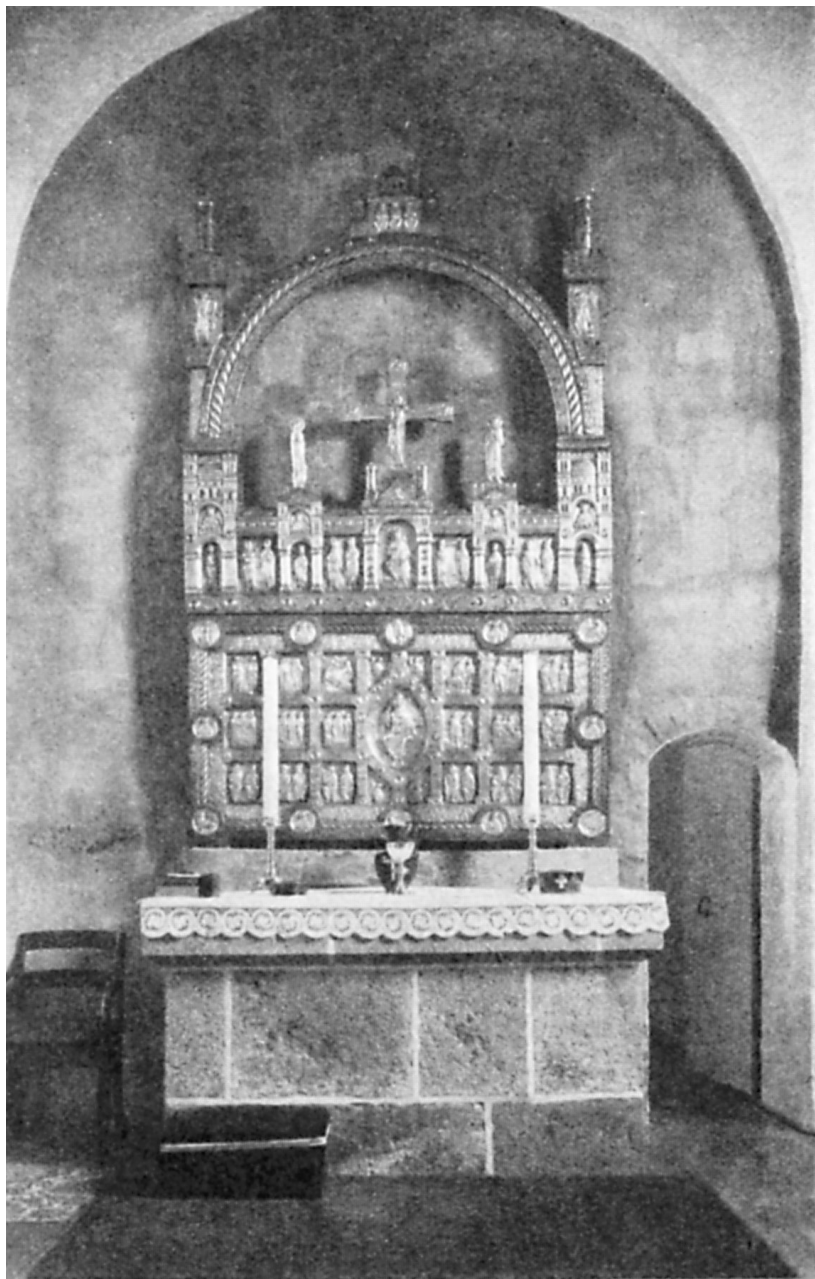
Hermed er ved Jordfundenes Hjælp skitseret Kultur forløbet i Sallingsyssel frem gennem Oldtiden. Med Vikingetiden er vi naaet saa vidt frem, at ogsaa Stednavnene formaar at fortælle et og andet. Sallings lærde Mand, Dr. Gudmund Schitte paa Eskjær, har forlængst andetsteds (»Salling Syssels Oldsaga« i Aarbog for Skive og Omegn 1915) peget paa de mange hedenske Gudenavne, der sikkert skjuler sig i sallingske Benævnelser paa Høje og Byer: de gamle Himmulguder Ul og Ti i Ulhøj og Tise, Idun i Jebjerg, Odin i Oddense. Tilsvarende synes det, har Mors gemt Guden Frøj i Frøslev, Ti i Tissing; Fjends Herred Tor i Torsdal og Torsø. Og de mange hellige Kilder rundt om i Sallingsyssel, som nu pryder sig med fromme katolske Helgennavne: i Fjends Herred St. Georgskilden i Ørum Sogn og St. Lauskilden i Nørre Borris Sogn, paa Mors St. Hanskilden i Skallerup Sogn og St. Margretes Kilde i Flade Sogn; fremdeles de mange navnløse Hellig kilder (i Vrove Sogn, Fjends Herred; i Lem og Lyby Sogne, Salling; i »Helligkildedalen« paa Fur; i Lødderup, Møllerup og Øster Assels Sogne paa Mors) - alle disse kraftige, lægende Kilder, om de nu bærer Navn eller ej, har deres religiøse Udspring dybt i Folkesindet, langt forud for al Kristendom. Til dem knytter sig Mindet om urgammel

*Jernalderhuset
paa Hjerl Hede.*

hedensk Dyrkelse og Offerkultus.

Saaledes bærer da Sallingsyssel sin fjerne Oldtids Spor og Levn, tydelige at se for Nutidens opmærksomme Øje, tydelige at høre i Sprogets gamle Navne.

»Det gyldne Alter« i
Sale Kirke, en rigt ud styret
Altertavle fra det 12. Aarh.
med forgylde, drevne
Kobberplader paa Egetræ.

Spottrup.

Kirker og Herregaarde i Fjends Herred, Salling og Mors

Af EJLER HAUGSTED

1. KIRKER

FJENDS Herred, Salling og Mors udgjorde i Middelalderen Salling Syssel. Mens Mors blev lagt under Bispedømmet Nord for Limfjorden (Vestervig-Børglum), kom Fjends og Salling under Biskoppen i Viborg; derfor spores der i Kirkerne i de sidstnævnte Omraader en Tilknytning til deres Domkirke, mens Kirkerne paa Mors staar dem Nord for Limfjorden nærmere og har et noget mere primitivt Præg.

Fjends Herred. Sognene er - navnlig i den søndre, ufrugtbare Del af Herredet - store, og Kirkerne er gennemgaende rummelige. De er næsten alle bygget af Granit og mange er kvaderklædte, de fleste har lige afsluttet Kor uden Apsis og i

Vest et senere tilbygget svært Taarn opført af Munkesten med Gavle i Nord og Syd uden Kam takker; ingen af dem gør Indtryk af at høre til de allerældste Stenkirker. Kvadrene er omhyggeligt tilhuggede og opmurede i regelmæssige Skifter. Paa mange af dem finder man Billedkvadre og anden Skulptur.

Som en smuk og velbevaret romansk Kirke kan vi nævne den i Vrove, der ligger sydvestligt i Herredet tæt ved Karup. Aa. Den har Apsis og Dobbeltsokkel, der paa Korets Hjørner har Mandehoveder; paa Nordsiden er de tre oprindelige Vinduer bevarede, og den gamle Søjleportal med et Kors i Tympanon staar endnu. I Kirkerummet er baade Kor- og Apsisbuer bevarede, og det er dækket af Bjælke loft. Da Taarnet blev bygget til, fjærnede man en Del Kvadre fra Vestgavlen for at danne en Aabning ind til Taarnrummet; de blev brugt til de nederste Skifter af Taarnet, der ellers er opført af Munkesten, og hvis Gavle er prydet med Blindinger. Altertavle og Prædikestol stammer fra Begyndelsen af det 17. Aarh. og fra Begyndelsen af det 18. Aarh. er Paneler i Skib og Taarnrum med Malerier fra det Ny Testamente; Stolestadedørene med allegoriske Malerier er nu anbragt i Vaabenhuset.

Salling. Paa denne gennemgaaende frugtbare og tidligt tætbefolkede Halvø ligger der et stort Antal udmærkede romanske Kirker. Vi maa her nøjes med kort at gennemgaa nogle faa af de betydeligste; men for den, der har Interesse for de romanske Kvaderkirker, er der meget andet at glæde sig over end det, vi her har kunnet pege paa.

Lime Kirke. Den ældste og mærkeligste Kirke i Salling er den i Lime, det yderste Sogn i Vestsalling. Dens Ælde røber sig straks, naar man gaar ud foran Nordsiden, hvor Opmærksomheden Øjeblikkelig fanges af Skibets Murflade og den tilmurede Kvindedør. Muren er opført af smaa, runde Kampesten lagt i Kalk og er enestaende i Danmark; Dørens Bueslag prydes af den saakaldte Rullefrise (roll-billets), et Motiv, der hyppigt anvendtes paa engelske Kirker i Aartierne før 1100, og som genfindes paa nogle faa danske Kirker, bl. a. paa Klosterkirken i Venge, der er helt igennem engelskpræget og synes at være opført før 1100. Til dette Parti slutter sig mod Øst Kor og Apsis, der vel er beklædt med Kvadre, men disse ligger i meget uregelmæssige Lag, og de to Halvsøjler paa Apsis har vistnok paa engelsk Vis været forbundet med vandrette Stenbjælker; den lille Præstedør paa Korets Sydside har engelskpræget Udsmykning. I Modsætning til den uregelmæssige og primitive Kvadermur i Østpartiet er den i Vestpartiet meget omhyggeligt og regelmæssigt opbygget og har Dobbeltsokkel, Murbaand og Rundbuefrise. - Der er bevaret et enkelt Dokument om Kirken; det melder, at i 1176 var St. Vincentius Kirken i Lime, der var annekeret til Viborg Domkirke, saa faldefærdig og forfalden, at den vakte de forbigaaendes Haan. Denne Oplysning beviser, at de to engelskprægede

*Lime Kirke, Sallings ældste.
Foto: Jonals Co.*

Partier maa være byggede længe før dette Aar, og Dr. Beckett har sikkert Ret i, at Vestpartiet, der ligner Viborg Domkirke, maa være opført kort derefter. Det slanke Munkestenstaarn, hvis Nordgavl har smukke Blindinger, og Vaabenhuset mod Syd stammer fra Slutningen af Middelalderen. Gaar man ind i Kirken, er det Vestpartiet, der drager; det danner en Forhal, der ved en svær Rundbue deles i et bredt Rum mod Vest og et smalt mod Øst, der danner Overgang til Skibet og har været skilt fra dette ved to Buer, som har støttet sig til en Midtpille. I enkelte romanske Kirker (Hee, Nørre Tranders), findes Vesthaller, men ingen af dem er saa rigt udformet, som denne har været. Den synes at have haft et øvre Stokværk, hvorfra der gennem Buer som i Fjenneslev har været Udsigt til Koret. Skibet er her, ligesom i de andre under engelsk Paavirkning byggede Kirker, smalt og højt og har Bjælkeloft. Den oprindelige Korbue og Apsis' Halvkuppel er bevaret, men Koret er i gotisk Tid bleven overhvalvet.

Der er bevaret værdifulde Prøver paa de romanske Stenhuggeres Kunst. Paa

Korets Østhjørner under Tagskæg get springer to Løvefigurer i højt Relief frem over Gavlen; den ene ligger paa Lur, den anden er i Kamp med et Menneske, der klynger sig fast til dens Ryg og søger at rive dens Gab op. Paa Ydersiden af den mægtige Granitdøbefonts Kumme er der over et smukt Rankeslyng fremstillet en Række livfulde Scener i fladt Relief. I Midten æder Geder af Livstræets Blade, til venstre gennemborer en Mand en Løve med en Trefork, og en anden, der dækker sig med sit Skjold, kæmper med en Drage; til højre jager en Rytter med Hund i den vildene Skov en mærkværdig apatisk Hjort, og to Mænd samtaler i et Hus. Det er en Oplevelse saa afsides at staa overfor værdifuld Bygnings- og Billedkunst, der bringer os Bud fra Mestre, der for 800 Aar siden har formet og udsmykket et Gudshus i Tidens Aand. De har kæmpet haardt med Graniten, men har sejret, og de brød Vej for deres Efterfølgere.

Lem Kirke. Kirken i Nabosognet Lem er yngre, og dens oprindelige Partier Skib, Kor og Apsis udgør en typisk romansk kvaderklædt Kirke fra Viborg Stift med Dobbelt sokkel og flere bevarede oprindelige Vinduer. Den har i Slutningen af Middelalderen faaet tilbygget et Taarn af Mursten med Gavle i Syd og Nord. I 1588 lod Tyge Krabbe til Bustrup den genopbygge efter en Brand, hvorom der meddeles følgende i »Danske Atlas«: Lem Kirke, som først var tækket med Straa, blev afbrændt ved en uforsigtig Karl, som skød efter Duer paa Taget. En væsentlig Del af Murene blev staaende efter Branden, men de maatte paa flere Steder lappes med Mursten, og den oprindelige Korbue af Granit blev erstattet af den nuværende af Mursten. I Forbindelse med Ombygningen blev der paa Syd siden tilbygget et Gravkapel, der i næsten halv Højde er beklædt med Kvadre, som blev tilovers fra Korbuen og det Stykke af Sydveggen, der blev nedbrudt for at danne Forbindelse mellem Kirke og Kapel.

Men denne tilsyneladende saa almindelige Kirke har dog noget for sig selv: sin skønne, rigt udformede Apsis og sine mange Billedkvadre. Apsis er ved to Murbaand og fire slanke Halvsøjler delt i fem Felter. Under Gesimsen ses en Rundbuefrise med ti Buer af temmelig uregelmæssig Form; de løber ned skiftevis paa Halvsøjlernes Kapitæler og paa Konsoller af Form som Mandehoveder; mellem Buene er der en meget rig og afvekslende Udsmykning, hvis Hovedmotiv er et Par Voluter. Paa Apsisvinduet Overliggersten er der i Hjørnerne to frontstillede Fabeldyr, Basilisker, hvoraf den ene er ved at sluge en Hare, over Rundbuen ligger to Mennesker vandret.

Af Billedkvadrene sidder tre paa deres oprindelige Plads paa Apsis under Rundbuefrisen; men de fleste af de andre er c. 1588 bleven indmuret paa Kapellet Østvæg. Jeg vil fremhæve tre: en pragtfuld Lindorm, hvis kløftede Tunge spiller,

*Lem Kirkes Apsis.
Eneret: Nationalmuseet.*

og hvis Hale snor sig i Kringler, en Drage og en Basilisk. Men der er mange flere. Man skal ikke spørge om, hvad disse Relieffer betyder. De er udført til Udsmykning af Gudshuset, og deres Motiver stammer fra den gamle Orient, Fabeldyrenes Hjemstavn. Saadanne Billeder var i det 12. Aarhundrede yndede over hele det kristne Vesteuropa, navnlig i Frankrig, hvor de vakte Forargelse hos St. Bernhard af Clairvaux. - Døbefontens brede, flade Kumme er prydet med smukke Rankeslyng indrammet af Tovsnoninger; der spores ingen Lyst til at fabulere paa dette stilrene, med stor Dygtighed udførte Arbejde.

Grindeslev Kirke. Omtrent midt i Salling c. 15 km Nord for Skive laa i Middelalderen Halvøens eneste Kloster, Grindeslev Kloster, der blev beboet af Augustinerkanniker. De meget beskedne Klosterbygninger er sporløst forsvundne, men den statelige Kirke, der var indviet til St. Peder, staar endnu, men er meget forandret. Den oprindelige romanske kvaderklædte Kirke, der bestod af Skib, Kor og Apsis, har i Slutningen af Middelalderen faaet til bygget Taarn, Sakristi og Sideskib og er bleven helt overhælveth; efter at være gaaet i Forfald blev den grundigt restaureret 1878-89. Den kan altsaa ikke virke saa stærkt ved Ælde og Uforandethed, som saa mange andre af Viborg Stifts Kirker. Men de restaurerede Ydermure, der er det eneste, som er synligt af den romanske Kirke, viser, at den har været et meget omhyggeligt udført Bygningsværk fra Romanikens Blomstringstid.

Klostret eksisterede 1176, da der i dette Aar blev udstedt et »Broderskabsbrev«, der knyttede Kannikerne i Grindeslev til deres Ordensbrødre i Viborg Domkapitel; dets Kirke kan da næppe være bygget ret meget senere end 1176, da det jo var nødvendigt for et Kloster at have en Kirke.

Der er bevaret to Bygningsled, der tydeligt viser, hvor kultiveret et Værk Augustinernes store Kirke har været, Apsis og Priorens Dør i Korets Sydmur. Sammenlignet med den vistnok ældre Apsis i Lem forekommer den her bred og lav, men den er ganske anderledes omhyggeligt opmuret over en regelmæssig Dobbeltsokekel; Apsidens Pryd, Blindingsgalleriet, er ligesom Lems bygget op i fem Felter ved Hjælp af Halvsøjler forbundne med Tvebuer; men det optager kun den midterste Del af Murfladen og er ikke meget højere end Apsisvinduet, og Rundbuerne er regelmæssigt formede. Der er Harmoni og Ro over denne lille skønne Bygning. Priorens Dør har en svær Overligger med et forsænket Tympanonfelt, der prydes af et Kors, og paa Karmstenene ses Relieffer af to frontstillede østerlandske Fabeldyr, en Grif og en Løve, stilsikkert og klart formede. Desværre er Kirkens to Portaler i Skibets Vest ende Ødelagte, antagelig ved Ombygningen c. 1500, da der blev dannet et sengotisk Kirkeinteriør med høje Stjerne hvælvinger i Skibet og en forhøjet Korbue, der fører ind til det ligeledes hvælvede Kor. Til dette blev føjet et Sakristi

*Grindeslev Kirke,
et Bygningsværk fra
Romanikens Blomstringstid.
Foto: Jonals Co.*

mod Nord, hvis kamtakkede Gavl blev prydet med to Korsblindinger, og Skibet blev ligeledes mod Nord udvidet med et Sideskib. Mod Vest byggedes det brede Taarn med Gavle i Syd og Nord.

Efter Reformationen blev den tidligere Klosterkirke valgt til Begravelsessted af det store Sogns Herremænd; der blev bygget flere Gravkældre, der efterhaanden fyldtes af Kister, og oppe i Kirken blev der anbragt flere Ligsten og i Taarnrummet et meget stort Epitafium med Portræt statuer af Erik Lykke til Eksæk og Dorte Krabbe. Dette Ægtepars Vaaben findes ogsaa paa Altertavlen, paa Stole stadegavle i Sideskibet og paa Prædikestolen, der formodentlig er udført, da Dorte Krabbe († 1623) som Enke ejede Gaarden Grindeslev Kloster. Da de adelige Slægter forsvandt, kom Forfaldstiden og i Slutningen af det 19. Aarhundrede Genrejsningen.

Til Slut maa vi nævne den gamle Kirke i Skive, der er en stor romansk Kvaderkirke, som i Slutningen af Middelalderen har faaet sit Kor forlænget og er bleven forsynet med Vesttaarn og Hvælvinger, to i Koret og tre i Skibet; hver af dem er ved Ribber delt i otte Kapper. Disse Hvælvinger er, vistnok paa Bekostning af

Niels Høeg til Eskær, der paa Christian II's Tid var Lensmand paa Skivehus, bleven smykket med en sammenhængende Række Kalkmalerier, der er enestaaende i Danmark (1522). Æmnet for dette store Værk er den sejrende Kirke. I hver af de 5x8 Kapper ser vi et eller flere Brystbilleder af de højhellige og hellige Personer stige op af Blomsterkalke; Rækken begynder i Korets Østhvælving, »Kirken i Himlen«, med Kristus, Gudfader og Helligaandens Due samt seks Engle; i den anden Hvælving, »Apostelkirken«, sidder Maria og en Del af Apostlene; derpaa følger i »St. Annas Hus« Jesu Slægt og i de to sidste Hvælvinger Martyrer samt Kirkefædre og Ordensstiftere. Attributer og Navnebaand gør det muligt at identificere denne Hærskare af Romerkirkens Heroer, der har ført den gennem Kamp til Sejr. Kalkmalerierne blev først opdaget 1887; de er noget restaurerede, men maa siges at være meget velbevarede.

Mors. Den frugtbare og skovfattige Ø Mors har aabenbart været forholdsvis tæt befolket i den ældre Middelalder, ellers havde det været utænkeligt, at der kunde være dannet 31 Sogne hvert med sin Kirke paa 367 km². Disse forbavsende mange Kirker er - paa Jørsby og Møllerup nær - romanske. De er alle bygget af Granit, og de fleste er kvaderklædte; næsten alle har bevaret deres flade Bjælkeloft, og omtrent Halvdelen er kullede; en Kirke som Karby, der foruden Taarn har faaet tilbygget Sakristi, Kapel og Vaabenhus, er et Særsyn. Kort sagt, paa Mors har overraskende mange Kirker bevaret deres romanske Præg, selv om Kvadrene er sat om, og større Vinduer er sat ind; omtrent hveranden Kirke har til det tvedelte, graabrune Kvaderstenshus faaet føjet et svært, hvidkalket Taarn, der snart har Pyramidespir, snart Sadeltag, mens hveranden er ensformigt graabrun som den var, da den blev bygget for c. 800 Aar siden. - Stenhuggerne har været i Virksomhed paa mange af disse Kirker paa Portaler og Korbuer, men i al Beskedenhed. Fontene er glatte eller prydede med Rankeslyng; kun i Dragstrup (paa Vestkysten) er der Fabeldyr, to hvæsende Drager fører en Kamp paa Liv og Død. I mange af Kirkerne paa Mors er der bevaret Alterborde opmurede af Kvadre. Her kan kun omtales nogle faa, der skiller sig lidt ud fra det store, ret ensformige Flertal.

Vejerslev Kirke. Vistnok den ældste af Kvaderkirkerne paa Mors ligger omtrent midt i Sønder Herred Vest for Landsbyen Vils med vid Udsigt mod Syd. Den bestaar af Apsis, Kor og Skib og et i Slutningen af Middelalderen tilbygget svært Taarn, der nu har Pyramidetag. Over den plumpe Skraakantsokkel ligger grovt tilhuggede Kvadre af meget forskellig Størrelse. Disse Mure gør et ligesaa primitivt Indtryk som Koret i Lime Kirke i Salling. Apsis deles af to plumpe Halvsøjler i tre Felter og afsluttes for oven af en Rundbuefrise. Midt paa Korgavlen over Apsis springer et Brystbillede af en Hest frem fra Murfladen. Apsisvinduet og Korets

*Vejerslev Kirke paa Mors.
Eneret: Nationalmuseet.*

Nordvindue er oprindelige. Norddøren er bevaret, men tilmuret, og har en Kilestens Rundbue, der hviler paa svære Karmsten,

Blistrup Kirke. Annekskirken til Vejerslev i Blistrup har, ligesom de øvrige Kirker paa Mors, en regelmæssigt opbygget Kvaderbeklædning, og Korets Skraakantsokkel er meget omhyggeligt tilhugget i Modsætning til Vejerslevs. Baade Apsisvinduet og Nordvinduerne er bevaret. Syddørens Karmsten er smykket med Tovstav, Rundstav og et fladt hugget Rankeslyng. Paa Overliggeren fortsættes de to Stave og runder sig om et Tympanonrelief, to frontstillede Løver; af Norddøren er der Rester tilbage. Sandsynligvis har Kirken haft et romansk Taarn, hvis Kvadre er benyttet til det nuværende sengotiske Taarn. Som i mange andre af Øens Kirker er det romanske af Kvadre opbyggede Alterbord bevaret, det har en høj Sokkel med Mande hoveder paa Hjørnerne; i »Helgenraven« i Bordpladen fandtes i 1847 en lille Blyæske med en Benstump. Døbefontens Kumme deles i fire Felter af Stave, der er formet som stærkt stiliserede Menneskeskikkelser; foroven løber et Rankeslyng, der er beslægtet med Syddørens, og derunder fire Par frontstillede Dyrehoveder. Fra Sengotikens Tid findes et Korbuekrucifiks. C. 1590-1625 blev

Kirken udstyret med Renaissanceinventar: Altertavle, Prædikestol, der ligner dem i Frøslev og Hvidbjærg, endvidere udskaaren Læsepult og Stolestader med rige Udskrænger. I Taarnrummet indrettede Frederik Christian v. Klingenberg til Blistrup et Gravkapel, der nu er nedlagt, og i Kirken hænger et stort Epitafium over Jens Christensen Riis († 1804), en senere Ejer af Blistrup. Det er sjældent, at man i en Landsbykirke kan følge saa mange Slægtled som her gennem bevarede Minder.

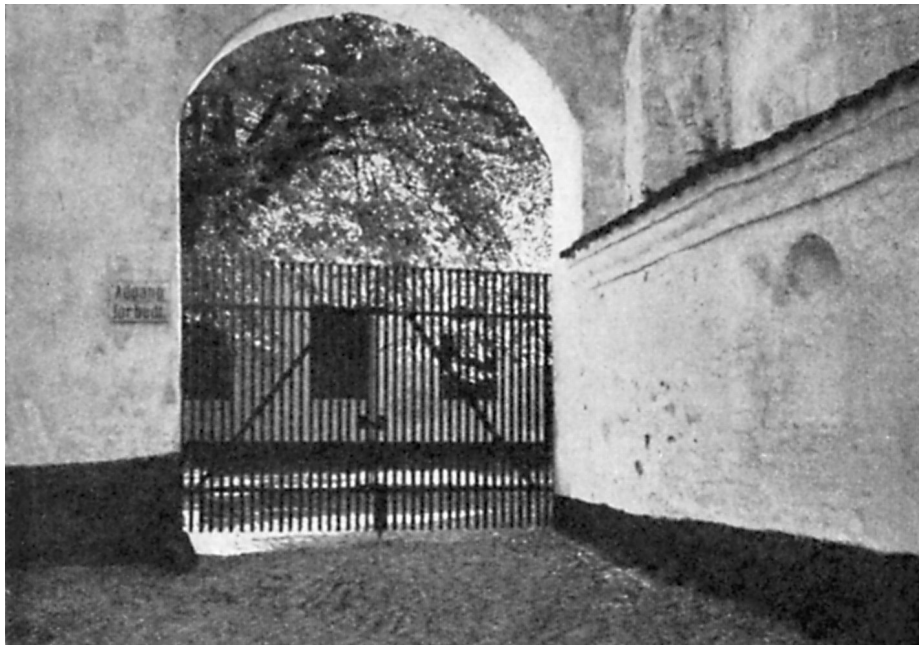
Lørslev Kirke. Den skønt beliggende Lørslev Kirke rejser sig paa en stejl Bakke bag gamle Stengærder, og forblæste Træer skjuler halvt dens graabrune Kvader mure, røde Tage og hvidkalkede Murstenstaarn. Den er Sognekirke for Højris og rummer i et Gravkapel i Taarnet to Sandstenssarkofager med rig Barok-Udsmykning over den yngre Poul v. Klingenberg († 1723) og hans Hustru, f. Speckhahn († 1757). Over Døren til Kapellet er der et Pulpitur, paa hvis Forside Klingenberg og Speckhahn Vaabener er malet omgivet af Dekorationer i Tidens Sag. Epitafiet, der hører til Sarkofagerne, hænger nu i Kirken, hvor man let kan læse den bombastiske Indskrift. Prædikestolen stammer ogsaa fra Klingebergs Tid. Hans Enke anbragte c. 1750 i Skibets nordvestre Hjørne en Herskabsstol med malet Rococodekoration og skænkede den 10 store Malerier med nytestamentlige Æmner udført af Mogens Thrane. Det gamle Kirkerum blev saaledes omdannet til et 18. Aarhundredes Interiør, som man sjældent finder et Sidestykke til i danske Kirker. Herskabsstolen og de 8 bevarede af Malerierne er nu paa Dueholm.

2. HERREGAARDE

Ørslev Kloster. Mod Nordøst i Fjends Herred, paa en Bakkeknude, der falder ret stejlt af mod Syd, blev der i det 12. Aarhundrede bygget en kvaderklædt Sognekirke, som var kullet og bestod af Skib, Kor og Apsis, som saa mange andre af de Gudshuse, der paa Valdemarernes Tid rejste sig overalt i vort Land.

Det er muligt, at den er opført af en Stormand, og det kan tænkes, at en af hans Efterfølgere har oprettet et Kloster for Benediktinernonner af sin Gaard og Gods, men vi ved, at der i 1275 virkede en Prior Johannes i Østerløf. Udover dette Navn giver de skrevne Kilder kun faa og spredte Oplysninger som denne. I 1472 udstedte Priorisse Ingeborg Mogensdatter et Sjælemessebrev for Morten Jepsen Seefeld og Familie; hans Datter Ellen var indtraadt i Klostret, og han havde medgivet hende en Gaard til hendes Underhold.

Da Dokumenterne yder saa lidt, maa vi ty til Bygningerne paa Stedet for at faa noget at vide om det ensomme Nonnebo, hvor navnløse Herremandsdøtre i tre Aarhundreder har levet under Klostertugt. Mod Syd blev op til Kirken bygget en trefløjet Gaard, og i Gudshuset foretog man forskellige Forandringer, efter at det

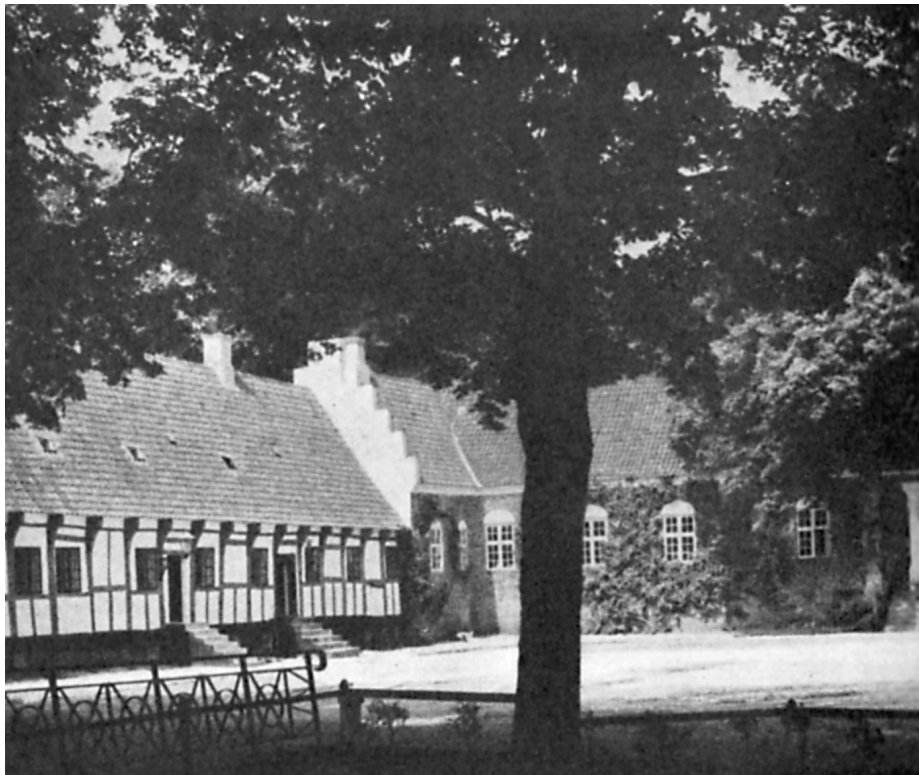
Fra Ørslev Kloster.

Foto: Otto Friis.

var blevet Kloster kirke.

Efter Reformationen 1536 blev Klostret inddraget under Kronen. Nonnerne fik Lov til at blive boende og Gaard og Gods blev paa Kongens Vegne styret af Lensmænd. Da der kun var een Nonne tilbage, overdrog Frederik II Ejendommen ved Mageskifte til den ældre Hans Lindenov (1584). Det Syn, der blev foretaget ved Overdragelsen, siger, at Klostrets Huse, der var straatækte, var meget forfaldne paa Tag og Fag; et af dem var »revnet og sprukken udi begge Ender«. Om den første Ejer, hvis Tanker ikke var rettet mod Istandsættelsen af den forfaldne Bolig, er der et ejendommeligt Minde i Kirken: paa Korets Nordvæg hænger en Tavle med en bombastisk Lovtale over hans Ven, Sørøveren Mogens Hejnesen, der i 1589 var bleven henrettet efter en kort Proces. Da Enken Aaret efter havde faaet Lov til at tage Liget op og begrave det, hvor hun vilde, lod Hans Lindenov det føre fra København til Ørslev Kloster; Klokkerne ringede i alle de Kirker, Toget passerede.

Efter Lindenoverne tilfaldt Gaarden General Johan Rantzau († 1708) til Bidstrup. Han var en dygtig Mand og en Ordensmand, der foretog en gennemgribende Restaurering. Det øverste Stokværk blev taget ned; Østfløjen blev vistnok helt ombygget. Tagene blev afvalmede paa Hjørnerne; der blev sat nye store Vinduer

*Taarupgaard.
Foto: Jonals Co.*

ind. Nye Døre blev anbragt symmetrisk i de tre Fløjes Gaardsider. Det forfaldne Kloster blev omdannet til en statelig Barokherregaard. Østfløjen, der blev indrettet som Hovedbygning, blev af en senere Ejer, Fru Marie Berregaard, født de Lasson († 1747), udstyret med Loftsmalerier. Samme Dame indrettede en Udbygning til Kirken til Gravkapel for Familien Berregaard og udsmykkede Kirken paa forskellig Vis i Tidens Smag, bl. a. lod hun Altertavlen fra Renaissancetiden forsyne med nye Vinger og nyt Snitværk.

I de 200 Aar, der er gaaet siden Fru Berregaards Tid, har Ørslev Kloster haft mange Ejere; det er gaaet op og ned, i det 20. Aarhundrede afgjort nedad. Arealet blev formindsket ved gentagne Udstykninger, og 1929 var Hovedbygningen meget forfalden og tømt for Indbo, Haven mod Syd var tilgroet. Men saa blev der funden en Ordning. Landbruget blev skilt fra den gamle, store Hovedbygning, som det ikke kunde bære; den blev 1934 solgt til Komtesse Olga Sponneck, der med

Statsstøtte har rastaureret den og har nyanlagt Haven med mange Frugttræer. For den, der havde set Ørlev Kloster i 1929, var det en glædelig Overraskelse at se et Glimt af det i 1942. Nu er det af General Rantzau omformede Nonnebo igen velvedligeholdt og beboet. Kirken, Klostret, Herregaarden og den nye Avlsgaard fortæller et Stykke af det danske Folks Historie paa langs, og Bygningskompleket danner Midtpunktet i den landskabeligt skønne Egn mellem Bruddals Bakker med den vide Udsigt og Hjarbæk Fjord med dens Kystbakker skilte af Slugter og Dale.

Taarupgaard. I en af disse Lavninger ligger, en halv Snes Kilometer Syd for Ørlev Kloster tæt ved Hjarbæk Fjord, en stor, gammel Gaard og en Kirke, men ingen Landsby. Kirken og Gaardens Navn, Taarupgaard, fortæller os, at Kirken er bygget i Landsbyen Taarup, og at en Gaard i Landsbyen har slugt de andre. Taarupgaard er altsaa en Landsbyhovedgaard. Allerede paa Dronning Margretes Tid (1408) synes der i Taarup at have boet en Mand ved Navn Niels af Slægten Kaas, der havde en Sparre i Vaabnet, og som er udgaaet fra Kaas i Salling. Hans Sønesøn Niels var Landsdommer og Rigsraad paa Christian I's Tid og nævnes til Taarupgaard og et Oldebarn af denne var den berømte Niels Kaas († 1594), der var Kansler og ledende Mand i det Regeringsraad, der styrede Danmark og Norge i Christian IV's Mindreaarighed. Han udvidede Gaard og Gods ved Erhvervelsen af det nærliggende Skovsgaard og byggede et af Grave omgivet Stenhus, der maaske oprindelig har haft to Stokværk, men nu kun har eet over den med huggen Kampbeklædte Kælder. Det fortælles, at det andet Stokværk blev taget ned c. 1700, og senere blev der sat Kamgavle paa det enetages Hus, til hvilket der er bygget to lavere Bindingsværks-Sidefløje. 1603 gik Gaarden ud af Familien Kaas' Eje, og i Slutningen af Aarhundredet tilhørte den det barnløse Ægtepar Tønne Juul og Anne Katrine Friis, der i deres Testamente af Gaard og Gods oprettede den Taarupgaardske Stiftelse, der skulde yde Underhold til trængende Damer af de to Familier. I over 100 Aar (1698-1806) tilhørte Taarupgaard Stiftelsen, indtil en usædvanlig forudseende Direktør paa Grund af de høje Ejendomspriser afhængede den og satte Købesummen fast. Kapitalen er nu vokset til c. 440.000 Kr. og kan udbetale Hævning til 36 Damer. Gaard og Gods blev solgt til en Godsslagter, E. C. Müller, Møllerup, der, skønt han afhændede Godset og solgte Parceller af Gaarden, ikke kunde klare sig, da Landbrugskrisen satte ind i Tyverne. Statskassen gjorde Udlæg i Hovedparcellen i 1823 og solgte den Aaret efter meget billigt til Lorens Frederik Bahnson, der var en dygtig og virksom Landmand og en Foregangsmand i Plantningssagen; han anlagde Lunden Vest for Haven og tilplantede et Stykke af Heden. 1876 overdrog han Ejendommen til sin Søn, den senere Generallojtnant og Krigsminister Jesper Jespersen Bahnson, der efter at have tabt mange Penge

Staarupgaard.

paa den i 1899 overdrog den til Landmandsbanken. Siden da og navnlig i Krigstiden 1914-18 er den gaaet fra Haand til Haand og er bleven noget formindsket. I 30'erne blev der i Østfløjen indrettet en Restauration, og mange Turister fik Lejlighed til at glæde sig over den store, skyggefulde og lune Have, der danner en Oase i den barske Egn.

Staarupgaard. Den tredie gamle Adelsgaard i Nordfjends, Staarupgaard, ligger i Højslev Sogn tæt ved Skive Fjord Nord for et stort Engdrag paa et Sted, der maatte friste en middelalderlig Herremand til Bosættelse. Dens Historie kan, ligesom Taarupgaards, føres tilbage til Dronning Margretes Tid, og den kom ved Ægteskab i Kaas'ernes Besiddelse paa Kong Hans' Tid; men de to Gaarde skiltes, da Niels Kaas, den senere Kansler, overtog Taarupgaard, og hans ældre Broder, Bjørn Kaas, arvede Staarupgaard; det er utvivlsomt ham, der c. 1550 har opført den statelige Hovedbygning, der er bygget op i to Stokværk over hvælvede Kældere; dens Gavle smykkes af delvis bevarede Blindingsdekorationer, og der ses endnu Spor af et Trappetaarn paa Sydsiden. De røde Munkestensmure, der er opført i det saakaldte

polske Skifte (en Løber og en Binder), er nu hvidkalkede. Huset, der blev omgivet med Grave, ligger solret, adskilt fra den nyere Ladegaard, og skærmes mod Vest og Nord af en stor Læplantning. Om Bygherren, der var Rigsraad og en Tid Lensmand paa Malmøhus, minder en stor Ligsten med Portrætfigurer af ham selv og hans Hustru i Højslev Kirke.

Det er gaaet denne Gaard som saa mange andre gamle Adelsgaarde, den har meget hyppigt skiftet Ejer, og mens den i sin Velmagtstid var skyldsats til c. 40 Td. H. og var omgivet af c. 300 Td. H. Fæstegods, er den nu en beskedent Ejendom paa c. 10 Td. H.

I den søndre Del af Fjends Herred, Aakjærs barke Hjemstavn, der mod Vest begrænses af Karup Aa, kendes kun een gammel Storgaard, Lundgaard i Gammelstrup Sogn, der 1524 tilhørte Fru Margrete Vesten og var en komplet Herregaard med næsten 300 Td. H. Fæstegods til henimod 1800; først frasolgtes Godset, og derefter udstykkedes Gaarden lidt efter lidt, saa der nu kun hører 22 ha til den Bondegaard, der ligger paa den gamle Storgaards Plads.

Som Modsætning til Lundgaard kan Søvang i Kobberup Sogn nævnes. Den opstod i 1872, da et Aktieselskab paatog sig at kultivere den lige udtørrede Tastum Sø. Den dyndede Søbund er omskabt til udmærkede Enge, hvorfra over 200 Jerseykøer og -kvier faar deres Føde. Gaarden, hvis Areal er over 500 ha, er det største Landbrug i vid Omkreds.

Østergaard. Langt mod Nord i Salling, Vest for Hinnerup Aas Dal i Aasted Sogn, boede paa Dronning Margretes Tid »Niels Mikkelsen af Nissum, Ridder, som man kalder Krabbe«. Hans Sønnesøn Lucas (eller Glob) Krabbe († 1543) flyttede fra Nissum og byggede Østligere i den samme Aadal en solig sengotisk Borg, som han kaldte Østergaard; en nu forsvunden Indskrift melder: »A. D. 1516 den næste Tirsdag før Midfaste lod Lucas Krabbe den første Sten lægge til denne Grundvold«. Efter at have indgravet et firkantet Voldsted byggede han et Vinkelhus med Fløje mod Syd og Øst. De er begge opført af Munkesten i to Stokværk over Kælder; Sydfløjen, der er den bredeste, har høje, kamtakke Gavle uden Blindinger. Ikke længe efter blev Nord- og Østfløjen, der er lavere og kun har halvandet Stokværk, bygget til. De fire Huse omslutter en trang, næsten kvadratisk Borggaard (9,5x9,6 m). Dette faste Hus, der var omgivet af Volde og Grave, blev ikke, som saa mange andre Adelsgaarde, angrebet i Clemensfejden. Maaske har Oprørerne ikke vovet at binde an med dets stærke Mure. Tiden og senere Ejere har heller ikke været i Stand til at forandre den væsentligt. Østergaard er en af de meget faa før Reformationen opførte Gaarde, der endnu er i deres Velmagt. Vel er Volde og det meste af Gravene forsvundet, noget Murværk er sat om, nogle Vinduer

*Østergaard.
Foto: Otto Friis.*

ændret, men Gaarden har bevaret Sengotikens Præg og viser bedre end nogen anden nu beboet Gaard, hvorledes en Stormand paa Christian II's Tid indrettede sig.

Naar man kaster et Blik paa den meget lange Ejerliste, faar man Forklaring paa, at Gaarden har faaet Lov til i det væsentlige at bevare sin oprindelige Skikkelse. Nogle af Ejerne har boet andetsteds og har ikke interesseret sig for Bygningen, andre har enten været for fattige til at indrette sig moderne eller har ikke haft Sans for andet end Bedriften. Den forfaldt mere og mere indvendig, men de stærke Ydermure holdt. Først den nuværende Ejer, Godsejer A. L. Froberg, der 1896 kom til Østergaard som Forpagter og 1906 købte den, har med Respekt for de gamle Mure gennemrestaureret Stuerne og indrettet en moderne herskabelig Lejlighed. Desuden har han omdannet en ældre Plantage til en Park, der paa de tre Sider indrammer Haven og det over 400 Aar gamle Hus.

Spøttrup. Ligesom de katolske Bisper i Middelalderen i Magt og Rigdom rage-
de højt op over de verdslige Stør mænd, der udgjorde Rigets anden Stand, saaledes
var Bispeborgene af et helt andet Format end Herremændenes smaa skumle Fæster.
Denne Forskel staar os klart, naar vi fra Lucas Krabbes Østergaard vender os til

*Spøttrup, set fra Sydøst.
(Bemærk »Hemmelighederne«).*

Viborg bispens Borg i Vestsalling, Spøttrup.

1404 overdrog Hr. Johan Skarpenberg, Ejer af bl. a. Højris, Bispestolen Spøttrup og Spittrup SØ m. m. i Rødding Sogn. Vistnok i den anden Halvdel af det 15. Aar hundrede byggede en Viborg Bisp i et Træk den mægtige trefløjede Vandborg, som vi nu fem Hundrede Aar senere ser rejse sig i fornyet Skikkelse omgivet af Grave og dobbelte Volde Vest for et Bakkedrag og med fri Udsigt over den nu udtørrede Sø og det flade Kystland til Kaas Bredning.

Bispens Borg bestod af en Østfløj, to længere Fløje mod Nord og Syd og et Porttaarn i Vest, som blev forbundet med de to Fløje af Spærremure med Vægtegang; alle tre Fløje var bygget op i tre Stokværk: en af gotiske Ribbehvælvninger dækket høj Kælder eller lav Stue, et meget højt Stokværk med store, rundbuede Vinduer og et Skytteloft, hvorfra Borgen kunde forsvares. Ni »Hemmeligheder«, hvoraf de otte er rekonstruerede, vidner om, at Loftet har været beregnet til mange Skytter. Hvorledes det oprindelige Tag har været, vides ikke.

Ved Reformationen gik Borgen over til Kronen, der lod den og dens betydelige Jordegods i Rødding og Krejbjerg Sogne styre af Lensmænd indtil 1579, da den

ved Mageskifte blev overdraget til Henrik Below († 1606), en indvandret Meklenborger, der havde tjent Frederik II som Diplomat og 1581 blev Rigsraad. Det var ham, der omdannede den forfaldne Bispeborg til Brug for en velhavende Adelsmand. Sydfløjen blev helt ombygget indvendig, idet der blev slaaet nye Hvælvinger i Kælderen og første Stokværk, der helt optoges af Riddersalen, og det øverste blev indrettet til Beboelse; ogsaa de to andre Fløje blev ændrede, og der blev bygget to Trappetaarne i Borggaardens Østre Hjørner. Skytteloftet blev fjærnet; der blev lagt nye Tage og opført Gavle paa Syd- og Nordfløjen. Den vestre Del af denne blev nedrevet, Spærremuren blev gjort lavere og forsynet med nye Vægtergange, der fra Porttaarnet førte til Nord- og Sydfløjene, og Vinduerne blev ændrede. Kort sagt Spøttrup fik den Skikkelse, som den under fortsat Forfald beholdt, indtil den for faa Aar siden blev restaureret.

Efter at Belowerne 1650 havde forladt Borgen, kom den til at ligge i »onde Maader«. Forgældede Herremænd og forarmede Bønder er, hvad man hører om i de følgende 100 Aar. Geheimeraad Mogens Rosenkrantz († 1778) foretog nogle Restaureringsarbejder og moderniserede Lejligheden i Sydfløjen; men ogsaa denne fornemme Mand blev klædt af paa Spøttrup, maatte sælge og døde i Fattigdom. Gaard og Gods blev kort efter købt af en vestjydsk Bonde, Peder Nissen, der havde tjent Penge ved Studehandel og nu kastede sig over Studeopdræt. Hans Søn, Nis Nissen, »Studenenes Konge«, var den eneste Ejer, der blev rig paa Spøttrup. Ved Studebedriften - og en vidtdreven Sparsommelighed - tjente denne mærkelige Mand, som der endnu fortælles Historier om, i sin næsten halvhundredaarige Ejertid (1803-48) en meget stor Formue, hvorefter det meste blev anvendt til Legater; men han havde ingen Interesse for den gamle Bygning, der forfaldt yderligere under de følgende Ejere, som slet ikke havde Raad til at holde den vedlige og boede beskedent i en Lejlighed, hvis Værelser var afskildrede i Henrik Belows hvælvede Riddersal, mens der var Folkestue i Bispens Kælder i Østfløjen og Mejeri i et højt Rum i Nordfløjen, hvis Hvælvinger var bortsprængt.

Da Ladebygningerne var brændt i 1937, gik Ejeren ind paa at sælge Gaarden til Statens Jordlovsudvalg, der udstykkede det c. 330 ha store Areal og overdrog Indenrigs ministeriet Borgen og dens nærmeste Omgivelser. Ved et udmærket Samarbejde mellem dette Ministerium, en Kreds af Sallingboere og Nationalmuseet, blev dens Grave og dobbelte Volde regulerede, og Bygningerne blev under Ledelse af Mogens Clemmensen gennemrestaurerede og befriede for de sidste Aarhundreders skæmmende Ændringer. Det var ikke muligt at føre den tilbage til den Skikkelse, den havde haft i Bispens Tid. Henrik Belows Omdannelse af Sydfløjen og hans Trappetaarne m. m. blev respekteret. Borgen staar nu som et Minde ikke blot

over Biskopperne af Viborg, men ogsaa over den første adelige Ejer. Staar man paa den inderste Volds Sydøsthjørne, ser man til højre Bispefløjen med den rekonstruerede store Sal bag de høje Vinduer og Kælderen med de sengotiske Hvælvinger og til venstre Herremandens Fløj, hvis Kælder og Riddersal er dækket af Hvælvinger i Renaissancens Former, og hvor Opholdsværelserne optager det øverste Stokværk. I Nordfløjen er bl. a. det store, gamle Køkken bragt for Dagens Lys og restaureret.

Borgen er nu sikret for en lang Fremtid, og som den enestaaende Seværdighed den er, er den tilgængelig for alle; men den har ogsaa en anden Bestemmelse. Riddersalen er indrettet til Møder, og Bispeborgen vil nu blive et Led i Nutidens Kulturarbejde.

Krabbesholm. Ved Skoven Nord for Skive Aas Udløb laa der paa Christiørn II's Tid en Gaard, der hed Skovshoved, og som tilhørte Lensmanden paa Skivehus, Niels Høeg, den Mand, der skænkede Skive Kirke dens pragtfulde Kalkmalerier. Efter hans Stedsøn, Rigsmarsken Erik Banner († 1554), tilfaldt den dennes Datter Magdalene, som giftede sig med Rigsraaden Iver Krabbe til Østergaard.

Dette Ægtepar opførte tæt ved Fjorden, i Læ af Skoven mod Nord og Vest, lidt Nord for Skive Aas brede Enge, en af Grave omgivet Borggaard, et solidt Enkelt-hus, som de kaldte Krabbesholm. Det staa endnu efter næsten 400 Aars Forløb velbevaret, og dets Ydre er næsten uforandret. Krabbesholm er et sengotisk Hus, der har den stejle Rejsning af de af Blindinger prydede kamtakkede Gavle, der er karakteristiske for Aartierne før Renaissancens Gennembrud, og det er opført af Munkesten, der navnlig paa Nordsiden er isprængt med Kvadre, i to Stokværk over fladloftede Kældre; mod Nord har der været en »Hemmelighed«. Til Sydmuren blev der bygget en firkantet, slank Udbygning med Kamgavl og lidt senere et rundt Trappetaarn, hvis oprindelige lille Dør nu er tilmuret; det ottekantede Taarn paa Nordvesthjørnet stammer fra det 17. Aarhunderede. Hvorledes Iver Krabbes Hus var indrettet, ved vi ikke; men det er at formode, at der i Gavlene har været to store Rum med Kaminer.

Efter Magdalene Banners Død 1597 sad der Lykker, Kaaser og en Sehested paa Krabbesholm, indtil Gaarden 1743 blev købt af Baron Verner Rosenkrantz til Villestrup. Da han 1755 blev Amtmand over Skivehus Amt, bosatte han sig paa Iver Krabbes dengang sikkert forfaldne Gaard, hvis Indre han omdannede til et moderne, herskabeligt Hjem, hvor han førte stort Hus. Han byggede mod Syd de to lange Sidefløje af Egebindingsværk, der var nødvendige for en standsmæssig Husførelse med mange Tjeneste folk; over Indkørslen blev der opført en Rococo-portal. Mod Nord byggede han en ny Ladegaard i Stedet for den gamle, der laa bag Skoven, og anlagde en fransk Have mod Vest og Syd. I det store Hus gjorde han

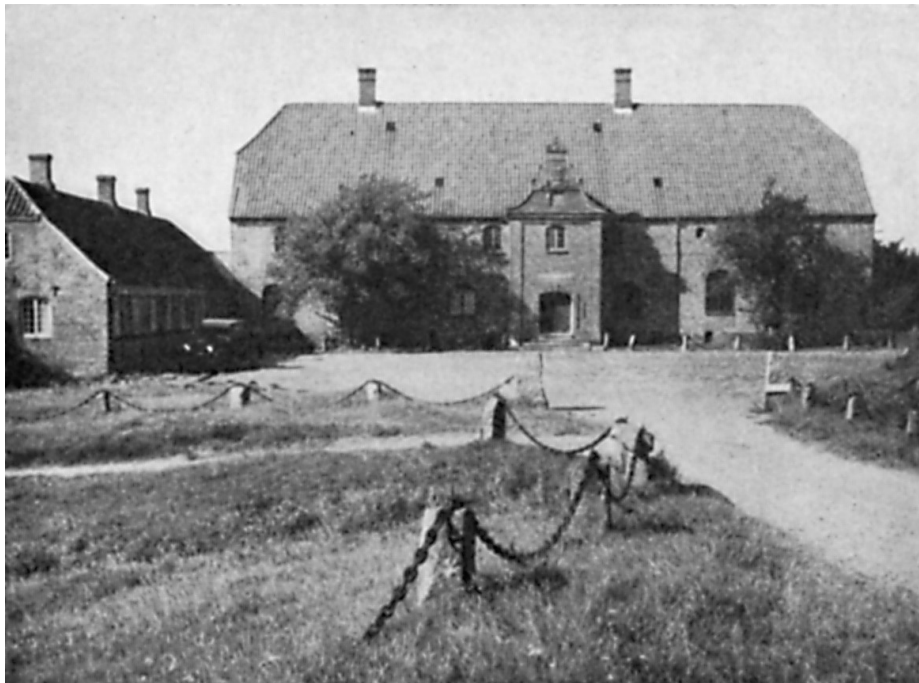
Krabbesholm.

Foto: Sidv. Werner.

Vinduerne større og anbragte en ny Indgangsdør; i Stueetagen blev Værelserne udstyret med brede Rococodøre og Paneler; mest blev der ofret paa Riddersalen mod Vest, der blev udsmykket af den tyske Maler C. O. Wassmann. I Loftet har han fremstillet mytologiske Scener og paa Østvæggen ses en firdelt allegorisk Komposition i rige, flot udførte Rococoindramninger. I det ottekantede Taarnværelse har en anden Kunstnermalet en Dekoration i lyse, lette Farver, Smaabilleder af Skibe, Dreng og mange Slags Dyr.

Da Baron Rosenkrantz tog sin Afsked som Amtmand 1773, flyttede han til Villestrup og solgte Krabbesholm. Ingen pietetsfuld Efterslægt værnede om hans Værk; men adskilligt - navnlig Riddersalens Udsmykning - blev bevaret af de skiftende Ejere, af hvilke Jens Dalsgaard bør mindes; han sad som Ejer fra 1832 til 1870 og var en brav, jævn Mand og en gammeldags Landmand; han var Fader til Maleren Christen Dalsgaard, som har efterladt Malerier og Tegninger, der viser, hvorledes Krabbesholm og Omegn saa ud i Midten af forrige Aarhundrede.

1906 gik Krabbesholm ud af Herregaardenes Tal; den blev solgt til Udstykning;

Kaas.

Foto: Jonals Co.

Skive By overtog Havnen, den søndre Del af Skoven - den nordre Del var 1904 solgt til Opførelse af Sanatoriet - og Hovedbygningen med Have, der siden 1910 ejes af »Højskoleforeningen for Skive og Omegn«. Iver Krabbes og Verner Rosenkrantz' Borggaard, der ikke længere kunde anvendes som Midtpunkt i et større Landbrug, kom nu til at rumme en Højskole i Fremgang. De unge, der bor, undervises og spiser i Sidefløjene, samles til Foredrag i Riddersalen og gør Gymnastik i det eneste Hus, der er tilbage af den gamle Ladegaard. Under Verner Rosenkrantz' Linde har de en herlig Tumbleplads i den store Have, hvor der om Sommeren opføres Friluftsspil. Det er en Glæde for den besøgende at se det gamle Hus fuldt af Liv og føle, at her bygges videre paa Fædrenes Værk.

Kaas. Yderst i Vestsalling skyder et firkantet lavt Næs, Kaas Hoved, ud i Limfjorden og peger mod Tyholm og Jegindø; det er udyrket og ubeboet, mod Syd er der Lynghede, mod Nord en forpisket Skov, og mod Øst begrænses det af en Sø, der i fordums Dage har været en Fjord fra Kaas Bredning, men nu er snøret af af en Strandvold. Paa det høje Land Syd for Søen, Kaas Hoveds Hals, har en middelalderlig Herremand slaaet Bo paa et mærkeligt, for en dansk Herregaard helt ene-

staaende Sted; men hvor er der skønt! Fra Gravhøjene Syd for Gaarden aabner der sig en pragtfuld Udsigt over den Del af Limfjorden, der begrænses af Tyholm og Landet Syd for Oddesund - jeg har derfra set Broklapperne paa Oddesund Broen gaa i Vejret for et gennemsejlene Skib - og Venø og Jegindø; der er absolut ingen Læ for Vestenvinden; men naar man en Sommerdag indaander den af fulde Lunger, mærker man, at Havluften har »vugget sig over den brune Hede« og bringer Bud fra dens krydrede Urter.

Paa dette Øde og ensomme Sted boede paa Erik Menveds Tid en anset Mand Hr. Jens Nielsen, hvis Efterkommere, der førte en Sparre i Vaabnet, tog Navnet Kaas efter Gaarden; en af disse, Landsdommer Niels Kaas, flyttede til Taarupgaard, og en Søster til ham blev i sit Ægteskab med Thomas Jensen til Grevlev Stammer til den yngre Slægt Kaas, Mur-Kaaserne. 1508 kom Gaarden ved Ægteskab til Slægten Hvas, hvis kendteste Mand var Landsdommer Jens Hvas. Da Skipper Clemens hærgede Salling, blev ogsaa det afsides Kaas afbrændt, og dets Ejer blev taget til Fange og tvunget til at slutte sig til Skipperen; da Oprøret var bleven knust af Johan Rantzau, blev Jens Hvas, der befandt sig blandt Clemens' Tilhængere, efter en kort Proces henrettet i Viborg 1536: Omtrent 100 Aar senere blev Gaarden købt af den ansete og velstaaende Niels Krag til Trudsholm, der byggede den nu staaende Hovedbygning paa den aabne Bakke Vest for Resterne af et Voldsted, der ligger overgroet i Haven. 1694 gik Gaarden ud af den gamle Adels Besiddelse og blev købt af Thomas Bartholins søn Kristoffer, der ved Køb af adskillige Bøndergaarde gjorde den til en komplet Herregaard med over 200 Td. H. Gods. I Slutningen af det 18. Aarhundrede blev Godset solgt, men Gaarden blev holdt sammen gennem det 19. Aarhundrede, indtil den 1905 blev købt af et Konsortium, der begyndte at udstykke den. To Brødre Kaas fra Nedergaard forsøgte den ene efter den anden at redde den Gaard, deres Slægt stammer fra, men forgæves; ingen af dem kunde magte Opgaven Økonomisk, og Udstykningen fortsattes. Der er nu 121 Td. H. tilbage af de 28, den omfattede 1905.

Men Niels Krags Hus, der ifølge Indskriftstavlen blev bygget 1635, staar endnu i Nordsiden af den uhyre Gaardsplads. Det er bygget af røde Mursten og bestaar af Kælder, en høj Stue og et Halvstokværk med smaa Vinduer. Gavlene har vistnok oprindeligt haft svungne Afdækninger, og i Nordøsthjørnet har der staaet et Taarn. I det 18. Aarh. er Udbygningen paa Sydsiden, hvis Gavle er prydet med Sandsten fra de gamle, store Gavle, føjet til, og en Bindingsværks-Sidefløj er bygget mod Vest. 1914-18 gennemførte Henrik Kaas en tiltrængt Restaurering; han satte bl. a. nye Vinduer ind og fremdrog gamle Bjælkelofter. Foran Huset mod Nord er der en Græsplæne, der gør det ud for Have, og paa Skraaningerne mod Nord og Øst

Eskær.

Foto: Otto Friis.

vokser forblæste Træer, der kan give Læ og Skygge til den, der trænger til Hvile efter at have nydt de vide Udsigter og er mæt af den friske Vind.

Eskær. Hvilken Modsætning mellem det forblæste Kaas og det lune Eskær, der ligger i Læ af Bakker mod Vest, og hvorfra man langs en Skovbæk kan vandre til Hvalpsund. Gaardens nuværende Ejer, Dr. Gudmund Schtitte, forklarer Navnet som Askekæret; der vokser endnu store Aske ved Voldgravene.

1328 nævnes Eskær første Gang; i ca. 100 Aar gik den i Arv i Slægten Høeg, hvoraf den sidste, Niels Høeg († 1524), var den betydeligste; han sad i Rigsraadet fra 1487 og var Lensmand paa Skivehus; senere sad der Lykker og Parsberger, og den sidste Mand af gammel Adels slægt, der ejede Eskær, var en meget fornem Mand, Geheimeraad Claus Reventlow, der var Præsident i Højesteret. Han solgte 1750 den meget forsømte Gaard med dens forfaldne Bygninger til Forpagter Mads Hastrup, en praktisk, dygtig Landmand, der bragte Gaard og Gods paa Fode og opførte den nuværende Borggaard, der ifølge Indskriftstavlen over Hoveddøren stod færdig 1761; det er en trefløjet Bygning, der er bygget over en Symmetriakse

fra Øst til Vest og er komponeret sammen med den nu ombyggede Ladegaard, saaledes at Indkørselsalleen, Ladeporten, Borggaardsportalen og Havedøren ligger i samme Linie. Aksen fremhæves af en gennemgaaende Kvist paa Midtfløjen; alle tre Fløje er bygget op i eet højt Stokværk over Kælde; de regelmæssigt anbragte brede Vinduer bryder de hvidkalkede Murflader; der er ingen arkitektonisk Udsmykning, men Soliditet og Harmoni præger denne smukke Landgaard fra Rococotiden.

At den er bygget paa den gamle Gaards Plads, ses ikke blot af, at den er omgivet af Grave, men det fortælles tydeligt af den hvælvede sengotiske Kælder, der er bevaret under Midtfløjens Midtparti.

Allerede omkring 1800 blev Fæstegodset solgt og et Par Afbyggergaarde afhændet; men der blev over 30 Td. H. tilbage under Hovedgaarden, der 1870 blev købt af Dr. Schilttes Fader, Th. Schiltte († 1915); han forkastede en Plan til Ombygning, men nøjedes med en grundig Reparation af Midtfløjen, derimod byggede han en ny Ladegaard og anlagde Vandværk. Eskær Skov, der ligger mellem Gaarden og Stranden og er den eneste nævneværdige Skov i Salling, blev tilplantet med Bøg og Haven plejet. Det er altsaa Godsejer Th. Schiltte, der ogsaa ejede Bygholm, der har Æren for, at Eskær nu ligger velbevaret i skønne, frodige Omgivelser.

Højris. Syd for et bredt Engdrag, der aabner sig mod Sallingsund, knap 8 km fra Nykøbing laa i Slutningen af det 14. Aarh. en Gaard, Højris, der tilhørte Dronning Margretes betroede Mand Johan Skarpenberg; den laa trygt med Morads mod Nord og tildels skovklædte Bakker, der var ret ufarbare, mod Vest og Syd, og den havde let Adgang til Sejlleden i Sundet mod Øst. Gaarden tilhørte i de følgende Aarhundreder Slægterne Banner og Sehested og tilfaldt 1637 Erik Juel, Niels Juels Fader, der udvidede baade Gaard og Gods; da han var død stærkt forgældet, maatte Boet betale Kreditorerne med Godset, og det var en Gaard uden en eneste Fæstegaard, som Ejeren af Dueholm Kloster Poul Klingenberg købte 1670. Den nye Ejer var Hamburger; som Kompagnon i Handelshuset Berns, der havde laant den danske Konge mange Penge under Krigen med Sverige, fik han udlagt Dueholm; han er kendt som Generalpostmester. Selvom han mest maatte opholde sig i København, udfoldede han en stor Virksomhed paa Mors; han samlede Gods om Højris, har formodentlig indrettet sig herskabeligt i Borggaarden og var en stor Havemand, der opelskede en dejlig Frugthave. Kongen skænkede ham Færgeriet over Sallingsund og Vilsund. Med en kort Afbrydelse har de følgende Herrer til Højris bevaret Privilegiet og den dermed følgende Indtægt lige til 1878; det var utaalmodigt ventende rejsende, der gav de to Færge kroer ved Sallingsund Navnene Plagen og Pinen. 1755 gik Gaarden ud af Klingenberges Slægt, og de følgende hundrede Aar gik det ned og op for den. I de opadgaaende Tider i Mid-

Højris.

Foto: H. Pors.

ten af forrige Aarhundrede sad en dygtig Landmand, Justitsraad Didrik Galtrup Gjedde († 1863), som Ejer; han opdyrkede Øde Strækninger paa Gaardens Mark og oprettede en Afbyggergaard Kristinedal paa fjerntliggende, forsømte Arealer; herved blev han saa velhavende, at han kunde tage fat paa en Genopbygning af den falde færdige Borggaard; han byggede en anselig toetages Hovedbygning paa den Bindingsværks-Vestfløjs Plads og mellem den og det gamle Stenhus, der dannede Sydfløjen, et firkantet Taarn med Spir. Hans Svigersøn, Premierløjtnant; senere Kammerherre C. L. A. Steensen-Leth, der ejede Højris 1865-1918, begyndte med at rense Gravene op og byggede derpaa som Sydfløj en bred enetages Bygning, hvori den gamle Riddersal blev rekonstrueret, paa Stenhusets Plads og over for den en ligeledes enetages Nordfløj; alle tre Fløje er hvidkalkede og har takkede Gavle; efter en Brand opførte han en ny i 1896 moderne Ladegaard. Han var en ivrig Landmand, men Have og Skov var vel nok de Sider af Virksomheden, der interesserede ham mest. Haven blev udvidet til c. 10 Td. L., og dens nyplantede Træer voksede, saa det var en Lyst, op ved Siden af de gamle. Den gamle, forsømte Skov Syd for Gaarden blev bragt under Kultur, og der blev anlagt Plantager paa ringe og

vanskelig Jord, den største paa Gammel Øre Bakker. Kammerherre Steensen-Leth har i sin lange Ejertid omskabt Højris og har ikke mindst ved sit Plantningsarbejde givet dens Omgivelser et helt nyt Præg.

Dueholm. Paa Dueholm Vest for det daværende Nykøbing anlagde Biskop Svend II af Børglum c. 1370 et Johanniterkloster, der voksede op til et anseligt Bygningskompleks med en høj enskibet Kirke og efterhaanden erhvervede meget Gods. Efter Reformationen blev Klosteret Krongods og styredes af Lensmænd, indtil det 1664 blev solgt til den ældre Poul Klingenberg. Efterhaanden forfaldt og forsvandt Kirken og Klosterbygningerne paa een nær, der blev benyttet som Hovedbygning for Herregaarden og i det 18. Aarhundrede blev forlænget til det dobbelte. Gaard og Gods blev af den yngre Poul Klingenbergs Enke 1752 solgt til Forpagteren Anders Tøttrup, hvis Slægt ejede den i c. 100 Aar; saa blev Gods- et solgt, og i 1899 udparcelleredes Gaarden, og Ladebygningerne forsvandt; men Hovedbygningen med den gamle Klosterfløj fik i 1909 en udmærket Anvendelse, idet den blev købt af Morslands historiske Museum, der har ladet det meget interessante middelalderlige Hus - den vestre Halvdel af den forrige Hovedbygning - smukt restaurere. - Det bestaar af halvandet Stokværk over Kælder. I Stuestokværkets Sydfacade er der to Grupper af tætsiddende Vinduer skilt af en bred Murpille. Af denne Vinduesordning har man sluttet, at der kun har været to Rum, en mindre Stue mod Vest med to Vinduer og en Sal mod Øst med seks Vinduer. Vinduerne er anbragt i høje, dybe spidsbuede Bindinger. Da lignende Vinduer i en lignende Gruppering ogsaa findes paa Helligaandsklostret i Aalborg og paa Gammel Estrup, der er opført i Slutningen af det 15. Aarhundrede, er dette Hus fra samme Tid og er et af de faa i Danmark bevarede gotiske Beboelseshuse.

EGMONT H. PETERSEN
KØBENHAVN